

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРАКТИКУМ
ІЗ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Лариси НАЛИВАЙКО

Дніпро
2023

УДК 340.13
П 69

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, протокол №10 від 20.06.2023*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Світлана БОБРОВНИК** – завідувач кафедри теорії та історії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
доктор юридичних наук, професор **Андрій КУЧУК** – професор кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка;
кандидат юридичних наук **Ольга ЗАХАРОВА** – заступник начальника Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса).

П 69 Практикум із нормотворчої діяльності : навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 246 с.

ISBN 978-617-560-018-4

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Нормотворча діяльність», що посідає вагомe місце у системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Розрахований на здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами нормотворчості в Україні та шляхами їх вирішення.

АВТОРИ:

д.ю.н., проф., Заслужений юрист України **Л. Р. Наливайко** – проректор ДДУВС; д.ю.н., доц. **Р. З. Голобутовський** – професор кафедри загальноправових дисциплін ДДУВС; д.ю.н. **В. А. Медяник** – доцент кафедри загальноправових дисциплін ДДУВС; к.ю.н., доц. **В. М. Ковбаса** – доцент кафедри загальноправових дисциплін ДДУВС; к.ю.н., доц. **О. О. Кулініч** – доцент кафедри загальноправових дисциплін ДДУВС; к.ю.н., доц. **О. І. Наливайко** – старший науковий співробітник ДДУВС; к.ю.н. **О. С. Чепік-Трегубенко** – доцент кафедри загальноправових дисциплін ДДУВС; **Д. О. Лавренко** – викладач кафедри загальноправових дисциплін ДДУВС.

ISBN 978-617-560-018-4

© Автори, 2023
© ДДУВС, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	7
ТЕМА 1. ПРАВОУТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЧІСТЬ, НОРМОТВОРЧІСТЬ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	11
ТЕМА 2. ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ. ПІДЗАКОННА НОРМОТВОРЧІСТЬ	49
ТЕМА 3. НОРМОТВОРЧА ТЕХНІКА.....	90
ТЕМА 4. ПРАВОВІ ПРЕЮДИЦІЇ, ФІКЦІЇ ТА АКсіОМИ.....	119
ТЕМА 5. ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ЧАСІ, ПРОСТОРІ, ЗА КОЛОМ ОСІБ.....	143
ТЕМА 6. КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ У ПРАВІ	175
ТЕМА 7. ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	207

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Нормотворча діяльність» посідає вагомe місце у системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Вона викладається здобувачам вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на першому році навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти протягом одного семестру. Цей курс є базовим у системі інших навчальних юридичних дисциплін.

Навчальний посібник містить детальний опис змісту кожної теми навчальної дисципліни; ключові поняття та тестові завдання до тем навчальної дисципліни, інші завдання; перелік основної літератури, а також до кожної теми – список спеціалізованої літератури та нормативно-правових актів із внесеними змінами та доповненнями.

Практикум підготовлено відповідно до тематичного плану та програми навчальної дисципліни «Нормотворча діяльність», що відповідають встановленим освітнім вимогам до підготовки фахівців за спеціальністю «Право».

Мета викладання навчальної дисципліни «Нормотворча діяльність»: вдосконалення та поглиблення знань про поняття, особливості, види юридичних документів; формування у здобувачів уявлення про місце юридичної техніки у нормотворчій діяльності; отримання знань щодо техніко-юридичних прийомів і засобів та навичок їх використання при роботі з юридичними документами.

Вивчення дисципліни забезпечує формування таких компетентностей:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати завдання дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері права.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації.

ЗК6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК7. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК10. Здатність розробляти проекти та управляти ними.

ЗК16. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

Спеціальні компетентності:

СК1. Здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних завдань і проблем, зокрема у ситуаціях правової невизначеності.

СК2. Здатність аналізувати та оцінювати вплив правової системи Європейського Союзу на правову систему України.

СК3. Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та системи правозастосування в Україні.

СК4. Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем із правовою системою України.

СК5. Здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та у процесі застосування інститутів публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції.

СК6. Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію.

СК13. Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень із належною аргументацією.

СК14. Здатність самостійно готувати проєкти нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їхнього впливу на відповідні суспільні відносини.

Здобувачі вищої освіти повинні продемонструвати такі *результати навчання*:

РН 1. Оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання.

РН 2. Співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей із правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами.

РН 3. Проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів із різних джерел, включно з науковою та професійною літературою, базами даних, цифровими, статистичними, тестовими та іншими, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження.

РН 6. Обґрунтовано формулювати власну правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи.

РН 7. Дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати й обґрунтовувати варіанти їх розв'язання.

РН 8. Оцінювати достовірність інформації та надійність джерел,

ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень і практичної діяльності.

РН 10. Аналізувати взаємодію міжнародного права та міжнародно-правових систем із правовою системою України на основі усвідомлення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування права.

РН 11. Використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції.

РН 12. Проводити порівняльно-правовий аналіз окремих інститутів права різних правових систем, зважаючи на взаємозв'язок правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу.

ПР 16. Брати продуктивну участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їхнього впливу на відповідні суспільні відносини.

Посібник містить тестові завдання до кожної з семи тем, розроблені відповідно до програми курсу. Всі тестові завдання мають варіанти відповідей, де правильним є лише один. Вони можуть бути використані для перевірки знань здобувачів вищої освіти при поточному контролі, а також як один із варіантів екзаменаційних завдань із курсу «Нормотворча діяльність». Посібник рекомендовано використовувати під час підготовки до семінарських занять та для самостійного вивчення дисципліни «Нормотворча діяльність».

«Практикум із нормотворчої діяльності» підготовлено на основі Конституції України, законів та підзаконних нормативно-правових актів України, навчальних посібників, підручників, енциклопедичних видань, іншої довідкової літератури. Навчальне видання розраховане на здобувачів вищої освіти різних навчальних закладів, викладачів, науковців, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами нормотворчості в Україні та шляхами їх вирішення.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство : навч. посібник. Одеса : Фенікс, 2014. 258 с.
- Базов В. П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права : монографія. Київ : Фенікс, 2020. 511 с.
- Бандурка О. М. та ін. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 415 с.
- Бариська Я., Погорєлова З., Попович Т. Загальна теорія права і держави : навч. посібник. Ужгород : Вид-во Олександрії Гаркуші, 2021. 550 с.
- Бостан С. К. та ін. Теорія держави і права : навч. посібник. Київ : Академія, 2013. 346 с.
- Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 183 с.
- Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. : В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків : Право, 2016. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол. : С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків : Право, 2017. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків : Право, 2017. 952 с.
- Великий енциклопедичний юридичний словник. А–Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юридична думка, 2012. 1017 с.
- Ганич О. А. Правотворчість в державному управлінні : навч. посібник. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. 414 с.
- Гіда О. Є. та ін. Правова система України в епоху глобалізаційного поступу : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : НАУ, 2014. 490 с.
- Гусарєва С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права : навч. посібник. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
- Жаровська І. М. Юридична компаративістика : навч. посібник. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 195 с.
- Жебровська К. А. Універсалізм і релятивізм правових цінностей у діалозі правових систем : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 221 с.

- Загальна теорія права. Академічний курс / кол. авт. ; за ред. С. В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
- Задорожна С. М. Загальні принципи сучасного міжнародного права: еволюція та сучасність : монографія. Чернівці : ЧНУ ; Рута, 2019. 359 с.
- Зозуля Є. В., Іванов І. В., Гончаров А. В. Теорія держави і права: підготовка до державної атестації : навч. посібник / за заг. ред. Є. В. Зозулі. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 163 с.
- Каткова Т. Г. Теорія держави і права : навч. посібник. 2-е вид., доп. Харків : Право, 2020. 96 с.
- Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підруч. 6-е вид., доп. Херсон : Олді-Плюс, 2020. 720 с.
- Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України : підруч. / за заг. ред. В. М. Кириченка. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 303 с.
- Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2022. 247 с.
- Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підруч. для юрид. ВНЗ. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 581 с.
- Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків : Права людини, 2015. 277 с.
- Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження : монографія. Київ : Парламент. вид-во, 2019. 574 с.
- Макушев П. В., Хрідочкін А. В. Теорія правозастосування : навч. посібник. Дніпро : Гельветика, 2018. 360 с.
- Менджул М. В. Порівняльне сімейне право : навч. посібник. Ужгород : РІК-У, 2021. 293 с.
- Михайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи : монографія. Вінниця, 2018. 312 с.
- Ніколенко Л. М., Іванюта Н. В., Батечко А. І. Теорія держави та права : навч. посібник. Київ : Дакор, 2021. 215 с.
- Орлова О. О., Кучук А. М., Мінченко О. В. Загальна теорія права : навч.-метод. посібник. Суми : Цьома С. П., 2020. 236 с.
- Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система : монографія. Харків : Право, 2017. 335 с.
- Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Погребняк С. П., Смородинський В. С., Христова Г. О. Теорія держави і права : навч. посібник для підгот. до держ. іспитів / за заг. ред. О. В. Петришина. 5-е

вид., доп. і змін. Харків : Право, 2016. 198 с.

➤ Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.

➤ Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України : монографія. Львів : ПАІС, 2014. 307 с.

➤ Правова доктрина України : у 5 т. / редкол. : В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція / Петришин О. В. та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2013. 975 с.

➤ Практикум з теорії держави і права : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 500 с.

➤ Публічне право: практика тлумачення і застосування : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-е вид. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 254 с.

➤ Ротань В. Г. та ін. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посібник / відп. ред. В. Г. Ротань. Харків : Право, 2013. 751 с.

➤ Северінова О. Б. Теорія держави і права : навч. посібник. Київ : Дакор, 2021. 104 с.

➤ Теорія держави і права : підруч. Київ : Київ. нац. екон.-торг. ун-т, 2021. 424 с.

➤ Теорія держави і права в тестових завданнях : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-е вид., змін., доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 608 с.

➤ Теорія держави і права у схемах та таблицях : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро : Хай-Тек, 2020. 296 с.

➤ Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ : Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

➤ Харитонов Р. Ф. Концепція галузевої юридичної компаративістики: науковий та освітній аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 218 с.

➤ Чувакова Г., Антошина І. Правові системи сучасності : навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2021. 129 с.

➤ Шмоткін О. В. Актуальні проблеми теорії держави і права : підруч. Київ : НА СБУ, 2019. 275 с.

➤ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Т. 1 : А–Г. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. 672 с.

➤ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко

- (гол.) та ін. Т. 2 : Д–Й. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. 744 с.
➤ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко
- (гол.) та ін. Т. 3 : К–М. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. 792 с.
➤ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко
- (гол.) та ін. Т. 4 : Н–П. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. 720 с.
➤ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко
- (гол.) та ін. Т. 5 : П–С. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. 736 с.
➤ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко
- (гол.) та ін. Т. 6 : Т–Я. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. 768 с.

ТЕМА 1. ПРАВОУТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЧІСТЬ, НОРМОТВОРЧІСТЬ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Процес *правоутворення*, як відомо, являє собою цілісний механізм, що об'єднує в собі всі форми і засоби виникнення, розвитку та зміни права і складається з двох основних етапів. На першому етапі відбувається усвідомлення і вираження потреби у правовому регулюванні суспільних відносин, а другим етапом є нормотворча діяльність уповноважених суб'єктів. Правоутворення є безперервним процесом, адже суспільні відносини перебувають у постійній динаміці: виникають, змінюються, зникають. Відповідно й правове регулювання не може бути закінченим, остаточним, воно змінюється з огляду на потреби соціальної практики.

Правильне розуміння та інтерпретація на теоретичному рівні проблеми правоутворення сприяє формуванню загальних засад правотворчості, на основі яких створюються відповідні правові норми, що приводить до кінцевого результату правотворчої діяльності. У сучасній юридичній науці сформувалася думка, згідно з якою *правотворчість* – це діяльність компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування, уповноважених державою громадських об'єднань або (у передбачених законом випадках) усього народу чи його територіальних громад із встановлення, зміни чи скасування юридичних норм. Основним імпульсом до створення закону або іншого нормативно-правового акта виступає суспільно значуща проблема, невирішене питання, котре має значення для великої кількості людей і держави в цілому. Завдання законодавця полягає в тому, щоб своєчасно, точно й адекватними правовими засобами відреагувати на це та вибрати такий варіант регулювання, що найбільшою мірою відповідав би інтересам суспільства та держави, сприяв прогресу суспільства, враховував усю сукупність чинників суспільного розвитку: економічних, політичних, соціальних, національних, ідеологічних та зовнішньополітичних. На сьогодні день в Україні правотворчість як процес творення норм права є досить важливим і складним явищем, що потребує певного переосмислення та вироблення ефективних, науково обґрунтованих шляхів свого вдосконалення. Традиційно правотворчість розглядається як організаційно оформлена процедурна діяльність державних органів зі створення правових норм чи з визнання правовими вже сформованих, діючих у суспільстві правил поведінки. Зважаючи на державний характер правотворчої діяльності, варто розрізняти поняття

«правотворчість» і більш широке та багатоаспектне поняття «правоутворення» (формування права).

Правотворчість як державна форма правоутворення характеризується такими **ознаками**:

1) здійснюється уповноваженими суб'єктами: державою, суспільством (народом), органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, трудовими колективами;

2) виражається у встановленні (офіційному визнанні, конкретизації) нових, зміні тих, що діють і скасуванні застарілих правових норм;

3) одержує завершення в письмовому документі;

4) здійснюється з дотриманням процедури підготовки й ухвалення акта.

Принципи правотворчості – це основоположні ідеї, керівні основи діяльності, пов'язаної з прийняттям, скасуванням або зміною юридичних норм. Залежно від змісту зазначених принципів їх можна поділити на сутнісні, тобто ті, що визначають сутність правових актів, що приймаються, та організаційні – ті, що обумовлюються застосуванням правил юридичної техніки.

Сутнісні принципи:

– **верховенство права** – означає забезпечення у правотворчій діяльності відповідності правових актів, що приймаються, природним правам людини, визнаних найвищою соціальною цінністю; визначення сутності й змісту державної влади правом, а її політики – правами та свободами громадян; дотримання законодавчо визначених процедур розробки та прийняття правових актів; відповідність змісту правових актів конституції та законодавству, котре має вищу юридичну силу;

– **об'єктивність**. Діяльність із прийняття правових актів має бути обумовлена розвитком суспільних відносин, потребою у правовому впливі (врегулюванні), тобто забезпеченні у процесі підготовки нормативних актів аналізу економічних, політичних та інших чинників розвитку суспільства, його об'єктивних потреб. Іншими словами – при прийнятті тих чи інших правових актів необхідно керуватися правовими чинниками та уникати такої мотивації, як політична доцільність окремих суб'єктів правотворчості, їхні особисті економічні або політичні інтереси. Нехтування зазначеним принципом призводить до прийняття правових актів, що не удосконалюють чинну систему права, а, навпаки, її розбалансовують, що негативно позначається на правореалізаційній практиці, забезпеченні прав і свобод громадян;

– **науковість**. Змістом цього принципу є залучення до розробки правових актів наукових співробітників, фахівців у відповідній галузі

права чи господарства; використання у процесі правотворчості результатів наукових досліджень, експертних висновків; урахування правил законодавчої техніки, вітчизняного та зарубіжного досвіду;

– **професіоналізм**. Здійснювати безпосередньо правотворчу діяльність можуть фахівці, професіонали (у тому числі юристи, управлінці, економісти та ін.), що забезпечує високий рівень якості прийнятих рішень;

– **демократизм та гласність** – передбачає участь громадян, державних і недержавних організацій у процесі правотворчості, врахування суспільної думки й інтересів широких верств населення та характеризує ступінь забезпечення демократичного порядку підготовки і прийняття правових актів. Реалізація принципу демократизму забезпечується шляхом поєднання з принципом гласності у правотворчій діяльності та передбачає відкритість, прозорість правотворчого процесу для широкої громадськості, зв'язок останньої з державними органами як суб'єктами правотворчої діяльності. Крім того, принцип гласності у правотворчості передбачає: своєчасність інформування населення про хід розробки та прийняття правових актів, результати реалізації або моніторинг ефективності реалізації; контроль громадськості за роботою правотворчих органів та можливість впливу на всіх стадіях правотворчого процесу; різноманітність способів доведення інформації про хід правотворчої діяльності;

– **гуманізм** у правотворчості передбачає спрямованість змісту правових актів, що приймаються, на захист прав і свобод громадян, задоволення їхніх інтересів і потреб. З огляду на це процес правотворчості має базуватися на визнанні загальнолюдських цінностей: справедливості, рівності, свободі, честі й гідності – та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини. Зазначене досягається в тому числі шляхом укладання міжнародних договорів, приєднання держави до міжнародних конвенцій та декларацій у цій галузі; членством у міжнародних організаціях та регіональних економічних, політичних, військових об'єднаннях, союзах, блоках (ЄС, НАТО та ін.). Зазначені ціннісні орієнтири перетворюються на складову правосвідомості суб'єктів правотворчості та набувають об'єктивації в нормах права;

– **законність** – визначає процедуру прийняття нормативно-правових актів, їхній зміст, набрання чинності та дію. Зокрема, правові акти мають прийматись у межах компетенції суб'єктів правотворчості, відповідати конституції та іншим актам вищої юридичної сили згідно зі встановленою процедурою. Порушення нормативно визначеної процедури правотворчого процесу загалом або однієї з його складових

означає, що правовий акт може бути скасовано;

– **оперативність** – полягає в необхідності здійснення суб'єктами правотворчої діяльності згідно зі своїми завданнями постійного моніторингу ефективності реалізації чинної системи правових актів на предмет їх відповідності розвитку суспільних відносин і потреб у правовому регулюванні та своєчасного реагування на зміни в соціально-економічному та політичному розвитку шляхом удосконалення чинної системи законодавства;

– **планування та системність** – тісно пов'язані та передбачають послідовність і комплексність здійснення правотворчих дій. Як результат – повнота, єдність та узгодженість правового регулювання суспільних відносин, чітка ієрархічна структура системи права, відповідність юридичної сили правових актів та взаємозв'язок між ними. При цьому системність безпосередньо правотворчого процесу зумовлює системність права та правового регулювання.

Спеціальними принципами правотворчості є:

– **оперативність** – полягає у швидкій підготовці та прийнятті нормативно-правових актів;

– **використання правового досвіду** – необхідність спиратися на досвід інших держав;

– **зв'язок із практикою** – норма повинна враховувати об'єктивний розвиток правовідносин.

Функції правотворчості – напрями діяльності, пов'язаної зі встановленням, зміною або скасуванням правових норм, створенням і розвитком законодавства.

Основні функції правотворчості:

1) первинне регулювання суспільних відносин шляхом формулювання нових правових норм у статтях нормативно-правових актів або нормативно-правових договорах;

2) модифікація правового регулювання шляхом внесення змін до існуючих правових норм, закріплених у нормативно-правових актах та нормативно-правових договорах;

3) припинення правового регулювання певних суспільних відносин шляхом скасування відповідних правових норм. Вказана функція виконується переважно шляхом відміни частини або в цілому нормативно-правового акта, нормативно-правового договору;

4) заповнення прогалин та усунення колізій у правовому регулюванні шляхом формулювання правових норм, яких не вистачає для досягнення мети правового регулювання;

5) упорядкування правового регулювання шляхом систематизації

існуючих нормативно-правових актів.

Складність категорії правотворчості обумовлює різноманітність критеріїв її **класифікації**:

➤ за способами правотворчості розрізняють: **затвердження** нормативно-правових актів і договорів референдумом; **прийняття або видання** нормативно-правових актів компетентними державними органами; **створення юридичних прецедентів** судовими та адміністративними органами держави; **укладення нормативно-правових договорів** компетентними державними органами (або, з дозволу держави, іншими суб'єктами, зокрема трудовими колективами); **офіційне визнання державою правового звичаю або релігійної норми** як форми права;

➤ залежно від форм створюваного права розрізняють: **законотворчість**; **підзаконну правотворчість**; **прецедентну правотворчість**; **договірну правотворчість**;

➤ залежно від суб'єкта правотворчості розрізняють: **безпосередню правотворчість народу (суспільства)**; **делеговану правотворчість** – нормотворчу діяльність уповноважених органів держави, що здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади: **правотворчість найвищого представницького органу (парламенту) держави або суб'єкта федерації**; **правотворчість органів і посадовців виконавчої гілки влади (уряду, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевої адміністрації тощо)**; **правотворчість глави держави**; **судову правотворчість** (характерно для країн англо-американської правової сім'ї); **правотворчість громадських організацій (наприклад, профспілок)**; **локальну правотворчість (на підприємстві, в установі, організації)**.

➤ залежно від юридичної сили актів розрізняють: **законотворчість** – правотворчість вищого представницького органу (наприклад, парламентом видаються нормативно-правові акти найвищої юридичної сили – закони); **підзаконну правотворчість** – її змістом є видання норм права президентом, урядом, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, главами адміністрацій, керівниками підприємств.

Суб'єктами правотворчості є:

- народ;
- державні органи;
- органи місцевого самоврядування;
- сільські та міські голови;
- державні та недержавні організації.

Характеризуючи види суб'єктів правотворчості, слід зважати на те, що право як суспільний регулятор народжується у глибинах соціального життя людей. Відповідно, на етапі правотворення саме людина є безпосереднім суб'єктом цього процесу. Етап правотворчості, котрий вимагає свідомої, цілеспрямованої діяльності, пов'язаної з формулюванням приписів правових норм, характеризується здебільшого опосередкованою участю людей. Незважаючи на те, що народ держави визнається єдиним носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, процес правотворчості переважно здійснюється ним не самотійно (через інститути прямої демократії), а через органи, насамперед представницькі.

Проте різноманітні форми участі народу, його частини у процесі підготовки, обговорення та прийняття правових актів, як опосередковані, так і самотійні, залишаються запорукою підтримання комунікації між державою та народом, що не може не впливати на якість сформульованих правових норм.

До самотійних (безпосередніх) форм участі народу в правотворчому процесі слід віднести:

- референдуми, на яких громадяни країни затверджують або скасовують (відхиляють) правовий акт;
- народну правотворчу ініціативу, котра полягає у визнанні та здійсненні народом права пропонувати до прийняття проекти правових актів. Така пропозиція може здійснюватись як на місцевому, так і загальнодержавному рівні шляхом внесення громадянами країни відповідного проекту до представницького органу або винесення його на референдум.

Проте значення референдуму як виду прямої правотворчості народу не слід перебільшувати, оскільки історія знає приклади використання референдумів або плебісцитів (опитувань) як засобів маніпулювання суспільною думкою на користь ідеологій чи вузьких інтересів політиків.

Опосередкована участь громадян країни у правотворчому процесі здебільшого дістає прояв у таких формах, як:

- публічні громадські обговорення проектів правових актів (громадські слухання, конференції, форуми тощо);
- діяльність консультативно-дорадчих органів;
- лобістська діяльність;
- проведення громадських акцій із метою вплинути на процес правотворчості;
- проведення плебісцитів, опитувань громадян із тих чи інших питань загальнодержавного чи місцевого значення;
- проведення соціологічних досліджень та спостережень тощо.

Наведений перелік форм не є вичерпним, можливості опосередкованого впливу громадян на правотворчий процес досить розгалужені. При цьому слід зауважити, що задля впливу на правотворчий процес громадяни країн, як правило, діють не окремо, а об'єднуються у різноманітні організації, у тому числі в політичні партії.

До спеціально уповноважених органів, у результаті діяльності яких приймається основний масив правових актів у державі, належать такі:

1. Державні органи, що є суб'єктами правотворчості з визначеним законом колом повноважень.

Практичне втілення принципів розподілу влади, стримування і противаг у діяльності державних органів передбачає розмежування компетенції та уникнення дублювання повноважень у правотворчій діяльності кожного з них.

Так, вищий представницький орган в державі (парламент, конгрес, дума тощо) є єдиним суб'єктом законотворчості як виду правотворчої діяльності. За своєю природою він є представницьким органом, що складається з обраних народом депутатів (конгресменів, сенаторів тощо). Тому природним є той факт, що закон, прийнятий, наприклад, Верховною Радою України, є вищим за юридичною силою нормативно-правовим актом, а інші суб'єкти правотворчості, до яких слід віднести органи виконавчої влади, не можуть приймати нормативно-правові акти, які не відповідають закону, або регулювати ті питання, які повинен врегулювати закон.

Органи виконавчої влади – такі як Кабінет Міністрів, міністерства та інші органи – здійснюють правотворчість у тих межах, що їх дозволяє закон, із чітким підпорядкуванням нормативно-правових актів органів нижчого рівня нормативно-правовим актам органів вищого рівня.

При цьому слід зауважити, що порівняно із законом, що є основним джерелом права, всі інші нормативно-правові акти – це додаткові джерела права.

Президент у випадку, якщо він не очолює уряд як одноособовий орган держави, може бути суб'єктом правотворчості із тих питань, що віднесені конституцією до його компетенції;

2. Органи місцевого самоврядування – є суб'єктами локальної правотворчості, реалізуючи основне право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах конституції і законів. Спектр таких питань досить широкий: це формування місцевого бюджету, управління комунальною власністю, питання місцевого економічного і культурного розвитку тощо.

Місцеві органи влади формуються виборчим шляхом і в ідеалі мають

репрезентувати у своїй правотворчій діяльності уявлення громади про бажане правове регулювання відносин на її території, зокрема з огляду на місцеві звичаї та традиції, при цьому не виходячи за межі компетенції, якою вони наділені на підставі закону.

Ще одним органом місцевого самоврядування, який наділений законом правотворчою компетенцією, є сільський (селищний) або міський голова.

Забезпечуючи здійснення у межах наданих законом повноважень органів виконавчої влади на відповідній території, сільські або міські голови як одноособові органи можуть також приймати локальні нормативно-правові акти;

3. Недержавні організації – за певних обставин також можуть бути суб'єктами правотворчості. Передусім ідеться про органи управління юридичних осіб, політичні партії, релігійні організації, різноманітні громадські організації, зокрема профспілки, організації, що здійснюють професійне самоврядування, наприклад аудиторів, адвокатів, майнових оцінщиків тощо. Для забезпечення своєї діяльності вони можуть створювати корпоративні норми, що містять правила поведінки, обов'язкові для дотримання у межах цієї корпорації, наприклад, профспілкові угоди, професійні стандарти та правила, колективні трудові договори між працедавцем та трудовим колективом, статuti тощо.

Свого правового (юридичного) характеру ці норми набувають у процесі їх сприйняття і застосування не стільки членами організації, що прийняла таку норму, скільки у процесі сприйняття і застосування цих норм державою для цілей правового регулювання, а також судом у процесі розв'язання спорів.

Деякі з різновидів корпоративних норм можуть мати юридичну силу за межами юрисдикцій країн, де корпорація знаходиться. Насамперед це стосується так званого спортивного права, релігійних норм, корпоративних норм транснаціональних корпорацій тощо, до створення яких органи публічної влади держави не дотичні.

Легітимація цих норм так само відбувається у процесі їх повсякденної реалізації суб'єктами правовідносин, в тому числі державними органами, зокрема судами, при здійсненні правосуддя.

Стадії правотворчого процесу реалізуються під час правотворчої процедури, послідовно змінюють одна одну та є тісно взаємопов'язаними. Кількість стадій виділяється науковцями залежно від того, у вузькому чи широкому розумінні вони визначають правотворчий процес. Основними стадіями є:

- 1) стадія правотворчої ініціативи;

- 2) обговорення проєкта нормативно-правового акта;
- 3) прийняття нормативно-правового акта;
- 4) обнародування прийнятого акта.

Є й інший перелік таких стадій:

- 1) стадія законодавчої (нормотворчої) ініціативи;
- 2) рішення компетентного органу про необхідність прийняття акта, розроблення його проєкту, включення до плану законопроектних робіт;
- 3) розробка проєкту нормативного акта і його попереднє обговорення;
- 4) розгляд проєкту в тому органі, що уповноважений його прийняти;
- 5) прийняття нормативного акта;
- 6) доведення змісту прийнятого акта до його адресатів.

Кожна зі стадій поділяється, у свою чергу, на самостійні структурні складові, більшість науковців їх називають етапами. Так, стадія розробки проєкту нормативного акта та його попереднього обговорення містить самостійні відокремлені складові, як-от: первісна розробка тексту документа; його обговорення; доопрацювання з урахуванням пропозицій та доповнень; погодження законопроекту; стадія обнародування прийнятого нормативно-правового акта складається з офіційного схвалення проєкту й прийняття нормативного акта та офіційного оприлюднення (опублікування) прийнятого акта.

Кожна стадія розпочинається і закінчується прийняттям правотворчого рішення, з якого виникають правотворчі процесуальні відносини, що можуть мати як державно-правовий, так і адміністративно-правовий характер. Такими правотворчими рішеннями, зокрема, є: прийняття рішення про підготовку нормативно-правового акта; прийняття рішення про передання нормативно-правового акта до іншої стадії правотворчої процедури; прийняття рішення щодо розгляду нормативно-правового акта; прийняття рішення про обговорення нормативно-правового акта; прийняття рішення про видання нормативно-правового акта, прийняття рішення про опублікування нормативно-правового акта тощо.

Основні стадії правотворчого законодавчого процесу можна прослідкувати на прикладі законотворчості в Україні.

Законотворчий процес починається з *ухвалення рішення про підготовку нормативно-правового акта* (тут і далі йтиметься про законопроекти і закони). У цьому випадку необхідним є рішення компетентного державного органу або спеціально уповноважених на те осіб. Інакше кажучи, визначаються суб'єкти законодавчої ініціативи. В Україні право законодавчої ініціативи належить суворо обмеженому

колу суб'єктів. Відповідно до ст. 93 Конституції України його мають Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України.

Стадія підготовки тексту нормативно-правового акта здійснюється в утворюваних для цієї мети комісіях, робочих групах, до яких входять депутати, представники зацікавлених відомств («замовники»), громадських організацій, вчені-юристи тощо. Верховна Рада України може доручити підготовку альтернативних проєктів, наприклад, Харківському національному університету внутрішніх справ або Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого, та після обрати кращий.

Попереднє обговорення проєкту нормативно-правового акта та його узгодження припускає попереднє ознайомлення зі змістом.

Форми обговорення можуть бути найрізноманітнішими: розширене засідання підготовчих комісій; обговорення у пресі, на радіо і телебаченні; рецензування проєкту навчальними та науково-дослідними установами. Проєкти піддаються всебічній правовій, фінансовій, екологічній та іншим спеціалізованим експертизам. Найважливіші законопроєкти можуть бути винесені на всенародне обговорення.

Наступною є *стадія доопрацювання законопроєкту*. Після врахування всіх зауважень і пропозицій відбувається дороблення проєкту закону в комісії або робочій групі. Завершується неофіційний етап підготовки, і вже надалі робота над проєктом здійснюється в самій Верховній Раді України.

Внесення проєкту на розгляд Верховної Ради України від імені органу або організації, що готували його, здійснюється особою або органом, котрі наділені правом законодавчої ініціативи. Ця стадія закінчується офіційним включенням проєкту закону до порядку денного засідання парламенту.

Стадія обговорення законопроєкту часто припускає два і більше читань. За деякими підрахунками вчених, таких читань може бути близько шести. За результатами обговорення проєкт відхиляється або ухвалюється, або встановлюється термін другого читання. Обговорення проводиться за окремими статтями, за розділами або в цілому.

Стадія офіційного ухвалення та затвердження складається з голосування і підписання проєкту. Зазвичай закон вважається ухваленим, якщо за нього проголосувала більшість (від конституційного складу Верховної Ради України) народних депутатів України (ст. 91 Конституції України). Закон, яким вносяться зміни до Конституції, «... вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за

нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України» (ст. 155 Конституції України).

Відповідно до ст. 94 Конституції України закон підписує Голова Верховної Ради, він же невідкладно направляє його Президентові України.

Президент протягом 15 днів після одержання закону підписує його, офіційно оголошує або повертає його з мотивованими пропозиціями у Верховну Раду України для повторного розгляду.

У випадку, якщо Президент України не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і повинен бути офіційно оголошений.

Якщо закон при повторному розгляді буде знов ухвалений Верховною Радою України не менш як двома третинами народних депутатів України, Президент України зобов'язаний його підписати й офіційно оголосити протягом 10 днів.

Офіційне оприлюднення закону відбувається в тій або іншій формі, наприклад, закон публікується в офіційному виданні Верховної Ради України («Відомості Верховної Ради України»), у газеті «Голос України», оголошується на радіо, телебаченні, шляхом розсилання офіційних текстів у зацікавлені органи й організації тощо.

Стадія набуття чинності. Закон набуває чинності через 10 днів із дня його офіційного оголошення, якщо інший порядок не передбачений самим законом, але не раніше дня його опублікування (ст. 57, п. 5 ст. 94 Конституції України).

Законодавчими стадіями доцільно також розглядати процеси доповнення, зміни та скасування законодавчих актів. Окрім того, зазначені процеси спрямовані на вдосконалення самого законодавства, а тому продовжують творчий вплив законодавця на нормативно-правовий матеріал.

Стадія систематизації. Систематизація нормативно-правового матеріалу як одна з форм удосконалення законодавства є також продовженням законотворчого процесу. Особливо це стосується складної форми систематизації – кодифікації. Саме кодифікація виступає стадією, що замикає законотворчий процес і породжує його у питанні підготовки й видання нового нормативно-правового акта – кодексу.

Отже, правотворчість є результатом об'єктивного розвитку суспільних відносин, безпосередньо спрямованим на їх врегулювання. Мета, зміст та результати правотворчої діяльності зумовлюються різного роду чинниками, що існують у різних сферах суспільства, як-от: рівень розвитку державно-правових інститутів, правова культура населення,

форма державного устрою, правління та режиму, характер ментальності суспільства тощо. Ефективність правотворчої діяльності залежить від урахування цих чинників, а також принципів правотворчої діяльності, додержання яких допомагає уникати помилок та створення неефективних правових норм і, крім цього, сприяє підвищенню правової культури фізичних та юридичних осіб тощо.

Деякі нормативні акти змінюються, інші скасовуються та замінюються новими. Ці зміни, які в певних сферах відбуваються дуже часто, ускладнюють доступ до чинного законодавства.

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність із приведення нормативно-правових актів у впорядковану систему.

Мета систематизації законодавства полягає в необхідності забезпечення більш ефективної правотворчої діяльності, зокрема, виявленні причин, протиріч, прогалин, невідповідностей у нормативному регулюванні та їх усуненні, а також застосуванні й реалізації нормативно-правових актів.

Завдання систематизації:

– забезпечення уніфікації національного законодавства – приведення його до єдиної системи шляхом усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких суспільних відносин;

– гарантування кожній особі права знати свої права і обов'язки. Саме систематизація забезпечує вільний і оперативний доступ до всього масиву національного законодавства.

Об'єктами систематизації виступають як система законодавства в цілому, так і її окремі частини (нормативно-правові акти, їхні статті тощо).

Суб'єкти систематизації:

– спеціально уповноважені на це суб'єкти. Вони здійснюють офіційну систематизацію. Її результатами є прийняття кодифікаційних нормативно-правових актів, оприлюднення офіційних видань збірників законодавства та ін.;

– приватні особи – фізичні та юридичні особи.

Систематизація нормативно-правових актів здійснюється на підставі певної системи принципів – обов'язкових вимог до цього виду юридичної діяльності.

До **основних принципів** систематизації відносять її повноту, доцільність, оперативність, безперервність, професіоналізм здійснення та ін.

На думку вчених, поняття «систематизація» складається з двох

основних самостійних **форм** правової діяльності: 1) підготовки та видання різного роду зводів та збірників нормативних актів; 2) підготовки та прийняття нових актів (кодексів), в яких розміщуються як норми, що виправдали себе у попередніх актах, так і нові нормативні приписи.

Виділяють такі основні **форми систематизації нормативно-правових актів**: облік, інкорпорацію, консолідацію та кодифікацію.

Облік нормативно-правових актів – це діяльність зі збирання, фіксування в логічній послідовності та зберігання нормативно-правових актів, підтримання їх у належному стані з урахуванням змін, а також створення спеціальних систем їх накопичення та пошуку.

Головним завданням обліку є підтримання нормативно-правових актів у стані, що дозволяє оперативно одержувати необхідну правову інформацію.

Інкорпорація – це впорядкування нормативно-правових актів без зміни їхнього змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання (збірники, зібрання, довідники тощо) за хронологією та/або тематикою.

Слід розрізняти: **офіційну інкорпорацію**, тобто підготовку та оприлюднення збірників і зібрань нормативно-правових актів органами, що їх видали, або спеціально уповноваженими на цю діяльність суб'єктами; **неофіційну інкорпорацію**, що зазвичай здійснюється в межах підприємницької діяльності упорядників та видавців, котрі діють відповідно до Закону України «Про видавничу справу».

Консолідація – це зведення кількох близьких за змістом нормативно-правових актів в новий єдиний нормативно-правовий акт без зміни їхнього змісту.

Ознаки консолідації:

- завжди є офіційною систематизацією, що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності;
- нові норми права внаслідок її здійснення не з'являються, втручання в тексти нормативних актів можливе лише на рівні редакційної правки;
- результатом консолідації є видання нового нормативно-правового акта;
- з моменту набуття чинності консолідованим нормативним актом втрачають чинність попередні акти, що входять до його складу.

Кодифікація – це форма систематизації, що здійснюється шляхом перероблення та зведення в процесі нормотворчості норм права, котрі містяться в різних нормативно-правових актах, у логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему й створення на цій основі

нового єдиного нормативно-правового акта.

Ознаки кодифікації:

- завжди є офіційною систематизацією, що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності;
- її результатом є видання нового (кодифікаційного) нормативно-правового акта;
- у процесі кодифікації з'являються нові елементи системи права – норми та інститути права.

Видами кодифікацій є:

- **галузева кодифікація**, що здійснюється на рівні певної галузі законодавства;
- **спеціальна кодифікація**, що здійснюється в межах певної підгалузі законодавства.

Складіть схеми

- Правотворчість як складова державного управління.
- Форми систематизації законодавства.
- Міжнародна правотворчість.
- Особливості делегованої правотворчості.
- Юридичні технології створення актів правотворчості.

Тематика рефератів

- Правотворчість органів місцевого самоврядування.
- Проблеми правотворчості в Україні.
- Загальнотеоретична характеристика підзаконної правотворчості.
- Делегована правотворчість у зарубіжних країнах.
- «Негативна» правотворчість як засіб вдосконалення правового регулювання.

Виконайте практичні завдання

Практичне завдання 1

Розподіліть у відповідні колонки загальні та спеціальні принципи правотворчості.

№	Принципи правотворчості	Загальні принципи	Спеціальні принципи
1.	Враховання місцевого досвіду		
2.	Демократизм		
3.	Старанність підготовки нормативно-правових актів		
4.	Професіоналізм		
5.	Гуманізм		
6.	Поєднання динамізму та стабільності		
7.	Оперативність		
8.	Гласність		
9.	Науковість		
10.	Законність		
11.	Техніко-юридична досконалість		
12.	Системність		
13.	Плановість		

Вирішіть тестові завдання

1. Цілісний механізм, що об'єднує в собі всі форми і засоби виникнення, розвитку та зміни права та складається з двох основних етапів, – це:

- а) правоутворення;
- б) правореалізація;
- в) тлумачення права;
- г) правотворчість;
- д) нормотворчість.

2. Оберіть пропущене слово: «Правоутворення є ... процесом, адже суспільні відносини перебувають у постійній динаміці, виникають, змінюються, зникають»:

- а) тимчасовим;

- б) відокремленим;
- в) фундаментальним;
- г) безперервним;
- д) правореалізаційним.

3. Діяльність компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування, уповноважених державою громадських об'єднань або (у передбачених законом випадках) усього народу чи його територіальних громад зі встановлення, зміни чи скасування юридичних норм – це:

- а) правоутворення;
- б) правореалізація;
- в) тлумачення права;
- г) правотворчість;
- д) нормотворчість.

4. Правотворчість НЕ може здійснюватись:

- а) державою;
- б) суспільством;
- в) органами місцевого самоврядування;
- г) юридичною особою;
- д) трудовими колективами.

5. Держава, суспільство (народ), органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, трудові колективи є:

- а) суб'єктами правотворчості;
- б) об'єктами правотворчості;
- в) учасниками правотворчості;
- г) змістом правотворчості;
- д) стороною правотворчості.

6. Правотворчість виражається у встановленні (офіційному визнанні, конкретизації) нових, зміни тих, що діють, і скасуванні застарілих:

- а) правил поведінки;
- б) пунктів нормативно-правових актів;
- в) пунктів статуту;
- г) правових норм;
- д) законів.

7. *Правотворчість отримує завершення в:*

- а) підручниках;
- б) наукових джерелах;
- в) усному зверненні;
- г) резолюції;
- д) письмовому документі.

8. *Правотворчість здійснюється з дотриманням процедури:*

- а) правил поведінки;
- б) підготовки і ухвалення акта;
- в) пунктів статуту;
- г) правових норм;
- д) законів.

9. *Основоположні ідеї, керівні основи діяльності, пов'язаної з прийняттям, скасуванням або зміною юридичних норм – це:*

- а) реалізація правотворчості;
- б) тлумачення правотворчості;
- в) принципи правотворчості;
- г) функції правотворчості;
- д) завдання правотворчості.

10. *Залежно від змісту принципи правотворчості можна поділити на:*

- а) загальні та спеціальні;
- б) сутнісні та організаційні;
- в) основні та додаткові;
- г) суттєві та додаткові;
- д) загальні та важливі.

11. *Про які принципи правотворчості йдеться: ті, що визначають сутність правових актів, котрі приймаються:*

- а) спеціальні;
- б) загальні;
- в) організаційні;
- г) додаткові;
- д) сутнісні.

12. *Про які принципи правотворчості йдеться: ті, що обумовлюються застосуванням правил юридичної техніки:*

- а) спеціальні;
- б) загальні;
- в) організаційні;
- г) додаткові;
- д) сутнісні.

13. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: змістом цього принципу є залучення до розробки правових актів наукових співробітників, фахівців у відповідній галузі права чи господарства:*

- а) верховенство права;
- б) об'єктивність;
- в) науковість;
- г) професіоналізм;
- д) демократизм.

14. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: означає забезпечення у правотворчій діяльності відповідності правових актів, що приймаються, природним правам людини, визнаним найвищою соціальною цінністю:*

- а) верховенство права;
- б) об'єктивність;
- в) науковість;
- г) професіоналізм;
- д) демократизм.

15. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: здійснювати безпосередньо правотворчу діяльність можуть фахівці (у тому числі юристи, управлінці, економісти та інші), що забезпечує високий рівень якості прийнятих рішень:*

- а) верховенство права;
- б) об'єктивність;
- в) науковість;
- г) професіоналізм;
- д) демократизм.

16. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: характеризує та передбачає участь громадян, державних і недержавних організацій у процесі правотворчості; врахування суспільної думки й інтересів широких верств населення:*

- а) верховенство права;

- б) об'єктивність;
- в) науковість;
- г) професіоналізм;
- д) демократизм.

17. Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: діяльність із прийняття правових актів має бути обумовлена розвитком суспільних відносин, потребою у правовому впливі (врегулюванні), тобто забезпеченні у процесі підготовки нормативних актів аналізу економічних, політичних та інших чинників розвитку суспільства, його об'єктивних потреб:

- а) верховенство права;
- б) об'єктивність;
- в) науковість;
- г) професіоналізм;
- д) демократизм.

18. Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: полягає у необхідності здійснення суб'єктами правотворчої діяльності згідно зі своїми завданнями постійного моніторингу ефективності реалізації чинної системи правових актів на предмет їх відповідності розвитку суспільних відносин і потреб у правовому регулюванні та своєчасного реагування на зміни в соціально-економічному та політичному розвитку шляхом удосконалення чинної системи законодавства:

- а) гласність;
- б) гуманізм;
- в) законність;
- г) оперативність;
- д) планування та системність.

19. Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: реалізація цього принципу передбачає відкритість, прозорість правотворчого процесу для широкої громадськості, її зв'язок із державними органами як суб'єктами правотворчої діяльності:

- а) гласність;
- б) гуманізм;
- в) законність;
- г) оперативність;
- д) планування та системність.

20. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: правові акти мають прийматись у межах компетенції суб'єктів правотворчості, відповідати конституції та іншим актам вищої юридичної сили згідно зі встановленою процедурою:*

- а) гласність;
- б) гуманізм;
- в) законність;
- г) оперативність;
- д) планування та системність.

21. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: тісно пов'язані та передбачають послідовність та комплексність здійснення правотворчих дій. Як результат – повнота, єдність та узгодженість правового регулювання суспільних відносин, чітка ієрархічна структура системи права, відповідність юридичної сили правових актів та взаємозв'язок між ними:*

- а) гласність;
- б) гуманізм;
- в) законність;
- г) оперативність;
- д) планування та системність.

22. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: передбачає спрямованість змісту правових актів, що приймаються, на захист прав і свобод громадян, задоволення їхніх інтересів і потреб:*

- а) гласність;
- б) гуманізм;
- в) законність;
- г) оперативність;
- д) планування та системність.

23. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: необхідність спиратися на досвід інших держав:*

- а) оперативність;
- б) гуманізм;
- в) використання правового досвіду;
- г) оперативність;
- д) зв'язок із практикою.

24. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: норма повинна враховувати об'єктивний розвиток правовідносин:*

- а) оперативність;
- б) гуманізм;
- в) використання правового досвіду;
- г) оперативність;
- д) зв'язок із практикою.

25. *Визначте, про який принцип правотворчості йдеться: полягає у швидкій підготовці та прийнятті нормативно-правових актів:*

- а) оперативність;
- б) гуманізм;
- в) використання правового досвіду;
- г) оперативність;
- д) зв'язок із практикою.

26. *Напрями діяльності, пов'язаної зі встановленням, зміною або скасуванням правових норм, створенням і розвитком законодавства – це:*

- а) реалізація правотворчості;
- б) тлумачення правотворчості;
- в) принципи правотворчості;
- г) функції правотворчості;
- д) завдання правотворчості.

27. *Систематизація нормативно-правового матеріалу як функція нормотворчості полягає у:*

- а) впорядкуванні, обліку, об'єднанні, доповненні нормативно-правових актів;
- б) формуванні нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створенні умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави;
- в) здійсненні відповідно до потреб суспільного розвитку внесення змін і доповнень до приписів нормативно-правових актів; санкціонуванні вже існуючих норм;
- г) заповненні повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує;
- д) створенні й ухваленні нових правових норм, що відбувається в тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла

необхідність у цьому вперше.

28. *Формування нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави передбачає такий принцип нормотворчості, як:*

- а) толерантність;
- б) демократизм;
- в) гласність;
- г) оперативність;
- д) гуманізм.

29. *Додержання ієрархії нормативно-правових актів при їх складанні та прийнятті їх законним шляхом відповідно до конституційно закріпленого процесу нормотворчості – це:*

- а) оперативність;
- б) гуманізм;
- в) толерантність;
- г) законність;
- д) науковість і професійність.

30. *За функціональним призначенням правотворчість класифікують на:*

- а) поточну, систематизаційну;
- б) непряму, пряму;
- в) установчу, регулятивну;
- г) загальну, спеціальну;
- д) регулятивну, охоронну.

31. *За юридичною силою актів правотворчість класифікують на:*

- а) законотворчість, підзаконну нормотворчість;
- б) непряму нормотворчість, безпосередню нормотворчість;
- в) основну правотворчість, спеціальну правотворчість;
- г) парламентську правотворчість, урядову правотворчість;
- д) загальну правотворчість, локальну правотворчість.

32. *Засобом усунення прогалін у законодавстві є:*

- а) аналогія права;
- б) правотворча діяльність;
- в) інтерпретаційна діяльність;

- г) правозастосовна діяльність;
- д) аналогія законодавства.

33. *Правотворча діяльність, пов'язана з підготовкою і прийняттям підзаконних нормативно-правових актів, є:*

- а) санкціонованою правотворчістю;
- б) спільною правотворчістю;
- в) делегованою правотворчістю;
- г) спеціальною правотворчістю;
- д) підзаконною правотворчістю.

34. *Регламентована діяльність компетентних державних органів із розробки, прийняття та оприлюднення нормативно-правових актів вищої юридичної сили – це:*

- а) законотворчий процес;
- б) правотворчий процес;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) законний процес;
- д) юридичний процес.

35. *Суб'єктами законодавчої ініціативи в Україні є:*

- а) депутати Верховної Ради України, Президент України, громадські організації;
- б) громадяни України та органи публічної влади;
- в) Прем'єр-міністр України, народні депутати України, Національний банк України, Конституційний Суд України, Президент України;
- г) депутати Верховної Ради України, Президент України;
- д) Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України.

36. *Єдиним суб'єктом законотворчої діяльності в Україні є:*

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Офіс Президента України;
- г) суди загальної юрисдикції;
- д) Вища рада правосуддя.

37. *Основною конституційно-правовою формою ухвалення законів в Україні є:*

- а) діяльність урядової влади;
- б) законодавча діяльність парламенту;
- в) нормотворчість;
- г) правотворчість;
- д) нормотворчий процес.

38. *Включення пропозиції про підготовку проєкту нормативно-правового акта обумовлено:*

- а) стадією попереднього розгляду проєкту нормативно-правового акта;
- б) стадією опублікування й оприлюднення нормативно-правового акта;
- в) стадією громадського обговорення проєкту нормативно-правового акта;
- г) стадією підготовки змісту проєкту нормативно-правового акта;
- д) передпроектною стадією.

39. *Стадією законодавчого процесу є:*

- а) офіційне оприлюднення закону;
- б) встановлення юридичних обставин справи;
- в) встановлення фактичних обставин справи;
- г) юридичне діяння;
- д) процесуальне зрушення.

40. *Промульгація як стадія нормотворчості – це:*

- а) стадія підготування проєкту нормативно-правового акта;
- б) стадія прийняття нормативно-правового акта;
- в) стадія повернення проєкту для доопрацювання;
- г) стадія відхилення проєкту нормативно-правового акта;
- д) стадія офіційного оприлюднення нормативно-правового акта.

41. *Моментом оприлюднення закону за ординарним способом набуття чинності закону є:*

- а) відповідний день оголошення його за допомогою радіо;
- б) відповідне число оголошення його за допомогою телебачення;
- в) відповідна година виходу газети чи журналу;
- г) конкретна дата і час, якими датовані відповідні газета чи журнал;
- д) календарне число, яким датовані відповідні газета чи журнал.

42. Офіційним оприлюдненням нормативно-правового акта є:

а) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних та юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях, інформаційного повідомлення у друкованих засобах масової інформації, оголошення за допомогою телебачення і радіо та в інший спосіб, визначений законодавством;

б) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

в) розміщення прийнятого (виданого) нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;

г) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили;

д) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних та юридичних осіб шляхом оголошення на телебаченні та радіо.

43. Офіційним опублікуванням нормативно-правового акта є:

а) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, котрі хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

б) розміщення прийнятого (виданого) нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;

в) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили;

г) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта, який впливає лише на юридичні факти і правовідносини, що виникли після набуття ним чинності.

44. Офіційне оприлюднення нормативно-правових актів здійснюється:

а) після включення їх до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів із зазначенням присвоєного їм реєстраційного коду;

б) після їх прийняття у Верховній Раді України;

в) після їх неофіційного оприлюднення;

г) після їх підписання Президентом України;

д) після голосування у Верховній Раді України.

45. *Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України офіційно оприлюднюються:*

- а) протягом 15 днів після їх підписання;
- б) протягом 15 днів після їх державної реєстрації;
- в) протягом 15 днів після їх підписання;
- г) протягом 15 днів після їх державної реєстрації;
- д) протягом 15 днів після їх підписання Президентом України.

46. *Нормотворча діяльність уповноважених органів держави, що здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади, – це:*

- а) норма права;
- б) загальна нормотворчість;
- в) делегована нормотворчість;
- г) галузева нормотворчість;
- д) внутрішня нормотворчість.

47. *Визнання, утвердження актів, ухвалених громадськими організаціями, – це:*

- а) делегована нормотворчість;
- б) спеціальна нормотворчість;
- в) санкціонована нормотворчість;
- г) місцева нормотворчість;
- д) громадська нормотворчість.

48. *Нормотворчість, що здійснюється, як правило, у рамках державних та недержавних організацій, громадських та територіальних об'єднань, що відповідно до чинного законодавства та в межах своєї компетенції приймають нормативно-правові акти для врегулювання внутрішніх правовідносин, – це:*

- а) делегована нормотворчість;
- б) спеціальна нормотворчість;
- в) санкціонована нормотворчість;
- г) локальна нормотворчість;
- д) громадська нормотворчість.

49. *Нормотворчість вищих органів державної влади належить до:*

- а) превентивної нормотворчості;
- б) рівневої нормотворчості;
- в) загальної нормотворчості;

- г) регіональної нормотворчості;
- д) відповідальної нормотворчості.

50. Систематизація нормативно-правових актів – це:

- а) діяльність, спрямована на вдосконалення правової системи, її інтеграцію до системи європейського права;
- б) діяльність зі зведення нормативно-правових актів у впорядковану систему;
- в) діяльність, що полягає у зведенні всього нормативно-правового масиву до єдиного систематизованого акта;
- г) діяльність, що полягає в рецепції найкращих зразків вітчизняного права, а також їх поєднанні з досягненнями сучасної юридичної науки;
- д) діяльність нормотворця з утворення системи законодавства та її наближення до системи права.

51. Кодифікація та інкорпорація – це:

- а) форми систематизації законодавства;
- б) форми реалізації норм права;
- в) види правозастосовної діяльності;
- г) діяльність Кабінету Міністрів України та Президента України щодо упорядкування законодавства;
- д) форми нормотворчості.

52. Універсальною формою систематизації законодавства, що охоплює всі види систематизації, є:

- а) облік;
- б) звід законів;
- в) кодифікація;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

53. Створення нового, вдосконаленого, об'єднаного загальним предметом правового регулювання нормативно-правового акта на основі старих нормативних актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту – це:

- а) інкорпорація;
- б) консолідація;
- в) звід законів;
- г) облік нормативно-правових актів;
- д) кодифікація.

54. Вищою формою систематизації законодавства є:

- а) облік;
- б) інтерпретація;
- в) кодифікація;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

55. За обсягом кодифікацію нормативно-правових актів класифікують на:

- а) місцеву, логічну, організовану;
- б) специфічну, внутрішню, міжгалузеву;
- в) зовнішню, додаткову, регіональну;
- г) регіональну, галузеву, специфічну;
- д) загальну, галузеву, міжгалузеву.

56. Зовнішньою формою кодифікації нормативно-правових актів є:

- а) положення;
- б) закон;
- в) кодекс;
- г) інструкція;
- д) ухвала.

57. До основних кодифікаційних актів в Україні відносять:

- а) рішення;
- б) статuti;
- в) правила;
- г) довідки;
- д) ухвали.

58. Технічна обробка нормативно-правового акта без зміни змісту здійснюється при такому способі систематизації нормативно-правового матеріалу, як:

- а) облік;
- б) інкорпорація;
- в) консолідація;
- г) кодифікація;
- д) звід законів.

59. Офіційну інкорпорацію законів здійснює:

- а) Кабінет Міністрів України;

- б) Прем'єр-міністр України;
- в) Офіс Президента України;
- г) Офіс Генерального прокурора;
- д) Верховний Суд.

60. Подолання розбіжностей між нормативно-правовими актами, виданими у різний час, шляхом їх поєднання в єдиний нормативно-правовий акт із усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту – це:

- а) консолідація;
- б) інкорпорація;
- в) кодифікація;
- г) звід законів;
- д) облік нормативно-правових актів.

Словникова робота:

правотворчість, нормотворчість, законотворчість, функції правотворчості, функція первинного регулювання суспільних відносин, функція упорядкування нормативно-правового матеріалу, функція заповнення прогалін у праві, функція відновлення правового матеріалу, законодавча діяльність парламенту, принципи правотворчості, принцип законності, принцип науковості, принцип демократизму, принцип гласності, принцип системності й узгодженості, принцип наступності, принцип професіоналізму, принцип планування, принцип своєчасності правотворчості, принцип використання правового досвіду, принцип гуманізму, конституційна правотворчість, законодавча правотворчість, підзаконна правотворчість, акт правотворчості, правотворчий процес, стадія правотворчого процесу, правотворча ініціатива, передпроектна стадія правотворчого процесу, проектна стадія правотворчого процесу, засвідчувальна стадія правотворчого процесу, інформаційна стадія правотворчого процесу, безпосередня правотворчість держави, судова правотворчість, нормотворча техніка, нормопроектувальна техніка, нормотворчий процес, нормотворча ініціатива, нормотворче планування, нормотворча термінологія, нормотворча помилка.

Нормативні акти:

- ❖ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print1389891188543116>.
- ❖ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- ❖ Про видавничу справу : Закон України від 05 червня 1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-вр#Text>.
- ❖ Про Єдиний державний реєстр нормативних актів: Указ Президента України від 27 червня 1996 р. № 468/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/96#Text>.
- ❖ Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-п#Text>.
- ❖ Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-п#Text>.
- ❖ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
- ❖ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1906-15>.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента від 10 червня 1997 р. № 503/97. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text>.
- ❖ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

❖ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

❖ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Спеціалізована література:

1. Антоненко В. О. Кодифікація як самостійна форма систематизації правових джерел. *Форум права*. 2009. № 3. С. 35–42.

2. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України : монографія. Київ : Гельветика, 2013. 511 с.

3. Берназюк Я. О. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41–48.

4. Берназюк Я. О. Правотворча діяльність Президента України в аспекті дотримання принципів нормотворчості та забезпечення їх виконання іншими суб'єктами владних повноважень. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 27–32.

5. Берназюк Я. О. Правотворчість Президента України крізь призму особливостей деяких видів його актів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 71–78.

6. Білозьоров Є. В., Власенко В. П., Горова О. Б., Завальний А. М., Заяць Н. В. та ін. Теорія держави та права : навч. посібник / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.

7. Блажівська О. Є. Теоретико-правовий аналіз поняття та змісту кодифікації як форми систематизації законодавства. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 5–11.

8. Бовсуновська І. Г. Конституційний Суд України як суб'єкт правотворчості. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 104–108.

9. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 10–12.

10. Бойко Г. І. Юридична конструкція як особлива процедура правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 27 (1). С. 15–18.

11. Буряк Я. Я. Правотворчість місцевих державних адміністрацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 31–38.

12. Ващенко А. М. Правотворча діяльність органів і посадових осіб держави та місцевого самоврядування: проблеми і перспективи наукового пізнання. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 134–138.

13. Ганзенко О. О. Система засобів нормотворчої техніки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 4 (1). С. 7–11.

14. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види : монографія. Харків : Право, 2012. 192 с.
15. Гетьман Є. А. Консолідація як форма систематизації законодавства України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 21–28.
16. Гетьман Є. А. Нормотворчий процес органів виконавчої влади та його стадії. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 173–181.
17. Гетьман Є. А. Порядок реалізації Кабінетом Міністрів України нормотворчої діяльності. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 42–46.
18. Гетьман Є. А. Функції нормотворчої діяльності органів виконавчої влади. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 86–94.
19. Глазунова С. М. Основні напрями правотворчості в умовах євроінтеграції. *Правова інформатика*. 2013. № 2. С. 59–63.
20. Головач Г. О. Сучасна правотворчість: особливості і розвиток в умовах трансформації соціуму. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 230–235.
21. Горбань М. Ю. Судова правотворча конкретизація: загальнотеоретичні питання. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 3–7.
22. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92–102.
23. Гуменяк В. Особливості нормотворчої техніки законодавчого процесу у період відновлення української державності 1917-1921-х років. *Південний архів. Філологічні науки*. 2018. Вип. 73. С. 17–21.
24. Гусаров С. М. Загальнотеоретичні, історичні, конституційні та міжнародні аспекти розбудови держави і права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 39–46.
25. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2014. 412 с.
26. Гусаров С. М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 38–46.
27. Дашковська О. Р. Принципи нормотворчої діяльності: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 35 (2.1). С. 29–32.
28. Дейнека К. О. Сутність кодифікації в правовій системі України. *Держава і право. Серія : Юридичні науки*. 2017. Вип. 75. С. 30–42.
29. Деревінський В. Ф. Питання національної консолідації в нормативно-правових актах України. *Гілея*. 2018. Вип. 139 (3). С. 89–92.
30. Добош З. Конституційний контроль Верховного Суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*.

Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 34–40.

31. Добробог Л. М. Інкорпорація та консолідація законодавства як форми його систематизації. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2014. Т. 14. С. 365–370.

32. Дубина Н. А. Законотворчість як правова категорія. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2014. № 2. С. 6–11.

33. Загальна теорія права : підруч. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

34. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів / кол. авт. ; за ред. С. В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 576 с.

35. Задюєнко О. Кодифікація як форма систематизації: деякі принципові особливості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки.* 2012. Вип. 91. С. 69–72.

36. Звонков Є. Є. Генеза та роль принципу справедливості в правотворчості сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2017. № 11. С. 48–51.

37. Зеленко І. П. Дискусійні питання судової правотворчості на черговому етапі судової реформи. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право.* 2020. Вип. 8. С. 9–13.

38. Капінус Р. Ю. Поняття системи нормативно-правових актів та інших актів Президента України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія : Право та державне управління.* 2013. № 1. С. 94–103.

39. Кельман М. Методологія дослідження правотворчості у правовій державі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія : *Юридичні науки.* 2017. № 861. С. 130–136.

40. Кононенко В. П. Правотворчість судової практики. *Публічне право.* 2014. № 2. С. 226–233.

41. Косович В. Принципи права, принципи правотворчості та принципи у нормативно-правових актах. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична.* 2016. Вип. 63. С. 3–9.

42. Кравчук К. Г. Правовий статус Конституційного Суду України та його місце в системі суб'єктів судової правотворчості. *Альманах права.* 2017. Вип. 8. С. 332–336.

43. Кравчук К. Г. Судова правотворчість у діяльності Конституційного суду України: методологічні аспекти дослідження. *Право і суспільство.* 2017. № 1 (2). С. 17–21.

44. Крижановський А. Ф., Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. та ін. Загальна теорія права та держави : навч.-метод. посібник для здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія», факультетів: ФПС, СПФ, ФМПВ. Одеса : Фенікс, 2022. 258 с.

45. Кузнецова Н. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації. *Право України*. 2014. № 2. С. 9–24.

46. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90–93.

47. Купрій В. М. Методологія дослідження процесу конституційної правотворчості (законодавчого конституційного процесу). *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 2. С. 37–50.

48. Курусь Т. В. Основні напрями систематизації результатів нормотворчої діяльності органів державної влади. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2014. № 2. С. 27–34.

49. Курусь Т. В. Правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади. *Юрист України*. 2013. № 4. С. 11–17.

50. Левченков О. І. Правотворчість в Україні: проблеми й перспективи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 3–4. С. 13–21.

51. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.

52. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 225–231.

53. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія. Київ : О. С. Ліпкан, 2012. 303 с.

54. Ліпкан В. А., Дімчогло М. І. Консолідація інформаційного законодавства України : монографія. Київ : О. С. Ліпкан, 2014. 415 с.

55. Ліпський Д. В. Судова правотворчість в адміністративному судочинстві України. *Наше право*. 2013. № 11. С. 36–40.

56. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 151–156.

57. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118–121.

58. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16–23.

59. Невмержицька Н. О. Уніфікація як спосіб удосконалення законодавства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 4. С. 63–70.

60. Нестерович В. Ф. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96–102.

61. Нестерович В. Ф. Поняття народної правотворчої ініціативи: наукові підходи та законодавча практика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 137–143.

62. Нечипоренко А. О. Нормотворчість в Україні: поняття, види, напрямки удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 21 с.

63. Нижник Н. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 45–52.

64. Ничка Ю. Підзаконна правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 45–49.

65. Нігреєв О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 35–42.

66. Нігреєва О. О. Міжнародна звичаєва правотворчість: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123–128.

67. Нігреєва О. Правотворчість у контексті джерел міжнародного права. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 157–162.

68. Нігреєва О. О. Про принципи міжнародної правотворчості. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 86–96.

69. Нікітіна К. В. Правотворча діяльність інститутів Європейського Союзу: актуальні питання теорії та практики. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 1–4.

70. Оверчук О. М. Актуальне питання щодо теоретико-правових підходів розуміння правотворчості. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 208–212.

71. Оніщенко Н. М. Сутність і зміст сучасної правотворчості у теоретико-методологічній та філософській інтерпретації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2017. Вип. 77. С. 366–368.

72. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65–71.

73. Петришин О. В. Загальна теорія права : підруч. / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

74. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25–32.

75. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11–16.

76. Плавич В. П. Філософсько-правове дослідження сучасної правотворчості. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Вип. 1. С. 181–188.

77. Плавич В. П., Плавич С. В. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології : монографія. Одеса : Астропринт, 2013. 274 с.

78. Плавич С. В. Теоретико-методологічні засади правотворчості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 16 с.
79. Погорелова З. О. Природа нормотворчої діяльності української держави. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 19–25.
80. Пономаренко Л. В. Пряма правотворчість народу в системі демократичних інновацій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спеціальний випуск. С. 479–487.
81. Попович Т. П. Підзаконна правотворчість: теоретико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 12–16.
82. Примаков К. Ю. Адміністративно-правове регулювання масової інформації регіональної та місцевої сфери розповсюдження в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 73–78.
83. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.
84. Радейко Р. І. Особливості формалізації права як стадії правотворчого процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 81–85.
85. Риндюк В. І. «Система законодавства» та «система нормативно-правових актів»: до питання визначення та співвідношення понять. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія : Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 1. С. 102–107.
86. Роговенко О. В. Зіставлення понять нормотворчості та правотворчості органів місцевої влади. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 9–14.
87. Росік Т. В. Судова практика Конституційного Суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 50–55.
88. Рябченко Т. О. Поняття та стадії референтного правотворчого процесу в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2013. Вип. 22. С. 235–243.
89. Рябченко Т. О. Форми безпосередньої участі громадян у правотворчості. *Правові горизонти*. 2016. № 1. С. 7–15.
90. Сердюк В. О. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 73–78.
91. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 69–78.
92. Сидоренко А. Ю. До питання про кодифікацію як спосіб систематизації відомчих нормативних актів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 54–58.
93. Славова Н. О. Антропоцентризм як принцип правотворчості.

Правничий часопис Донецького університету. 2013. № 1. С. 134–142.

94. Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 18–22.

95. Соломанюк О. Я. Методологія теоретико-правових питань судової правотворчості в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 14. № 1. С. 169–176.

96. Соломонюк О. Я. Проблематика судової правотворчості в науковій літературі. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (1). С. 232–235.

97. Стасюк О. Л. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 3. С. 53–57.

98. Стременовський С. М. Підзаконна правотворчість: наукові підходи. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 55–64.

99. Теремцова Н. В. Соціологія права: питання правотворчого процесу в Україні; проблема та шляхи подолання. *Наше право*. 2013. № 6. С. 13–18.

100. Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 43–48.

101. Удовика Л. Г. Глобалізація як чинник трансформації правотворчості в Україні. *Вісник Запорізького Національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 51–57.

102. Ульяновська О. В. Види суб'єктів адміністративної відповідальності як засобу забезпечення конституційного права на судовий захист. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 95–100.

103. Чабур С. В. Види правотворчості за суб'єктним критерієм. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 32–38.

104. Чабур С. В. Правотворчий процес і правотворчі процедури. *Lex portus*. 2017. № 2. С. 120–129.

105. Чабур С. В. Принципи правотворчості. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 64–74.

106. Шевчук І. Основні види правотворчих помилок у законодавстві України: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2014. Вип. 59. С. 35–42.

107. Юрах В. М. Про перспективу кодифікації законодавства стосовно фінансування виборчого процесу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 108–114.

108. Яценко Р. Ю. Правотворчість в умовах перехідного суспільства: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 18 с.

109. Shepik-Trehubenko O., Nalyvaiko L. Application of the principle of the rule of law international and national courts. *KELM (Knowledge, Education,*

Law, Management). 2022. № 4 (48). P. 413–419.

110. Chepik-Trehubenko O. S. The Political System of Society: Features and Prospects of Development in Ukraine // The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. 260 p. P. 33–51.

111. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334–349.

112. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9. Ч. 3. С. 25–28.

113. Kroytor V. Combining of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings with procedural activity of the court as a principle of civil judicial proceedings: concept and maintenance. *Sciences of Europe*. 2016. № 10. Ч. 1. С. 60–67.

114. Timoshenko A., Zinchenko O. The legal nature of settlement agreement in the civil and arbitration procedure. *Sciences of Europe*. 2016. № 10. Ч. 1. С. 57–60.

ТЕМА 2. ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ. ПІДЗАКОННА НОРМОТВОРЧІСТЬ

У законах закріплюються права і свободи особи, відображається політичний курс країни, і законотворчість за своїм призначенням покликана давати життя нормам права, породжуючи, формуючи та оформлюючи їх, надавати їм статусу регулятора суспільних відносин, тому законотворчий процес, будучи відображенням реального життя, і сам повинен змінюватись і вдосконалюватись.

Спрямований на забезпечення оптимального функціонування суспільства, його базових функцій, законотворчий процес повинен бути узгоджений, орієнтований на певну мету. У такому розумінні він є основою ефективної державної політики, засобом унормування соціальних відносин, забезпечення стабільності і миру в державі.

Законотворчість – один із різновидів правотворчої діяльності, що характеризується як діяльність уповноважених органів із прийняття, зміни, призупинення дії й скасування законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Законотворчість має низку характерних **ознак**, із-поміж яких необхідно виокремити такі:

– зміст та сутність об'єктивно зумовлюються розвитком суспільних відносин, суспільними потребами або потребами окремих соціальних груп;

– суб'єктивний характер діяльності детермінований рівнем правової культури та правової свідомості суб'єктів законотворчості;

– це правомірна юридична діяльність офіційного характеру;

– це процес, що має певні стадії, визначені нормативно та закріплені у правових актах, основними з-поміж яких є виявлення потреби у правовому регулюванні певної сфери суспільних відносин, розробка проєкту нормативно-правового акта, проведення експертиз, обговорення, удосконалення, прийняття, опублікування нормативно-правового акта та введення його в дію;

– має здійснюватися відповідно до принципів науковості, професіоналізму, гласності, гуманізму, верховенства права, законності, плановості, об'єктивності;

– суб'єктами зазначеного процесу можуть бути лише уповноважені органи державної влади або посадові особи, громадяни на референдумі, окремі установи у випадку делегування їм повноважень;

– метою законотворчості є удосконалення чинного законодавства

шляхом внесення змін і доповнень, скасування застарілих норм, що не відповідають стану суспільних відносин, створення нових нормативно-правових актів, а зрештою – створення ефективної системи законодавства;

– результатом законотворчої діяльності є нормативно-правовий акт (закон або підзаконний нормативно-правовий акт).

При цьому необхідно відрізнити законотворчий процес від законодавчого. Зокрема, останній є складовою частиною законотворчості, оскільки характеризує лише процедуру створення закону в парламенті та не охоплює процедуру створення підзаконних нормативно-правових актів. За межами цього процесу і моніторинг ефективності його реалізації після введення в дію.

Процес законотворчості суворо регламентований правом. Зокрема, основні засади цієї діяльності визначені в Конституції України, Регламенті Верховної Ради України, де також передбачаються правила і режим роботи цього органу.

Законотворчу діяльність (законотворчість) слід розглядати не лише як правовий процес, але й як процес управління, складовими якого є: суб'єкт управління – органи державної влади, що координовано здійснюють управління законотворенням; об'єкт управління – діяльність суб'єктів та учасників законотворчої діяльності, котра потребує цілеспрямованого впливу на етапах розроблення, розгляду, прийняття законів і введення їх у дію; мета управління – налагодження ефективного та самокерованого механізму законотворення; результат управління (управлінське рішення) – закон; зв'язки між суб'єктом та об'єктом (прямі та зворотні); засоби і технології управління (наукове, інформаційне, кадрове, фінансове, правове забезпечення тощо); планування, координація і контроль у процесі здійснення законотворчої діяльності.

Характерним компонентом законотворчої діяльності як багатопланового правового явища, що має наслідком спрямування розвитку всієї правової системи держави, є участь і взаємодія у ній різних уповноважених органів, організацій, зацікавлених осіб із метою забезпечення суспільства належним рівнем законодавчого регулювання.

Суб'єкт законотворчого процесу – орган державної влади, посадова особа або інша фізична чи юридична особа, яка має певні права та/або обов'язки у сфері прогнозування, планування законотворчої діяльності, розробки, розгляду, прийняття та набуття законами чинності шляхом їх підписання та оприлюднення, а також оцінки їх ефективності.

До суб'єктів законотворчого процесу належать: народ – при прийнятті законів референдумом, парламент, суб'єкти права

законодавчої ініціативи та інші учасники, задіяні у законотворчій діяльності на різних її етапах.

Суб'єктами законотворчого процесу в Україні є:

– *суб'єкти права законотворчої ініціативи*: Президент України; Верховна Рада України; народні депутати України; Кабінет Міністрів України;

– *інші учасники законотворчої діяльності*: органи виконавчої влади; органи судової влади; органи місцевого самоврядування; громадяни; юридичні особи; об'єднання громадян; політичні партії; громадські організації; наукові установи, дослідницькі центри; інші.

Як показано, до учасників законотворчої діяльності можна віднести досить широке коло суб'єктів завдяки їхній причетності не лише до процесу безпосередньої підготовки та прийняття законів, а й до реалізації державної політики у визначених сферах суспільного життя в межах прийнятих законів (органи виконавчої влади), до тлумачення Конституції України (Конституційний Суд України), роз'яснення законів (Міністерство юстиції України, інші органи виконавчої влади в межах компетенції), їх застосування (органи судової та виконавчої влади, органи місцевого самоврядування), що в цілому сприяє оцінці ефективності законодавства. Остання має вплив на аналіз ситуації в країні, прогнозування та моделювання її розвитку, чим залучає наукові та дослідницькі центри, громадські об'єднання до пошуку правових шляхів вирішення нагальних проблем.

За Конституцією України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Єдиним органом законодавчої влади визначено Верховну Раду України – парламент.

Парламент – загальнонаціональний представницький орган державної влади, що діє постійно та головним призначенням якого є здійснення законотворчості. Верховна Рада України діє від імені всього Українського народу та покликана виражати суверенну волю народу. Вона є первинним органом в апараті державного управління, оскільки формується безпосередньо в результаті народного волевиявлення. Отже, це виборний, колегіальний постійно діючий загальнодержавний орган законодавчої влади, що має загальну компетенцію. В результаті законодавчої діяльності Верховної Ради України створюється ядро національної правової системи – законодавство держави.

Базовими документами, що закріплюють статус, порядок діяльності та повноваження Верховної Ради України, є Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами, внесеними законами України) та Закон України «Про Регламент

Верховної Ради України», прийнятий 10 лютого 2010 р.

Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років. У процесі своєї діяльності Верховна Рада України реалізує покладені на неї функції, головними з яких є: законодавча (основна), установча, бюджетна, контрольна.

Ст. 92 Конституції України визначає коло суспільних відносин, що обов'язково повинні бути врегульовані Верховною Радою України у формі законів, і водночас не обмежує право останньої приймати закони з інших питань. Це право обмежується лише встановленими Конституцією України вимогами щодо прийняття законів з окремих питань тільки всеукраїнським референдумом.

Жодний інший орган державної влади не має права приймати будь-які акти, що мають однакову із законами юридичну силу. В Україні це є виключною прерогативою Верховної Ради України.

Роботу Верховної Ради України організовано у формі сесій та засідань. Рішення Верховної Ради України (у формі закону, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви тощо) приймаються на її пленарних засіданнях відкритим поіменним голосуванням (крім випадків, передбачених Регламентом Верховної Ради України) більшістю голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (крім випадків, передбачених Конституцією України).

У Верховній Раді України на партійній основі формуються депутатські фракції. Парламентські фракції як об'єднання парламентаріїв на основі їхньої партійної належності є невід'ємним елементом парламентської структури практично в усіх демократичних державах. Саме фракція є тією ланкою, яка, перебуваючи в епіцентрі законодавчої роботи, покликана відбивати (найбільш концентровано та відповідально) інтереси виборців.

За результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій у Верховній Раді України формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради. Діяльність коаліції здійснюється на основі угоди, що фіксує узгоджені політичні позиції депутатських фракцій – її учасників, зокрема стосовно засад внутрішньої та зовнішньої політики, визначає політичну спрямованість і принципи діяльності коаліції тощо. Рішення коаліції приймаються більшістю

голосів народних депутатів України на її загальних зборах. Коаліція має визначальний вплив на законодавчий процес, адже її позиція при голосуванні законопроектів може бути переважною завдяки більшості голосів її учасників, необхідної для прийняття рішення Верховною Радою України.

Консультативно-дорадчим органом для попередньої підготовки та розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради України є Погоджувальна рада депутатських фракцій, до складу якої входять Голова Верховної Ради України, Перший заступник і заступник Голови Верховної Ради України, голови депутатських фракцій з правом ухвального голосу та голови комітетів з правом дорадчого голосу. З-поміж повноважень Погоджувальної ради (на засіданнях якої мають право бути присутніми народні депутати України, суб'єкти права законодавчої ініціативи, голови тимчасової спеціальної та тимчасової слідчої комісії тощо) визначено: узгодження плану законопроектної роботи, ухвалення пропозицій до проектів календарного плану та порядку денного роботи сесії, розкладу пленарних засідань, питання проведення парламентських слухань тощо. Таким чином, Погоджувальна рада є одним із ключових суб'єктів планування законодавчої роботи.

Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки та попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з-поміж народних депутатів України комітети Верховної Ради України, котрі є її основними робочими органами. Саме в них концентрується основна політична та законодавча влада парламенту і відбувається процес ухвалення рішень. Обрання народних депутатів України до складу комітетів здійснюється на основі пропозицій депутатських фракцій, внесених із дотриманням квот, визначених Регламентом Верховної Ради України.

Організація, повноваження та порядок діяльності комітетів Верховної Ради України визначаються Конституцією України, Законом України «Про комітети Верховної Ради України», Регламентом Верховної Ради України тощо.

Комітети Верховної Ради України здійснюють законопроектну, організаційну та контрольну функції.

Законодавством визначаються окремі пов'язані із законотворчою діяльністю функції, що їх здійснюють голова комітету, секретар комітету, а також підкомітети, що створюються зі складу комітетів.

Формами роботи комітетів є засідання, слухання в комітетах. За ініціативою відповідних комітетів або за дорученням Верховної Ради

України скликаються спільні засідання комітетів. За результатами розгляду питань на засіданнях комітетів більшістю голосів присутніх приймаються рішення, висновки або рекомендації.

Для підготовки та попереднього розгляду, доопрацювання проектів законів та інших актів Верховної Ради України утворюються тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України (на правах головного комітету) на строк повноважень не більше одного року. До комісій входять народні депутати України, які дали на це згоду, з урахуванням принципу пропорційного представництва депутатських фракцій.

Організаційне, правове, наукове, інформаційне, документальне та матеріально-технічне забезпечення діяльності органів Верховної Ради України здійснюється Апаратом Верховної Ради України.

Суб'єкти права законодавчої ініціативи.

Відповідно до ст. 93 Конституції України право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Президент є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Структурно він не належить до жодної із гілок влади, але має значний обсяг повноважень у сфері виконавчої влади. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

У сфері законотворчої діяльності з-поміж передбачених Конституцією України повноважень Президент України: має право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України; визначає невідкладними законопроектами, що розглядаються Верховною Радою позачергово; призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до ст. 156 Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою; підписує закони, прийняті Верховною Радою України, протягом п'ятнадцяти днів після отримання, беручи їх до виконання, та офіційно оприлюднює; має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) із подальшим поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України зі своїми вмотивованими та сформульованими пропозиціями; зобов'язаний підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів закон, прийнятий під час повторного розгляду Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу;

звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; представляє державу в міжнародних відносинах, веде переговори та укладає міжнародні договори України.

Президент України на основі та на виконання Конституції України та законів України видає укази і розпорядження, що є обов'язковими до виконання на території України.

Народним депутатом України є обраний відповідно до Виборчого кодексу України представник Українського народу у Верховній Раді України й уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України, зокрема Законом України «Про статус народного депутата України».

Народний депутат України бере участь у засіданнях Верховної Ради України; у роботі депутатських фракцій, комітетів, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій у Верховній Раді України; у роботі над законопроектами, іншими актами Верховної Ради України; у парламентських слуханнях; постійно підтримує зв'язки з виборцями тощо.

Крім права законодавчої ініціативи, до повноважень народних депутатів України у сфері законотворчої діяльності належать: участь у роботі над законопроектами у комітетах парламенту; участь в обговоренні та голосуванні законопроектів на пленарному засіданні парламенту, а також розробка законопроектів (останнє також належить і іншим учасникам законотворчої діяльності).

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Особливість української моделі організації виконавчої влади полягає в тому, що повноваження, котрі має виконувати голова виконавчої влади, поділені між Президентом України і Кабінетом Міністрів України. Роль Прем'єр-міністра зводиться до формування програми діяльності уряду (затверджує Верховна Рада України) і керівництва Кабінетом Міністрів України. До складу Кабінету Міністрів України входять: Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри. Робочими органами Кабінету Міністрів України є урядові комітети.

Організація, повноваження та порядок діяльності Кабінету Міністрів України визначаються Конституцією України, Законом України «Про Кабінет Міністрів України», Регламентом Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами.

У сфері законотворчості Кабінет Міністрів України відповідно до Конституції України: має право законодавчої ініціативи у Верховній Раді

України; розробляє загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; розробляє проєкт закону про Державний бюджет України, що є одночасно його правом і обов'язком, має виключне право на внесення проєкту закону про Державний бюджет України на розгляд Верховної Ради України; вносить до Верховної Ради України проєкт закону про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України.

Кабінет Міністрів України бере в установленому порядку участь у законодавчій діяльності Верховної Ради України, а також у реалізації Президентом України права законодавчої ініціативи. Головним розробником законопроектів, що вносяться Президентом України та Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України (крім проєктів, щодо яких законами та актами Президента України встановлено інший порядок розроблення), відповідно до Указу Президента України № 1348/2003 від 26.11.2003 «Про поліпшення організації законопроектної діяльності» є Міністерство юстиції України.

Органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституційний Суд України. Його завданням є гарантування верховенства Конституції України як Основного закону держави та суспільства на всій території України. Організація, повноваження та порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р.

Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України; 4) офіційного тлумачення Конституції України.

Активними суб'єктами законотворчого процесу в демократичних країнах виступають громадяни, адже правова держава та громадянське суспільство передбачають утвердження правових взаємовідносин між владою та громадянами, які є, зрештою, основними законотворцями і водночас суб'єктами права. Конституція України закріплює у ст. 5 положення, згідно з яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи

державної влади та органи місцевого самоврядування.

Формами участі громадян у законотворчій діяльності можуть бути: прийняття законів шляхом референдуму; можливість ініціювання проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; входження представників громадських об'єднань до складу робочих груп із розробки окремих законопроектів, що становлять особливий інтерес для діяльності відповідного об'єднання; участь у парламентських слуханнях; проведення незалежних експертиз; участь у всеукраїнських опитуваннях з важливих питань загальнодержавного значення; розробка проектів законів.

Законодавча діяльність спрямована на формування системи послідовних зв'язків комунікацій суспільної групи, наслідком яких стає досягнення результату у вигляді змін суспільного, політичного, державного, соціального ладу. У свою чергу, ця система комунікацій залежить від психоемоційного рівня розвитку індивідів – учасників груп і їхніх інформаційних можливостей до обміну даними. В умовах динамічного розвитку інформаційних технологій перед порядком реалізації законодавчої діяльності постали нові вимоги – зменшення часу на прийняття закону, підвищення рівня компетенції законодавця, технологізація законодавчого процесу.

Законодавчий процес – процедура ухвалення закону, що складається з певних стадій – самостійних, логічно завершених етапів і організаційно-технічних дій.

Стадії законодавчого процесу:

I. Передпроектна стадія: законодавча ініціатива – внесення проекту закону в офіційному порядку до законодавчого органу певними органами й особами;

II. Проектна стадія: ухвалення рішення про підготовку законопроекту; доручення розробити законопроект; розробка законопроекту і його попередня експертиза; внесення законопроекту в парламент, ухвалення його до розгляду, обговорення законопроекту і його узгодження;

III. Стадія прийняття законопроекту: прийняття законопроекту в результаті голосування і підготовки відповідної постанови законодавчого органу про вступ закону в силу;

IV. Засвідчувально-інформаційна стадія: схвалення (підписання) закону главою держави (президентом) в установлені Конституцією строки (в Україні – 15 днів); присвоєння реєстраційного номера в органі, що прийняв акт, і посвідчення печаткою цього органу; оприлюднення (опублікування) закону, доведення до відома населення); набуття

чинності.

Законотворча техніка – це різновид правотворчої техніки, котра, у свою чергу, є одним із видів більш широкого поняття – юридичної техніки. Аналіз напрацювань із законотворчої техніки дає змогу дійти висновку, що вона є способом законотворчої діяльності, котра спрямована на створення (опублікування), коригування, припинення чинності законів.

До складу законотворчої техніки слід включати систему прийомів та засобів, що забезпечують створення (опублікування), коригування, припинення чинності законів.

Законотворча техніка має такі *ознаки*: є різновидом правотворчої техніки; є способом законотворчої діяльності; спрямована на створення (опублікування), коригування законів, припинення їх чинності; складається із прийомів та засобів; має видові особливості; її метою є забезпечення конструювання, створення, опублікування, коригування дієвих, якісних законів чи припинення їх чинності. Таким чином, **законотворча техніка** – це система прийомів та засобів, що забезпечують створення (опублікування), коригування законів чи припинення їх чинності.

Засобами законотворчої техніки є ті явища, що необхідні для створення (опублікування), коригування законів чи припинення їх чинності. Прийоми – це моделі використання засобів законотворчої техніки в процесі здійснення законотворчої діяльності. Велику пізнавальну та практичну значущість має диференціація законотворчої техніки за складовими її частинами на техніку створення (опублікування), коригування законів, припинення їх чинності; а також за видами законів: Конституції, конституційних законів, звичайних законів, кодексів, законів, якими вносяться зміни і доповнення до законів, законів про ратифікацію міжнародних договорів, законів про держбюджет та ін. Законотворча техніка щодо кожного із різновидів має свої особливості, що дає змогу не лише поглибити знання про ці явища, а й розробити низку пропозицій стосовно вдосконалення законотворчої техніки.

Сьогодні відбувається поступовий відхід від абсолютизації інструментального аспекту законодавчої техніки. Абсолютизація інструментальної сторони законодавчої техніки є хибною тому, що 1) як один із елементів правової системи, що обумовлений сутністю права і законодавства, формується і діє на основі праворозуміння, правосвідомості, принципів права, норм права, правовідносин, законодавча техніка не повинна їм суперечити; 2) не можна не

враховувати того факту, що під час створення та систематизації законів велику роль відіграє не лише вибір суб'єктом певних правил і засобів законодавчої техніки, але й зміст та мета їх використання.

Законодавча техніка – це не лише «інструмент» створення законів, оскільки під час створення законів велике значення мають зміст та мета використання правил і засобів законодавчої техніки. Їх використання не повинно суперечити змісту правових норм. Таким чином, сутність законодавчої техніки полягає в тому, що вона має враховувати сутність права та законодавства, рівень розвитку правової системи.

Функції законодавчої техніки – це основні напрями впливу законодавчої техніки на суспільні відносини, через які виявляється її соціальне призначення. Вони характеризуються тим, що зумовлюються соціальним призначенням законодавчої техніки; характеризують основні напрями її впливу на суспільство; виявляють основні властивості законодавчої техніки; є динамічним аспектом її прояву як складової правової системи; реалізуються постійно; спрямовані на досягнення цілей правового регулювання; є цілісною складовою системою. Найважливішими функціями законодавчої техніки є: інтегративна, нормативна, модифікації та моделювання законодавства, інструментальна, системоутворююча, практична, інтерпретаційна, прогностична, політична тощо.

Спільні риси законодавчої техніки та законодавчого процесу виявляються в тому, що вони є об'єктивно існуючими та функціонуючими складовими правової системи. Як її складові, вони тісно пов'язані та детермінують один одного, оскільки мають вольовий, цілеспрямований характер, спрямовані на забезпечення ефективного правового регулювання. Крім того, взаємообумовленість законодавчої техніки та законодавчого процесу виходить із того, що вони мають єдиний об'єкт – закон, а також офіційно втілюються у життя одним суб'єктом – органом законодавчої влади.

Закон – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку парламентом або безпосередньо народом, що визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин.

Ознаки закону:

– є нормативно-правовим актом за змістом – на відміну від акта застосування норм права та акта тлумачення норм права;

– є особливим різновидом нормативно-правових актів, а саме законодавчих актів, що відрізняються від підзаконних актів за ознакою винятковості суб'єкта законодавчого процесу;

– приймається представницьким вищим органом країни (в Україні –

Верховною Радою України) або громадянським суспільством (безпосередньо народом) – у порядку референдуму;

– містить первинні норми права, яких раніше у правовій системі не було, до того ж норми ключових, основних питань життя, установлює права і обов'язки громадян;

– має вищу юридичну силу в системі нормативно-правових актів;

– є актом-документом, бо закріплює в письмовій формі норми права, що вводяться, або їх заміни;

– приймається у суворій відповідності з Конституцією України та раніше прийнятими законами;

– приймається з додержанням особливої законодавчої процедури – законодавчого процесу;

– не має потреби в додатковому затвердженні;

– може бути відмінений лише законом і перевірений на відповідність Конституції України лише Конституційним Судом України.

Види законів виокремлюють за такими критеріями:

1. За юридичною силою:

а) конституційні – нормативні акти, якими вносяться зміни чи доповнення до Конституції України (наприклад, Закон України від 3 вересня 2019 р. «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)»). Вони приймаються не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України в порядку, передбаченому розділом XIII Конституції України;

б) звичайні – нормативні акти, що приймаються на основі та на виконання Конституції України і визначають основи правового регулювання суспільних відносин у певній сфері (наприклад, Закон України від 5 квітня 2007 р. «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»). Звичайні закони приймаються більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;

2. За ступенем впорядкованості:

а) кодифіковані – нормативні акти, затверджені законами, в яких на науковій основі узагальнюються та систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин. Кодифіковані закони приймаються у формі кодексів та основ законодавства (наприклад, Кодекс адміністративного судочинства України, Основи законодавства України про охорону здоров'я);

б) поточні (тематичні) – несистематизовані законодавчі акти, прийняті з окремих питань (наприклад, Закон України від 15 березня

2006 р. «Про холдингові компанії в Україні»);

3. За значенням у механізмі правового регулювання:

а) основні – закони, що містять у первинній редакції текст правових норм і здійснюють первинне правове регулювання суспільних відносин (наприклад, Закон України від 23 лютого 2006 р. «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»);

б) допоміжні – закони, якими вносяться зміни і доповнення до чинного законодавства, затверджуються, ратифікуються, зупиняються, скасовуються інші нормативні акти (наприклад, закони України від 22 грудня 2006 р. «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного Кодексів України»; від 20 грудня 2006 р. «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом»);

4. За обсягом дії:

а) закони загальної дії – поширюються на всіх суб'єктів права, незалежно від їхнього статусу (наприклад, Закон України від 08 вересня 2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»);

б) закони спеціальної дії – адресовані чітко окресленому колу суб'єктів, які мають особливий статус (наприклад, Закон України від 06 жовтня 2005 р. «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»);

в) закони виняткової дії – встановлюють винятки із загальних правил щодо обмеженого кола суб'єктів (наприклад, Закон України від 23 грудня 1993 р. «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»);

5. За часом дії:

а) постійні – закони, розраховані на тривалий (необмежений) строк дії (наприклад, Закон України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»);

б) тимчасові – закони, прийняті на визначений у часі строк дії (наприклад, закони України «Про державний бюджет України на 2018 рік», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», «Про чисельність Збройних Сил України на 2008 рік»).

Особливим видом є надзвичайні закони – акти, що приймаються за надзвичайних обставин і призупиняють дію чинних у відповідній сфері нормативних актів. Такі закони покликані забезпечити безпеку громадян у разі війни, катастроф, епідемій, необхідності захисту конституційного ладу при спробі захоплення державної влади шляхом насильства тощо (наприклад, Закон України від 02 листопада 2006 р. «Про

функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період»).

Процедура розгляду і прийняття законів Верховною Радою України детально передбачена в Регламенті Верховної Ради України. Відповідно до цього нормативно-правового акта право законодавчої ініціативи належить Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроект, проєкт іншого акта має бути оформлений відповідно до вимог закону, Регламенту Верховної Ради України та інших прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Він подається до Верховної Ради України за підписом особи, яка має право законодавчої ініціативи або представляє орган, наділений таким правом.

Ініціатор внесення чи представник суб'єкта права законодавчої ініціативи має право на доповідь законопроекту, проєкту іншого акта на пленарному засіданні Верховної Ради України та на засіданні головного комітету чи тимчасової спеціальної комісії з цього питання.

Законопроект, проєкт іншого акта вноситься на реєстрацію разом із проєктом постанови, яку пропонується Верховній Раді прийняти за результатами його розгляду, списком авторів законопроекту, пропозицією щодо кандидатури доповідача на пленарному засіданні та пояснювальною запискою, котра має містити:

- 1) обґрунтування необхідності прийняття законопроекту, цілей, завдань і основних його положень та місця в системі законодавства;
- 2) обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування закону після його прийняття;
- 3) інші відомості, необхідні для розгляду законопроекту.

Законопроект, проєкт іншого акта, внесений до Верховної Ради України, реєструється в Апараті Верховної Ради України. Законопроект, внесений із дотриманням вимог статей 90, 91 Регламенту Верховної Ради України, реєструється в Апараті Верховної Ради України в день його внесення, а у випадку внесення у неробочий час – не пізніше наступного робочого дня.

Кожен законопроект, проєкт іншого акта після його реєстрації не пізніш як у п'ятиденний строк направляється Головою Верховної Ради України або його заступниками в профільний комітет та в комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету, для проведення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини, в комітет, до предмета відання якого належать питання боротьби з корупцією, для підготовки експертного висновку щодо його відповідності вимогам

антикорупційного законодавства та в комітет, до предмета відання якого належить оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку. Кожен законопроект не пізніш як у триденний строк направляється комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету, до Кабінету Міністрів України для здійснення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини.

За дорученням Верховної Ради, Голови Верховної Ради України, за зверненням головного комітету, голови або першого заступника голови головного комітету чи з власної ініціативи комітет, до предмета відання якого належать питання регламенту, розглядає законопроект, проект іншого акта та готує експертний висновок на відповідність його оформлення та реєстрації вимогам Регламенту Верховної Ради України та інших нормативно-правових актів.

Висновок комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, додається до висновку головного комітету та має бути поданий до головного комітету у 21-денний строк зі дня отримання законопроекту, проекту іншого акта для надання висновку. У разі якщо законопроект, проект іншого акта оформлено та/або зареєстровано без дотримання вимог Регламенту Верховної Ради України та інших нормативно-правових актів, висновок комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, направляється головному комітету та Голові Верховної Ради України для повернення законопроекту, проекту іншого акта суб'єкту права законодавчої ініціативи без його включення до порядку денного сесії та розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Щодо кожного законопроекту, включеного до порядку денного сесії Верховної Ради України, Апарат Верховної Ради України та головний комітет ведуть справу законопроекту в електронній та паперовій формах. Справа законопроекту містить документи, внесені в порядку законодавчої ініціативи, документи, підготовлені в процесі розробки, розгляду, доопрацювання, прийняття відповідного законопроекту Верховною Радою України, а також документи, підготовлені органами Верховної Ради України, державними органами, установами і організаціями за зверненням Верховної Ради України.

Далі всі зареєстровані законопроекти та супровідні документи до них, законопроекти, підготовлені до другого та наступних читань, висновки щодо законопроектів, підготовлені головним комітетом до першого та наступних читань, висновки інших комітетів, пропозиції

Президента України разом із висновком головного комітету, порівняльною таблицею, пропозиції щодо усунення неузгодженостей чи редакційних неточностей у прийнятому законі надаються народному депутату України в електронному вигляді засобами єдиної автоматизованої системи шляхом розсилки інформаційних листів.

Законопроекти розглядаються Верховною Радою, як правило, за процедурою трьох читань, що включає:

1) перше читання – обговорення основних принципів, положень, критеріїв, структури законопроекту та прийняття його за основу;

2) друге читання – постатейне обговорення і прийняття законопроекту в другому читанні;

3) третє читання – прийняття законопроекту, який потребує доопрацювання та узгодження, в цілому.

За рішенням Верховної Ради України допускається остаточне прийняття законопроекту (крім проектів кодексів і законопроектів, що містять понад 100 статей, пунктів) відразу після першого чи другого читання, якщо законопроект визнано таким, що не потребує доопрацювання, та якщо не надійшло зауважень щодо його змісту від народних депутатів України, інших суб'єктів права законодавчої ініціативи, юридичного чи експертного підрозділів Апарату Верховної Ради України.

Під час другого і третього читань розглядаються порівняльні таблиці законопроектів, а щодо законопроектів про внесення змін до законів порівняльні таблиці розглядаються і в першому читанні.

Складіть схеми

➤ Співвідношення понять «нормотворчість», «законотворчість», «правотворчість».

➤ Спільне та відмінне між «законодавчим процесом» та «законотворчим процесом».

➤ Верховна Рада України як суб'єкт законотворчого процесу.

➤ Постійні та тимчасові закони.

Тематика рефератів

➤ Сучасні наукові підходи до тлумачення терміна «законотворчість».

➤ Офіційний характер законотворчості.

➤ Нормативно-правова регламентація законотворчого процесу в Україні.

➤ Повноваження Президента України як суб'єкта законотворчого

процесу.

- Характеристика процедури трьох читань.
- Відмінність між законодавчою технікою та законодавчим процесом.

Виконайте практичні завдання

Практичне завдання 1

Здобувачам вищої освіти пропонується розробити закон та кодекс. Далі слід порівняти структуру цих документів, відмінності у їх складанні.

Запропонувати здобувачам поділитися на групи та здійснити правову, юридико-технічну, мовно-термінологічну, кримінологічну експертизи законопроектів.

Практичне завдання 2

Здобувачам вищої освіти пропонується на офіційному вебсайті Верховної Ради України знайти законопроекти, котрі було повернено без включення до порядку денного та розгляду на пленарному засіданні, та вказати підставу, чому його було повернено.

Практичне завдання 3

Здобувачам вищої освіти пропонується проаналізувати Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності № 5655 від 11.06.2021 (за посиланням:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72212).

Визначте його відповідність вимогам до законопроекту. Опишіть процедуру прийняття цього законопроекту.

Практичне завдання 4

На основі опрацьованої літератури заповніть таблицю, використовуючи критерії порівняння за власним бажанням:

№	Критерій порівняння	Нормотворчість	Правотворчість	Законотворчість
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

Вирішіть тестові завдання

1. *Процес, що характеризується як діяльність уповноважених органів із прийняття, зміни, призупинення дії та скасування законів і підзаконних нормативно-правових актів, – це:*

- а) правотворчість;
- б) законотворчість;
- в) законодавча техніка;
- г) законодавчий процес;
- д) нормотворення.

2. *Законотворчість є різновидом:*

- а) законодавчої діяльності;
- б) регуляторної діяльності;
- в) нормативно-правової діяльності;
- г) правозастосовчої діяльності;
- д) правотворчої діяльності.

3. *Оберіть ознаку законотворчості:*

- а) об'єктивний характер діяльності;
- б) має певні стадії, що визначені нормативно та закріплені у правових актах;
- в) правомірна юридична діяльність неофіційного характеру;
- г) суб'єктами зазначеного процесу можуть бути будь-які органи державної влади;
- д) зміст та сутність зумовлюються розвитком глави держави.

4. *Що НЕ є ознакою законотворчості:*

- а) зміст та сутність об'єктивно зумовлюються розвитком суспільних відносин, суспільними потребами або потребами окремих соціальних груп;
- б) суб'єктивний характер діяльності, детермінований рівнем правової культури та правової свідомості суб'єктів законотворчості;
- в) це неправомірна юридична діяльність неофіційного характеру;
- г) має здійснюватися відповідно до принципів науковості, професіоналізму, гласності, гуманізму, верховенства права, законності, плановості, об'єктивності;
- д) результатом законотворчої діяльності є нормативно-правовий акт (закон або підзаконний нормативно-правовий акт).

5. *Процес законотворчості суворо регламентований:*

- а) звичаєм;
- б) нормами права;
- в) традиціями;
- г) культурою;
- д) нормами моралі та нормами права.

6. *Про яку функцію нормотворчості йдеться: здійснюється відповідно до потреб суспільного розвитку внесенням змін і доповнень до приписів нормативно-правових актів; санкціонування вже існуючих норм, наприклад, правових звичаїв тощо:*

- а) первинного регулювання суспільних відносин;
- б) усунення прогалин у праві;
- в) систематизації нормативно-правового матеріалу;
- г) оновлення існуючого нормативно-правового матеріалу;
- д) перевидачі нормативно-правового матеріалу.

7. *Про яку функцію нормотворчості йдеться: облік, упорядкування, об'єднання, доповнення нормативно-правових актів:*

- а) первинного регулювання суспільних відносин;
- б) усунення прогалин у праві;
- в) систематизації нормативно-правового матеріалу;
- г) оновлення існуючого нормативно-правового матеріалу;
- д) перевидачі нормативно-правового матеріалу.

8. *Про яку функцію нормотворчості йдеться: заповнення повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує:*

- а) первинного регулювання суспільних відносин;
- б) усунення прогалин у праві;
- в) систематизації нормативно-правового матеріалу;
- г) оновлення існуючого нормативно-правового матеріалу;
- д) перевидачі нормативно-правового матеріалу.

9. *Про яку функцію нормотворчості йдеться: створення і ухвалення нових правових норм, що відбуваються в тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла необхідність в цьому вперше:*

- а) первинного регулювання суспільних відносин;
- б) усунення прогалин у праві;
- в) систематизації нормативно-правового матеріалу;

- г) оновлення існуючого нормативно-правового матеріалу;
- д) перевидачі нормативно-правового матеріалу.

10. Про який принцип нормотворчості йдеться: виявлення та урахування законоутворюючих погоджених інтересів, створення певних теоретичних конструкцій, загальної моделі вираження і захисту інтересів різних соціальних і етнічних груп, упорядкування соціальних, релігійних і етнічних конфліктів, компроміс інтересів:

- а) гуманізм;
- б) демократизм;
- в) толерантність;
- г) гласність;
- д) законність.

11. Про який принцип нормотворчості йдеться: формування нормативно-правових актів на основі міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави:

- а) гуманізм;
- б) демократизм;
- в) толерантність;
- г) гласність;
- д) законність.

12. Про який принцип нормотворчості йдеться: додержання ієрархії нормативно-правових актів при їх складанні та прийнятті їх законним шляхом відповідно до конституційно закріпленого процесу нормотворчості:

- а) гуманізм;
- б) демократизм;
- в) толерантність;
- г) гласність;
- д) законність;

13. Про який принцип нормотворчості йдеться: означає також широку участь народу в обговоренні проєктів законів, у консультативних і законодавчих референдумах; урахування альтернативних проєктів законодавчих актів і громадської думки:

- а) гуманізм;
- б) демократизм;

- в) толерантність;
- г) гласність;
- д) законність.

14. Про який принцип нормотворчості йдеться: відкрите для громадськості, вільне і ділове обговорення проєктів нормативно-правових актів, інформування про них населення, прозорість їх обговорення в парламенті:

- а) гуманізм;
- б) демократизм;
- в) толерантність;
- г) гласність;
- д) законність.

15. Про який принцип нормотворчості йдеться: залучення до розробки нормативних актів кваліфікованих фахівців із відповідних галузей науки, котрі мають необхідні знання і досвід; наявність глибокої обґрунтованості відповідності нормативного акта потребам розвитку суспільства та інтеграції держави у європейський простір, що міститься в науковій концепції:

- а) верховенство права;
- б) демократизм;
- в) науковість;
- г) гласність;
- д) професіоналізм.

16. Про який принцип нормотворчості йдеться: наявність не тільки знань, а й навичок, умінь зі складання нормативних актів, що передбачають залучення фахівців у відповідних сферах суспільного життя, врахування узагальненої практики реалізації чинних правових норм, у процесі якої виявляються їхні помилки, прогалини, колізії, фактично недіючі норми, їхня застарілість, невідповідність реаліям життя:

- а) верховенство права;
- б) демократизм;
- в) науковість;
- г) гласність;
- д) професіоналізм.

17. Про який принцип нормотворчості йдеться: зміст нормативно-правових актів повинен відповідати конституційним засадам, ідеалам правової держави і міжнародним стандартам захисту прав людини:

- а) верховенство права;
- б) демократизм;
- в) науковість;
- г) гласність;
- д) професіоналізм.

18. Розкрийте зміст спеціального принципу нормотворчості – поєднання динамізму і стабільності:

а) створення нормативно-правового акта відповідно до мети, предмета правового регулювання, з використанням відповідних правових засобів, типів та методів правової регламентації;

б) узгодження прийнятого нормативно-правового акта з функціонуючими, тобто прийнятими раніше, а також із чинними міжнародними договорами;

в) швидке реагування на зміни в суспільстві, їх урахування при плануванні нормативних актів; незволікання підготовки проєктів нових, скасування застарілих та вдосконалення чинних нормативних актів;

г) досягнення стабільності законодавства шляхом створення досконалого нормативного акта з орієнтацією на його якомога більшу тривалість та можливістю вносити до нього доповнення і зміни у разі необхідності;

д) упорядкування нормативно-правових актів із додержанням обов'язкових правил, способів, прийомів юридичної техніки, лінгвістичних стандартів їхньої мови тощо.

19. Розкрийте зміст спеціального принципу нормотворчості – цільове спрямування:

а) створення нормативно-правового акта відповідно до мети, предмета правового регулювання, з використанням відповідних правових засобів, типів та методів правової регламентації;

б) узгодження прийнятого нормативно-правового акта з функціонуючими, тобто прийнятими раніше, а також із чинними міжнародними договорами;

в) швидке реагування на зміни в суспільстві, їх урахування при плануванні нормативних актів; незволікання підготовки проєктів нових, скасування застарілих та вдосконалення чинних нормативних актів;

г) досягнення стабільності законодавства шляхом створення

досконалого нормативного акта з орієнтацією на його якомога більшу тривалість та можливістю вносити до нього доповнення і зміни у разі необхідності;

д) упорядкування нормативно-правових актів із додержанням обов'язкових правил, способів, прийомів юридичної техніки, лінгвістичних стандартів їхньої мови тощо.

20. Розкрийте зміст спеціального принципу нормотворчості – техніко-юридична досконалість:

а) створення нормативно-правового акта відповідно до мети, предмета правового регулювання, з використанням відповідних правових засобів, типів та методів правової регламентації;

б) узгодження прийнятого нормативно-правового акта з функціонуючими, тобто прийнятими раніше, а також із чинними міжнародними договорами;

в) швидке реагування на зміни в суспільстві, їх урахування при плануванні нормативних актів; незволікання підготовки проєктів нових, скасування застарілих та вдосконалення чинних нормативних актів;

г) досягнення стабільності законодавства шляхом створення досконалого нормативного акта з орієнтацією на його якомога більшу тривалість та можливістю вносити до нього доповнення і зміни у разі необхідності;

д) упорядкування нормативно-правових актів із додержанням обов'язкових правил, способів, прийомів юридичної техніки, лінгвістичних стандартів їхньої мови тощо.

21. Розкрийте зміст спеціального принципу нормотворчості – системна погодженість:

а) створення нормативно-правового акта відповідно до мети, предмета правового регулювання, з використанням відповідних правових засобів, типів та методів правової регламентації;

б) узгодження прийнятого нормативно-правового акта з функціонуючими, тобто прийнятими раніше, а також із чинними міжнародними договорами;

в) швидке реагування на зміни в суспільстві, їх урахування при плануванні нормативних актів; незволікання підготовки проєктів нових, скасування застарілих та вдосконалення чинних нормативних актів;

г) досягнення стабільності законодавства шляхом створення досконалого нормативного акта з орієнтацією на його якомога більшу тривалість та можливістю вносити до нього доповнення і зміни у разі

необхідності;

д) упорядкування нормативно-правових актів із додержанням обов'язкових правил, способів, прийомів юридичної техніки, лінгвістичних стандартів їхньої мови тощо.

22. Розкрийте зміст спеціального принципу нормотворчості – оперативність:

а) створення нормативно-правового акта відповідно до мети, предмета правового регулювання, з використанням відповідних правових засобів, типів та методів правової регламентації;

б) узгодження прийнятого нормативно-правового акта з функціонуючими, тобто прийнятими раніше, а також із чинними міжнародними договорами;

в) швидке реагування на зміни в суспільстві, їх урахування при плануванні нормативних актів; незволікання підготовки проєктів нових, скасування застарілих та вдосконалення чинних нормативних актів;

г) досягнення стабільності законодавства шляхом створення досконалого нормативного акта з орієнтацією на його якомога більшу тривалість та можливістю вносити до нього доповнення і зміни у разі необхідності;

д) упорядкування нормативно-правових актів із додержанням обов'язкових правил, способів, прийомів юридичної техніки, лінгвістичних стандартів їхньої мови тощо.

23. Оберіть види санкціонованої нормотворчості:

а) розроблення і ухвалення нормативно-правових актів (а також їх зміна, доповнення, скасування, систематизація);

б) закріплення актів, ухвалених громадськими організаціями; попередній дозвіл на видання таких актів; санкціонування норм-звичаїв;

в) спільне прийняття нормативного акта (договору) на галузевому, професійному та регіональному і місцевому рівнях;

г) делегування нормотворчих повноважень вищого органу держави нижчому; делегування місцевими державними адміністраціями нормотворчих повноважень органам місцевого самоврядування і навпаки;

д) спільне прийняття нормативного акта в межах закладу вищої освіти.

24. Оберіть види делегованої нормотворчості:

а) розроблення і ухвалення нормативно-правових актів (а також їх

зміна, доповнення, скасування, систематизація);

б) закріплення актів, ухвалених громадськими організаціями; попередній дозвіл на видання таких актів; санкціонування норм-звичаїв;

в) спільне прийняття нормативного акта (договору) на галузевому, професійному та регіональному і місцевому рівнях;

г) делегування нормотворчих повноважень вищого органу держави нижчому; делегування місцевими державними адміністраціями нормотворчих повноважень органам місцевого самоврядування і навпаки;

д) спільне прийняття нормативного акта в межах закладу вищої освіти.

25. Оберіть види спільної нормотворчості:

а) розроблення і ухвалення нормативно-правових актів (а також їх зміна, доповнення, скасування, систематизація);

б) закріплення актів, ухвалених громадськими організаціями; попередній дозвіл на видання таких актів; санкціонування норм-звичаїв;

в) спільне прийняття нормативного акта (договору) на галузевому, професійному та регіональному і місцевому рівнях;

г) делегування нормотворчих повноважень вищого органу держави нижчому; делегування місцевими державними адміністраціями нормотворчих повноважень органам місцевого самоврядування і навпаки;

д) спільне прийняття нормативного акта в межах закладу вищої освіти.

26. Оберіть види безпосередньої нормотворчості:

а) розроблення і ухвалення нормативно-правових актів (а також їх зміна, доповнення, скасування, систематизація);

б) закріплення актів, ухвалених громадськими організаціями; попередній дозвіл на видання таких актів; санкціонування норм-звичаїв;

в) спільне прийняття нормативного акта (договору) на галузевому, професійному та регіональному і місцевому рівнях;

г) делегування нормотворчих повноважень вищого органу держави нижчому; делегування місцевими державними адміністраціями нормотворчих повноважень органам місцевого самоврядування і навпаки;

д) спільне прийняття нормативного акта в межах закладу вищої освіти.

27. Суб'єктом законотворчого процесу є:

а) орган державної влади, посадова особа або інша фізична чи юридична особа, яка має певні права та/або обов'язки у сфері прогнозування, планування законотворчої діяльності, розробки, розгляду, прийняття та набуття законами чинності через їх підписання та оприлюднення, а також оцінки їх ефективності;

б) орган державної влади, посадова особа, яка має певні права та/або обов'язки у сфері прогнозування, планування законотворчої діяльності, розробки, розгляду, прийняття та набуття законами чинності через їх підписання та оприлюднення, а також оцінки їх ефективності;

в) орган державної влади, посадова особа або інша фізична чи юридична особа, яка має певні права та/або обов'язки у сфері розробки, розгляду, прийняття та набуття законами чинності через їх підписання та оприлюднення, а також оцінки їх ефективності;

г) органи місцевого самоврядування;

д) органи місцевого самоврядування та локальні громадські організації.

28. Хто є суб'єктом законодавчої ініціативи:

а) Верховна Рада України;

б) органи судової влади;

в) політичні партії;

г) об'єднання громадян;

д) міський голова.

29. У якій формі організовано роботу Верховної Ради України:

а) конференції та засідання;

б) збори та сесії;

в) сесії та засідання;

г) конференції та збори;

д) засідання та наради.

30. Які функції здійснюють комітети Верховної Ради України:

а) гуманітарну;

б) політичну;

в) економічну;

г) законопроектну;

д) консультаційну.

31. Органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Конституційний Суд України;
- в) міністерства;
- г) Верховна Рада України;
- д) комітети Верховної Ради України.

32. Хто згідно з Конституцією України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) народ;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

33. Хто НЕ має права законодавчої ініціативи:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) фізичні та юридичні особи;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) народні депутати України.

34. Процедура ухвалення закону, яка складається з певних стадій – самостійних, логічно завершених етапів і організаційно-технічних дій, – це:

- а) законодавчий процес;
- б) законотворчий процес;
- в) законотворчість;
- г) законотворча діяльність;
- д) нормопроектна діяльність.

35. Яку назву має стадія законотворчого процесу, під час якої відбувається прийняття законопроекту в результаті голосування і підготовки відповідної постанови законодавчого органу про вступ закону в силу:

- а) проектна стадія;
- б) засвідчувально-інформаційна стадія;
- в) передпроектна стадія;
- г) стадія прийняття законопроекту;
- д) стадія ухвалення рішення.

36. В який строк відбувається схвалення (підписання) закону главою держави, присвоєння реєстраційного номера в органі, який прийняв акт, і посвідчення печаткою цього органу; оприлюднення (опублікування) закону, доведення до відома населення); набуття чинності:

- а) 12 днів;
- б) 15 днів;
- в) 20 днів;
- г) 24 дні;
- д) 30 днів.

37. Дайте визначення законодавчої техніки:

- а) нормативно-регламентована сукупність послідовно здійснюваних дій щодо розробки, прийняття (зміни) законів та інших законодавчих актів і їх оприлюднення;
- б) сукупність стандартизованих правил поведінки;
- в) система прийомів та засобів, що забезпечують створення (опублікування), коригування законів чи припинення їх чинності;
- г) стадія законодавчої процедури, що полягає у внесенні уповноваженим органом або посадовою особою до парламенту офіційної пропозиції про прийняття, зміну або скасування законодавчого акта;
- д) нормативно-правова регламентація правил поведінки в суспільстві.

38. Основні напрями впливу законодавчої техніки на суспільні відносини, через які виявляється її соціальне призначення, – це:

- а) функції законодавчої техніки;
- б) предмет законодавчої техніки;
- в) методи законодавчої техніки;
- г) засоби законодавчої техніки;
- д) ознаки законодавчої техніки.

39. Що НЕ є ознакою нормотворчої техніки:

- а) являє собою технічний інструментарій (юридично-технічні правила, прийоми, засоби і способи);
- б) застосовується фізичними особами та юридичними особами;
- в) призначена для технічного забезпечення оптимального (повного, точного, чіткого, зрозумілого, стислого) викладу думки нормотворця;
- г) надає формальній визначеності змісту нормативних актів і нормативних договорів при їх первинному створенні, внесенні змін, доповнень, відміні;

д) забезпечує системні зв'язки нормативних актів різної юридичної сили, їхню логічну відповідність.

40. Вимоги до форми нормативно-правового акта:

а) наявність обов'язкових офіційних реквізитів: назва і вид документа, повна назва суб'єкта нормотворчості; дата, у разі потреби – місце прийняття нормативного акта; власний номер акта; грифи («затверджено», «погоджено» тощо); підписи;

б) наявність таких структурних складових: преамбула, рубрикації, розділи (мають наскрізну порядкову нумерацію, що позначається римськими цифрами), глави, прикінцеві положення, додатки;

в) регулювання однорідних суспільних відносин; відповідність змісту акта його назві; відсутність прогалин; відсутність суперечностей усередині нормативного акта, а також колізій із іншими нормативними актами; переважання прямих приписів, зведення до мінімуму бланкетних норм і відсилань тощо;

г) чіткість, ясність, зрозумілість для адресатів, стислість, компактність, послідовність, визначеність формулювань, відповідність вимогам сучасної державної літературної мови та правилам її правопису, простота – відсутність художнього прикрашення виразів і декларативних положень, надмірної правової інформації та ін.;

д) законність, гласність, відкритість.

41. Вимоги до змісту нормативно-правового акта:

а) наявність обов'язкових офіційних реквізитів: назва і вид документа, повна назва суб'єкта нормотворчості; дата, у разі потреби – місце прийняття нормативного акта; власний номер акта; грифи («затверджено», «погоджено» тощо); підписи;

б) наявність таких структурних складових: преамбула, рубрикації, розділи (мають наскрізну порядкову нумерацію, що позначається римськими цифрами), глави, прикінцеві положення, додатки;

в) регулювання однорідних суспільних відносин; відповідність змісту акта його назві; відсутність прогалин; відсутність суперечностей усередині нормативного акта, а також колізій із іншими нормативними актами; переважання прямих приписів, зведення до мінімуму бланкетних норм і відсилань тощо;

г) чіткість, ясність, зрозумілість для адресатів, стислість, компактність, послідовність, визначеність формулювань, відповідність вимогам сучасної державної літературної мови та правилам її правопису, простота – відсутність художнього прикрашення виразів і декларативних

положень, надмірної правової інформації та ін.;

д) законність, гласність, відкритість.

42. Вимоги до стилю і мови нормативно-правового акта:

а) наявність обов'язкових офіційних реквізитів: назва і вид документа, повна назва суб'єкта нормотворчості; дата, у разі потреби – місце прийняття нормативного акта; власний номер акта; грифи («затверджено», «погоджено» тощо); підписи;

б) наявність таких структурних складових: преамбула, рубрикації, розділи (мають наскрізну порядкову нумерацію, що позначається римськими цифрами), глави, прикінцеві положення, додатки;

в) регулювання однорідних суспільних відносин; відповідність змісту акта його назві; відсутність прогалін; відсутність суперечностей усередині нормативного акта, а також колізій із іншими нормативними актами; переважання прямих приписів, зведення до мінімуму бланкетних норм і відсилань тощо;

г) чіткість, ясність, зрозумілість для адресатів, стислість, компактність, послідовність, визначеність формулювань, відповідність вимогам сучасної державної літературної мови та правилам її правопису, простота – відсутність художнього прикрашення виразів і декларативних положень, надмірної правової інформації та ін.;

д) законність, гласність, відкритість.

43. Дайте визначення нормотворчої термінології:

а) зумовлений неправильним і ненавмисним діянням нормотворчого органу негативний результат, що полягає у виданні нормативно-правового акта, не здатного досягти цілей упорядкування суспільних відносин, і вимагає юридичного розгляду;

б) нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку парламентом або безпосередньо народом, що визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин;

в) система прийомів та засобів, що забезпечують створення (опублікування), коригування законів чи припинення їх чинності;

г) система юридичних термінів, тобто словесних визначень понять, що використовуються при викладі змісту закону, іншого нормативного акта чи нормативного договору;

д) нормативно-правова регламентація правил поведінки в суспільстві.

44. Види законів за часом дії:

- а) конституційні, звичайні;
- б) кодифіковані, поточні;
- в) основні, допоміжні;
- г) закони загальної дії, спеціальної дії, виняткової дії;
- д) постійні, тимчасові.

45. Види законів за значенням у механізмі правового регулювання:

- а) конституційні, звичайні;
- б) кодифіковані, поточні;
- в) основні, допоміжні;
- г) закони загальної дії, спеціальної дії, виняткової дії;
- д) постійні, тимчасові.

46. Види законів за обсягом дії:

- а) конституційні, звичайні;
- б) кодифіковані, поточні;
- в) основні, допоміжні;
- г) закони загальної дії, спеціальної дії, виняткової дії;
- д) постійні, тимчасові.

47. Кабінет Міністрів України вніс на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи Проект закону про ратифікацію міжнародного договору України. Верховна Рада України більшістю голосів прийняла закон, який Голова Верховної Ради України підписав і передав на підпис Президенту України. Президент України відмовився підписувати вказаний закон, мотивувавши відмову тим, що Верховна Рада України порушила процедуру прийняття закону, не отримавши висновку Конституційного Суду України про відповідність міжнародного договору Конституції України. Хто з указаних суб'єктів конституційно-правових відносин діяв із порушенням конституційно-правових приписів і чому:

а) Верховна Рада України, оскільки закон про ратифікацію міжнародного договору України приймають не менш ніж двома третинами народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;

б) Голова Верховної Ради України, бо його не наділено повноваженнями щодо підписання законів про ратифікацію міжнародного договору України;

в) Кабінет Міністрів України, оскільки його не наділено правом

законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо проектів закону про ратифікацію міжнародних договорів України;

г) Президент України, бо отримання за зверненням Верховної Ради України висновку Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародного договору не є обов'язковою умовою ратифікації міжнародного договору України;

д) Президент України, оскільки його не наділено повноваженнями щодо підписання законів про ратифікацію міжнародного договору України.

48. З огляду на вкрай низький рівень ефективності парламенту Президент України звернувся до громадян із проханням підтримати його ініціативу про проведення референдуму, на який запропоновано винести питання: «Чи висловлюєте Ви недовіру Верховній Раді України поточного скликання?». Було створено ініціативну групу, що зібрала необхідну кількість підписів громадян України. Група народних депутатів України звернулася до Конституційного Суду України із клопотанням визнати вказане питання таким, що не відповідає Конституції України. Яким має бути рішення Конституційного Суду України та чому:

а) визнати питання конституційним, бо воно не стосується бюджетного й фінансового законодавства;

б) визнати питання конституційним, оскільки такий референдум не матиме обов'язкового характеру;

в) визнати питання неконституційним, оскільки такої підстави дострокового припинення повноважень немає в Конституції України;

г) визнати питання неконституційним, бо референдум із таким питання могла призначити лише Верховна Рада України зі власної ініціативи;

д) визнати питання конституційним, бо воно не стосується євроінтеграційного законодавства.

49. Верховна Рада України 302 голосами народних депутатів України прийняла Закон України «Про внесення змін до ст. 85 Конституції України», змінивши у такий спосіб Розділ IV Конституції України. Прийнятий закон із зазначенням дати попереднього схвалення Верховною Радою України, дати його прийняття та інших реквізитів був підписаний Головою Верховної Ради України й невідкладно направлений Президентові України для підписання та офіційного оприлюднення. Президент України відмовився підписувати закон і

повернув його зі своїми вмотивованими та сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Хто із зазначених суб'єктів діяв із порушенням конституційних норм:

а) Голова Верховної Ради України, бо він повинен був невідкладно направити закон Президентові України не для підписання й опублікування, а для призначення Президентом України всеукраїнського референдуму щодо змін до Конституції України;

б) Президент України, бо він не має права вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів про внесення змін до Конституції України;

в) Голова Верховної Ради України, оскільки він повинен був підписати закон про внесення змін до Конституції України й опублікувати його за своїм підписом;

г) Верховна Рада України, оскільки закон, яким вносяться зміни до ст. 85 Конституції України, повинен бути прийнятий трьома четвертими голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;

д) Президент України, бо він не може повертати закони до Верховної Ради України.

50. З якого моменту закони, інші акти або їхні окремі положення, що визнані Конституційним Судом України неконституційними, втрачають чинність (якщо інше не встановлено самим рішенням):

а) зі дня офіційного опублікування рішення Конституційного Суду України про їх неконституційність;

б) зі дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність;

в) із моменту підписання рішення Конституційного Суду України Головою Конституційного Суду України;

г) зі дня, наступного за днем офіційного опублікування рішення Конституційного Суду України про їх неконституційність;

д) зі дня публікації такої інформації у новинах.

51. За поданням Прем'єр-міністра України, внесеним без згоди Президента України, Верховна Рада України більшістю голосів народних депутатів України прийняла Постанову про звільнення з посади Міністра закордонних справ України. Чи відповідають дії Верховної Ради України положенням чинного законодавства:

а) ні, оскільки Верховна Рада України не має повноважень на звільнення Міністра закордонних справ України, такими

повноваженнями наділено Президента України;

б) так, Верховна Рада України може звільнити Міністра закордонних справ України за поданням Прем'єр-міністра України без згоди Президента України;

в) ні, оскільки Верховна Рада України може прийняти Постанову про звільнення з посади Міністра закордонних справ України не менш ніж двома третинами голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;

г) ні, оскільки Верховна Рада України може звільнити Міністра закордонних справ України за поданням Прем'єр-міністра України лише за згодою Президента України;

д) ні, оскільки Верховна Рада України може прийняти Постанову про звільнення з посади Міністра закордонних справ України не менш ніж однією третиною голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

52. В якому разі суб'єкт права законодавчої ініціативи щодо внесення змін до Конституції України може подати до Верховної Ради України два окремі законопроекти (пов'язані законопроекти):

а) лише в разі редакційно уточнювальних змін, що викликані відповідними змінами норм розділів I, III, XIII Конституції України;

б) у разі виникнення необхідності одночасного комплексного внесення змін як до I, III, XIII розділів, так і до інших розділів Конституції України;

в) коли законопроект про зміни до Конституції України супроводжується поданням законопроекту, яким передбачено виділення коштів із Державного бюджету України на проведення всеукраїнського референдуму;

г) лише протягом 14 днів після надання народним депутатам України законопроекту про внесення змін до Конституції України;

д) лише протягом 28 днів після надання народним депутатам України законопроекту про внесення змін до Конституції України.

53. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України:

а) створює з-поміж народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає їхніх голів;

б) створює з-поміж народних депутатів України комітети Верховної

- Ради України та обирає їхніх голів і перших заступників цих комітетів;
- в) створює з-поміж народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає їхніх голів, перших заступників, заступників голів цих комітетів;
 - г) створює з-поміж народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає їхніх голів і секретарів цих комітетів;
 - д) створює з-поміж народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

54. Якою кількістю голосів народних депутатів України приймається закон, що встановлює Державний Гімн України:

- а) не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) не менш як трьома четвертими від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) не менш як трьома п'ятими від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) не менш як однією третьою від конституційного складу Верховної Ради України.

55. Що не належить до повноважень Верховної Ради України в бюджетній сфері:

- а) розробка проєкту закону про Державний бюджет України;
- б) затвердження Державного бюджету України;
- в) контроль за виконанням Державного бюджету України;
- г) прийняття рішення щодо звіту про виконання Державного бюджету України;
- д) затвердження внесення змін до Державного бюджету України.

56. Голова Верховної Ради України після отримання законопроєкту про ліквідацію апеляційного суду від Кабінету Міністрів України направив його для опрацювання до бюджетного комітету. Які дії повинен вчинити бюджетний комітет:

- а) прийняти законопроєкт, розглянути його зміст та надати професійний висновок;
- б) прийняти законопроєкт у частині фінансування суду;
- в) повернути законопроєкт Голові Верховної Ради України;

- г) повернути законопроект Кабінету Міністрів України;
- д) прийняти законопроект, здійснити його аналіз, надати експертну оцінку в письмовій формі.

57. Яку кількість голосів народних депутатів України необхідно отримати під час повторного розгляду Верховною Радою України ветоаного Президентом України закону:

- а) більшість від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) не менш як половину від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) не менш як три четвертих від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) не менш як одну третину від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Словникова робота:

Верховна Рада України, висновок комітету, внесення змін, закон, законодавство, законотворець, законотворчість, законотворчий процес, законодавчий процес, законодавча техніка, експертиза, Кабінет Міністрів України, класифікація, комітети ВРУ, мова закону, нормотворчий процес, нормотворчість, підзаконний акт, повернення закону, правотворення, правотворчість, Президент України, проєкт закону, процедура трьох читань, реєстрація законопроекту, супровідні документи, функції законодавчої техніки.

Нормативні акти:

- ❖ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_118.
- ❖ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
- ❖ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print1389891188543116>.
- ❖ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

❖ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

❖ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3477-15>.

❖ Про Єдиний державний реєстр нормативних актів: Указ Президента України від 27 червня 1996 р. № 468/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/96#Text>.

❖ Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-п#Text>.

❖ Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-п#Text>.

❖ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

❖ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04 квітня 1995 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text>.

❖ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

❖ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1906-15>.

❖ Про поліпшення організації законопроектної діяльності : Указ Президента України від 26.11.2003 № 1348/2003.

❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента від 10 червня 1997 р. № 503/97. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text>.

❖ Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. № 1427-XII. *Відомості Верховної*

Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.

❖ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#top>.

❖ Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

❖ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

❖ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

❖ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Спеціалізована література:

1. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15–17.

2. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2017. 20 с.

3. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 55–60.

4. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3–6.

5. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 183 с.

6. Гетьман Є. Кодекс як особливий вид закону. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 42–50.

7. Гетьман Є. А. Поняття підзаконного нормативно-правового акта та його співвідношення із нормативно-правовим та правовим актами. *Форум права*. 2013. № 3. С. 106–113.

8. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 2. С. 12–16.

9. Гримич М. К. Судові акти як джерело адміністративного процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2017. 20 с.

10. Гримич М. К. Щодо системи джерел адміністративного процесуального права України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 30–34.

11. Гунько Н. Загальнотеоретична характеристика законодавчої техніки. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. Вип. 4 (38). С. 5–8.

12. Гураленко Н. А. Судовий прецедент у системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення : монографія. Чернівці : Рута, 2012. 256 с.

13. Делія Ю. В. Джерела (форми) права у сфері захисту прав і свобод

людини і громадянина в Україні (загальнотеоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 12–17.

14. Делія Ю. В. Ієрархія джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 16–23.

15. Джурицький О. В. Джерела господарського права України : монографія. Київ : Ліра-К, 2016. 198 с.

16. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів / кол. авт. ; за ред. С. В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 576 с.

17. Законознавство та законотворчість : матеріали дистанційного навчального курсу. *Верховна Рада України*. URL : <https://e-learning.rada.gov.ua/courses/zakonoznavstvo-ta-zakonotvorchist>.

18. Ільков В. В. Властивості джерел права в адміністративному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 182–184.

19. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2017. 36 с.

20. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*. 2011. № 8. С. 21–31.

21. Коломоєць Т. О. Кодекс як джерело адміністративного права України: історія, сучасність та перспективи : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 175 с.

22. Константий О. В. Джерела адміністративного права України : монографія. Київ : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. 120 с.

23. Корейба Ю. В. Джерела інформаційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 20 с.

24. Корунчак Л. А. Генеза та еволюція джерел права: синергетичний підхід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 19 с.

25. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 117–121.

26. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.

27. Лопушанський А. А. Правова політика і законотворчість: механізм взаємодії та тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 19 с.

28. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 18–21.

29. Луцький Р. П. Форми виразу позитивного права та їх ієрархічність. *Європейські перспективи*. 2012. № 2 (1). С. 74–78.

30. Мазаракі Н. А. Джерела адміністративного права. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 141–147.

31. Марченко А. А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 23–28.
32. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Чернівці, 2005. 212 с.
33. Навчальний посібник з дисципліни «Законотворчість, нормотворчість та правореалізація» для студентів спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 113 с.
34. Оніщенко Н. Деякі дискусійні питання визначення категорії «джерело права» у сучасній юридичній науці. *Право України*. 2013. № 5. С. 245–252.
35. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29–36.
36. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 214 с.
37. Пархета А. А. Теоретичні проблеми визначення сутності адміністративного прецеденту як джерела права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 517–523.
38. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9–16.
39. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 36 с.
40. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2014. 18 с.
41. Погребняк С. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 14–25.
42. Радейко Р. Право як формалізоване явище. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 49–54.
43. Решота В. В. Функції джерел адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 103–106.
44. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.
45. Сергєєв К. Вимоги до законодавчої діяльності в епоху гіпердинамічного розвитку інформаційних технологій. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 10. С. 137–145.
46. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24–27. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2016/7.pdf.
47. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел

конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39–52.

48. Слотвінська Н. Д. Судова практика як джерело права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 203 с.

49. Теорія держави і права у схемах та таблицях : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро : Хай-Тек, 2020. 296 с.

50. Тимченко Г. В. Ефективність законодавства як форми права. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 36–42.

51. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27–33.

52. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2004. 18 с.

53. Уварова О. О. Недержавне право: запрошення до дискусії. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 14–32.

54. Форманюк В. Локальні акти місцевого самоврядування в системі джерел права. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 63–68.

55. Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 24–27.

56. Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 217 с.

57. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59–61.

58. Чабан О. М. Форми права, що регулюють міжнародні приватні відносини. *Наше право*. 2015. № 6. С. 176–181.

59. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 20 с.

60. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306–324.

61. Щебетун І. С., Рожко Г. І. Законотворчий процес в Україні: шляхи вдосконалення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 37. С. 102–103.

62. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. Vol. 11. № 2. P. 55–79.

63. Nalyvaiko, L., Ilkov, V., Verba, I., Kulinich, O., Korovaiko, O. Specific features of the legal regulation of prosecution for contempt of court: judicial rules established in different countries: Características específicas de la regulación legal del enjuiciamiento por manifestación de desacato a los tribunales: normas judiciales establecidas en diferentes países. *Political Questions*. 2022. Vol. 40. № 74. P. 393–409.

ТЕМА 3. НОРМОТВОРЧА ТЕХНІКА

Предмет юридичної техніки становлять закономірності створення та ефективного функціонування права і здійснення юридичної діяльності.

Юридичній техніці притаманні такі **ознаки**: 1) сукупність юридичних інструментів, що застосовуються, як правило, в суворій послідовності, а не хаотично. У випадку роботи над законопроектом спочатку необхідно визначитися з поняттями, а потім вже вибудовувати конструкції, визначати презумпції, застосовувати фікції тощо; 2) сприяння найбільш доцільному перетворенню інформації в правовий акт; ефективне здійснення юридичної роботи. Накопичені в ході розвитку людства навички повинні використовуватись у майбутньому, а не набуватися знову; 3) юридичний інструментарій, що залежить від рівня розвитку суспільства і досягнень у галузі економіки, політики, моралі.

Як правило, юридичну техніку поділяють на **законодавчу (нормотворчу)** та **правозастосовну**. Однак такий підхід не дає повного уявлення про всі способи, прийоми, уміння і навички формування елементів механізму правового регулювання.

У системі юриспруденції юридична техніка вирішує **завдання** систематизації знань про методи та прийоми юридичної діяльності, що формуються загальною теорією права, галузевими та прикладними юридичними науками.

Методи, що використовуються юридичною технікою, досить різноманітні. Їх прийнято поділяти залежно від широти застосування в межах наукового пізнання і практичного використання на загальні (філософські), формально-логічні, загальнонаукові та спеціальні.

Досліджуючи інститут юридичної техніки, О. Скакун визначає структуру цього поняття, яку, на її думку, складають: юридична термінологія; юридичні конструкції; форма нормативно-правового акта, прийоми і правила викладу його змісту.

Під **юридичною термінологією** розуміють систему юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються при викладі змісту закону, іншого нормативно-правового акта, котра припускає так звану термінологічну уніфікацію.

Юридична конструкція – це ідеальна модель, що відображає складну структурну будову врегульованих правом суспільних відносин, юридичних фактів та їхніх елементів.

Поряд із юридичною термінологією та юридичними конструкціями не менш важливими є **форма нормативно-правового акта, прийоми і правила викладу його змісту**, вимоги до яких повинні бути однаковими для всіх нормативно-правових актів.

Загальні правила юридичної техніки:

1. Змістовні правила – допомагають співвіднести виконання юридичних дій із реальними обставинами: місце суспільних відносин у сфері правового регулювання, однорідність правового регулювання, правильний вибір галузі права, вибір правової форми, забезпечення відповідності правових документів принципам і нормам міжнародного права;

2. Правила логіки: однакове розуміння термінів, узгодженість різних правових документів (частин), відсутність протиріч між правовими документами (частинами), послідовність розумових операцій, використовуваних при побудові нормативно-правових актів, переконливість правових документів;

3. Структурні правила – забезпечують повний систематизований виклад необхідної для правового документа інформації та її ефективне засвоєння. Структура правового документа – це його побудова;

4. Мовні правила: ясність, точність правового документа, доступність нормативно-правових актів, стислість, відсутність пафосності та декларативності правового документа, офіційність стилю. Мова правових документів – це мова державної влади, а тому їй притаманний владний та офіційний характер;

5. Формальні (реквізитні) правила необхідні для ідентифікації правового документа і його обліку з метою прийняття до обов'язкового виконання, відображають офіційний характер;

6. Процедурні правила: законність процедури, раціональність, обґрунтованість зміни процедури, плановість, облік та узгодження інтересів адресатів нормативно-правового акта, логічна послідовність виконання дій, що становлять процедуру, застосування санкцій за порушення процедур.

Законодавча техніка – це система засобів і правил створення законів і здійснення їх систематизації (у формах кодифікації та консолідації).

Основною метою законодавчої техніки є створення якісних за формою та змістом законів та їх систематизація, необхідна для ефективної реалізації. Значення законодавчої техніки виявляється як у правотворчості, так і у правореалізаційній діяльності.

Функції законодавчої техніки – це основні напрями впливу

законодавчої техніки на суспільні відносини, за допомогою яких виявляється її соціальне призначення.

Найважливішими функціями законодавчої техніки є: інтегративна, нормативна, модифікації законодавства, моделювання законодавства, системостворювальна, практична, інтерпретаційна, прогностична, політична, інформаційна, виховна, організаційна, оціночна, ідеологічна тощо.

Правила законодавчої техніки являють собою допустимі правом вимоги та дозволи для законодавця, що сформувалися на основі досягнень юридичної науки і практики законодавчої діяльності та спрямовані на створення якісних за формою та змістом законів, а також на їх систематизацію (у формах кодифікації та консолідації).

Засоби законодавчої техніки – це допустимі правом прийоми, за допомогою яких забезпечується досягнення законодавцем мети правового регулювання під час створення та систематизації законів.

Правила та засоби законодавчої техніки не повинні стосуватися змістовної частини правових норм, тим більше суперечити їм.

Залежно від змісту допустимих правом явищ, за допомогою яких забезпечується досягнення законодавцем мети правового регулювання при створенні і систематизації законів, засоби законодавчої техніки можна **класифікувати на такі види:** юридичні конструкції, мовні засоби, юридичні фікції, юридичні класифікації; юридичні символи, юридичні примітки, юридичні додатки, юридичні презумпції тощо.

До правил законодавчої техніки, що стосуються використання практично всіх засобів законодавчої техніки, належать загальні правила вибору форми закону, логічні правила, формулювання юридичних конструкцій, застосування юридичних символів, конкретизації правових норм, структурної побудови законів та закріплення їхніх реквізитів, законодавчої гармонізації тощо.

До правил законодавчої техніки, що встановлюють конкретніші вимоги та дозволи для законодавця при використанні засобів законодавчої техніки, можна віднести: правила застосування засобів законодавчої техніки при розробці структури та реквізитів основного закону, законів про ратифікацію міжнародних договорів, кодексів, законів – актів прямого народовладдя, правила закріплення юридичних конструкцій певних правових інститутів, правила створення законів про внесення змін до законів тощо.

Принципи застосування правил та засобів законодавчої техніки – це визначальні ідеї, котрі реалізує законодавець при використанні та дотриманні правил і засобів законодавчої техніки з метою створення й

систематизації законів.

Найважливішими принципами застосування правил і засобів законодавчої техніки є: верховенства права, конституційності, демократизму, гуманізму, комплексності, системності, логічності, оптимального збалансування дозволів, заборон та зобов'язань, оптимального ступеня конкретизації норм права, узгодженості, доцільності, науковості, професіоналізму, незалежності суб'єктів проведення правової експертизи проєктів законів та ін.

Наявність розвиненої юридичної техніки та юридичної процедури є однією з гарантій реального втілення законності у правовій сфері. Але сам факт наявності нормативних актів ще не означає механічного встановлення режиму законності. Вирішення проблеми боротьби з правопорушеннями, зміцнення прав і свобод громадян, ліквідація багатьох негативних явищ у суспільному житті – всі ці проблеми можуть вирішуватися лише зі створенням ефективного механізму реалізації законодавства, із забезпеченням відповідного рівня політичної і правової культури. Водночас набір конкретних засобів, що утворюють механізм правового регулювання, не складається довільно, за бажанням правотворчого органу, а залежить від конкретно-історичних умов і сфери дії нормативного акта, що проєктується. Завдання органу правотворчості й полягає у тому, щоб віднайти такі юридичні засоби, котрі дозволяли б нейтралізувати негативні чинники й підсилювали б дію позитивних.

Складіть схеми

- Структура юридичної техніки.
- Види юридичної техніки.
- Предмет і зміст науки про юридичну техніку.

Тематика рефератів

- Юридичні конструкції як засоби законотворчої техніки.
- Правозастосовна техніка та її взаємозв'язок із іншими видами юридичної техніки.
- Значення юридичної техніки у законопроектній діяльності.

Вирішіть тестові завдання

1. Систематична, комплексна діяльність органів влади, наукових установ, інститутів громадянського суспільства з оцінки, аналізу, узагальнення результатів дії норм права та прогнозування розвитку законодавства – це:

- а) консолідація;
- б) систематизація;
- в) моніторинг;
- г) кодифікація;
- д) інкорпорація.

2. Особлива змістовна форма систематизації законодавства, яка здійснюється шляхом перероблення та зведення норм права, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, котрий системно й вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило, на галузевому рівні, – це:

- а) консолідація;
- б) облік;
- в) інкорпорація;
- г) кодифікація;
- д) моніторинг.

3. Спосіб систематизації, що полягає у подоланні розрізненості нормативно-правових актів, виданих у різний час щодо одного й того самого предмета правового регулювання, шляхом їх поєднання в єдиний укрупнений нормативно-правовий акт із усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту, – це:

- а) кодифікація;
- б) консолідація;
- в) інкорпорація;
- г) облік;
- д) моніторинг.

4. Впорядкування нормативно-правових актів без зміни їхнього змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання за хронологією та/або предметом регулювання є:

- а) обліком;
- б) кодифікацією;

- в) уніфікацією;
- г) консолідацією;
- д) інкорпорацією.

5. *Різновид систематизації правових документів, що полягає в їх зборі, зберіганні, реєстрації, розташуванні у певному порядку та підтримці у контрольному стані для швидкого знаходження і використання, – це:*

- а) кодифікація;
- б) облік;
- в) консолідація;
- г) інкорпорація;
- д) уніфікація.

6. *Сукупність правил, прийомів, способів підготовки, складання, оформлення будь-яких юридичних документів, їх систематизації та обліку з метою їхньої зрозумілості, чіткості та ефективності – це:*

- а) техніка нормотворчості;
- б) юридична техніка;
- в) систематизація законодавства;
- г) інтерпретаційна техніка;
- д) правозастосовна техніка.

7. *Система усталених теоретико-прикладних правил, вироблених на підставі багаторічної практики законотворчості, котрими окреслено засоби і методи розробки та написання проєктів законів, що забезпечують точну й повну відповідність положень, що викладаються, їхньому змісту і призначенню, вичерпний обсяг правового регулювання, ясність та доступність правового матеріалу, – це:*

- а) нормотворча техніка;
- б) нормопроектувальна техніка;
- в) юридична техніка;
- г) законодавча техніка;
- д) правотворча техніка.

8. *Законодавча техніка НЕ розглядається як:*

- а) методологія законотворчості;
- б) самостійна галузь права;
- в) навчальна дисципліна;
- г) система знань про цей процес;

д) система юридичних норм, що регламентують процес створення нормативно-правових актів.

9. Основні напрями впливу законодавчої техніки на суспільні відносини, через які виявляється її соціальне призначення, – це:

- а) засоби законодавчої техніки;
- б) принципи законодавчої техніки;
- в) правила законодавчої техніки;
- г) прийоми законодавчої техніки;
- д) функції законодавчої техніки.

10. Зміст законодавчої техніки поділяється на:

- а) загальний та спеціальний;
- б) змістовний та формально-юридичний;
- в) прямий та відсильний;
- г) спеціально-технічний та спеціально-юридичний;
- д) матеріальний та формальний.

11. Нормативно-структурними вимогами до законодавчої техніки є:

- а) використання послідовних елементів законодавчої техніки, котрими є засоби, прийоми, правила;
- б) визначення предмета законодавчого регулювання;
- в) підготовка концепції закону;
- г) додержання правил формальної логіки;
- д) вибір та аналіз процесів, явищ та відносин, що можуть бути суб'єктом законодавчого впливу.

12. Інструментарій юридичного виразу та зовнішнього викладення волі законодавця – це:

- а) правила законодавчої техніки;
- б) засоби законодавчої техніки;
- в) принципи законодавчої техніки;
- г) функції законодавчої техніки;
- д) прийоми законодавчої техніки.

13. До формально-атрибутивних засобів юридичної техніки належать:

- а) структура документа в цілому;
- б) реквізити документа;
- в) термінологія;

- г) презумпції;
- д) фікції.

14. Тексти нормативно-правових актів утворюються за допомогою:

- а) юридично-технічних засобів;
- б) юридично-технічних форм;
- в) юридично-технічних принципів;
- г) юридично-технічних методів;
- д) юридично-технічних прийомів.

15. Конкретні шляхи досягнення намічених цілей і результатів за допомогою певних засобів та за наявності відповідних умов і передумов юридичної практики – це:

- а) юридично-технічні способи;
- б) юридично-технічні методи;
- в) юридично-технічні інструменти;
- г) юридично-технічні засоби;
- д) юридично-технічні конструкції.

16. Допустимі правом вимоги та дозволи для законодавця, що сформувався на основі досягнень юридичної науки і практики законодавчої діяльності та спрямовані на створення якісних за формою та змістом законів, а також на їх систематизацію, – це:

- а) прийоми законодавчої техніки;
- б) функції законодавчої техніки;
- в) засоби законодавчої техніки;
- г) правила законодавчої техніки;
- д) принципи законодавчої техніки.

17. Найзагальнішими прийомами і правилами юридичної техніки є:

- а) стриманість та логічність;
- б) мінімалізм у редагуванні правових норм;
- в) максималізм у створенні правових норм;
- г) використання тлумачного юридичного словника;
- д) юридична термінологія, юридичні конструкції, форма нормативного акта, прийоми і правила викладу його змісту.

18. Система юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються при викладі змісту закону, іншого нормативного акта, – це:

- а) юридична термінологія;
- б) юридична лексика;
- в) правові визначення;
- г) законні та підзаконні акти;
- д) понятійно-категоріальний апарат.

19. Однозначність, стабільність і доступність термінів, визначеність і чіткість у викладі нормативно-правового матеріалу, що виключають різне розуміння думки законодавця, – це:

- а) термінологічна уніфікація;
- б) логічність понять;
- в) термінологічний апарат;
- г) понятійний апарат;
- д) юридичний словник.

20. НЕ є ознакою термінологічної уніфікації:

- а) неоднозначність;
- б) доступність;
- в) визначеність;
- г) стабільність;
- д) однозначність.

21. «Термін» (*terminus*) – від латинського:

- а) сукупність, кордон;
- б) кінець, межа, кордон;
- в) грань, межа;
- г) час, кінець;
- д) пояснення, сукупність.

22. Розрізняють такі види термінів у текстах законів, як:

- а) загальні та спеціальні;
- б) юридичні, загальні та спеціальні;
- в) загальні, спеціально-технічні, спеціально-юридичні;
- д) загальноповживані, спеціально-юридичні та спеціально-технічні;
- г) загальноповживані та спеціально-технічні.

23. Терміни, що мають значення у галузі спеціальних знань техніки, медицини, економіки, соціології, біології, – це:

- а) загальні терміни;
- б) гуманітарні терміни;
- в) спеціально-юридичні терміни;
- г) спеціально-технічні терміни;
- д) загальноповсякденні терміни.

24. Термінами, що мають особливе юридичне значення і виражають своєрідність того чи іншого правового поняття, наприклад, «застава», «переведення боргу», «колективний договір», є:

- а) спеціально-юридичні терміни;
- б) спеціалізовані терміни;
- в) особливі терміни;
- г) загальноюридичні терміни;
- д) спеціально-технічні терміни.

25. Загальноповсюдність терміна у тексті закону означає:

- а) вживання терміна, вигаданого законодавцем для цього закону;
- б) простоту та адекватність терміна змісту норм права;
- в) усталеність термінології;
- г) уживання термінів відомих, а не вигаданих законодавцем для цього закону;
- д) зміну термінів з прийняттям кожного нового закону.

26. Елемент юридичної техніки, що використовується стосовно юридичної термінології, стилю викладу змісту правових актів, є:

- а) юридичним елементом;
- б) термінологічним елементом;
- в) мовним елементом;
- г) логічним елементом;
- д) технічним елементом.

27. Способи та можливості вираження юридичних аргументів засобами природної мови з урахуванням її багатозначності, варіантності та невизначеності – це:

- а) юридична мова;
- б) юридичне застереження;
- в) юридична аргументація;
- г) юридичне тлумачення;

д) юридична конструкція;

28. У нормативно-правових актах застосовуються такі речення:

- а) констатуючі;
- б) запитальні;
- в) установлюючі;
- г) окличні;
- д) розповідні.

29. Всебічному висвітленню змісту норм права сприяє, допомагає уникнути прогалин у знанні змісту правової норми, а також юридично грамотно, раціонально розв'язати конкретне завдання:

- а) юридична конструкція;
- б) юридична техніка;
- в) юридична термінологія;
- г) юридична мова;
- д) юридична композиція.

30. Визначте тип юридичної конструкції за наведеним прикладом: Громадянин К., перебігаючи вулицю, був збитий автомобілем і зазнав важкої травми. Внаслідок одержаної травми громадянин К. отримує від органів соціального забезпечення допомогу з тимчасової непрацездатності (за наявності умов, передбачених законодавством про соціальне забезпечення) без власних зустрічних дій:

- а) цивільне страхування;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) адміністративна відповідальність;
- г) господарські відносини;
- д) соціальне забезпечення.

31. Вагоме значення в юридичній техніці, крім важливості правильного застосування юридичної термінології та юридичних конструкцій, має:

- а) принцип гласності;
- б) принцип змагальності;
- в) принцип рівності;
- г) форма процесуальних правовідносин;
- д) форма нормативно-правового акта.

32. Прийоми і правила викладу юридичних норм у тексті нормативно-правового акта НЕ стосуються:

- а) формулювання заголовних назв статей і частин тексту;
- б) правового прецеденту;
- в) юридичного стилю;
- г) правової літератури;
- д) юридичної мови.

33. Спосіб, що використовується, наприклад, при з'ясуванні волі населення, різних соціальних груп, яка має бути втілена у закони та інші нормативно-правові акти, або ж при визначенні доцільності, своєчасності, ефективності, є:

- а) мовним способом;
- б) соціологічно-дослідним способом;
- в) соціологічним способом;
- г) психологічним способом;
- д) логічним способом.

34. До видів правотворчих помилок не належить:

- а) логічна помилка;
- б) правотворча помилка;
- в) інтуїтивна помилка;
- г) пунктуаційна помилка;
- д) граматична помилка.

35. Видом юридичної помилки, для якої характерним є прийняття декларативних норм, тобто норм, не забезпечених матеріальними ресурсами і необхідними юридичними засобами; наявність колізійних норм, тобто норм, що суперечать одна одній; відсилання до неіснуючих нормативно-правових актів або неповне закріплення життєвих обставин, що мають істотне значення для застосування норм права; прогалини та ін., є:

- а) наукова помилка;
- б) побутова помилка;
- в) методологічна помилка;
- г) власне юридична помилка;
- д) логічна помилка.

36. Видом юридичної помилки, за якої наявні ненормативні словосполучення, громіздкі конструкції, що ускладнюють розуміння змісту статті нормативного акта та ін., є:

- а) граматична помилка;
- б) логічна помилка;
- в) власне юридична помилка;
- г) методологічна помилка;
- д) побутова помилка.

37. Порушення принципів законодавчої техніки – це помилка, що виникає у:

- а) нормативно-структурній сфері;
- б) логічній сфері;
- в) пізнавальній сфері;
- г) загальноправовій сфері;
- д) лінгвістичній сфері.

38. До помилок при складанні законодавчого тексту, що належать до пізнавально-логічної сфери, відносять:

- а) відсутність змістовного зв'язку із законами, котрі лише передбачається створити;
- б) невважений обсяг правового регулювання, вміщений до однієї статті закону;
- в) порушення норм і принципів права;
- г) занадто формалізована структура норм права, їхня штучна складність;
- д) неправильне написання слів.

39. До помилок при складанні законодавчого тексту, що належать до нормативно-структурної сфери, відносять:

- а) поєднання логічно несумісних слів;
- б) вживання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого стилю;
- в) невідповідність назви закону та його елементів змісту;
- г) порушення сполучуваності слів;
- д) хибне визначення законодавчих дефініцій.

40. До об'єктивних причин виникнення помилок при складанні законодавчого тексту належать:

- а) інтенсивний розвиток і оновлення законодавства України;
- б) відсутність належної скоординованості дій суб'єктів

законотворчості;

в) недостатній рівень правової культури і правосвідомості суспільства в цілому та професіоналізму законотворця зокрема;

г) неналежний рівень експертизи законопроектів;

д) практична відсутність відповідальності суб'єктів законотворчості.

41. Елемент юридичної техніки, що являє собою систему науково обґрунтованих і практично сформованих засобів і способів, що використовуються при створенні (підготовці та оформленні) правозастосовних (індивідуальних) актів, – це:

а) правотворча техніка;

б) юридична техніка;

в) нормотворча техніка;

г) правотлумачна техніка;

д) правозастосовна техніка.

42. Юридична техніка у правозастосовній діяльності не містить:

а) методики роботи над текстами правозастосовних актів;

б) вибору найдоцільнішої структури правозастосовного акта;

в) прийняття декларативних норм, тобто норм, не забезпечених матеріальними ресурсами і необхідними юридичними засобами;

г) прийомів найдосконалішого викладу думки правозастосувача (суду, адміністрації та ін.) у судовому рішенні та інших актах;

д) вибору найдоцільнішої структури термінології і мови та ін.

43. Певний порядок, способи раціонального використання зазначених засобів при формулюванні у тексті проекту закону необхідних для регулювання відповідних питань норм права – це:

а) прийоми законодавчої техніки;

б) засоби законодавчої техніки;

в) принципи законодавчої техніки;

г) правила законодавчої техніки;

д) функції законодавчої техніки.

44. За способом викладення елементів правової норми у статті закону розрізняють такі прийоми законодавчої техніки:

а) прямі та відсильні;

б) загальні та спеціальні;

в) матеріальні та формальні;

- г) точні та неточні;
- д) абстрактні та казуїстичні.

45. *Прийоми законодавчої техніки за ступенем узагальнення конкретних показників поділяються на:*

- а) відсильний та бланкетний;
- б) повний та неповний;
- в) абстрактний та класифікаційний;
- г) казуїстичний та абстрактний;
- д) повний, бланкетний та відсильний.

46. *Прийомам викладення правових приписів, за якого всі обставини перераховуються і викладаються детально, є:*

- а) абстрактний прийом;
- б) казуїстичний прийом;
- в) відносний прийом;
- г) юридичний прийом;
- д) технічний прийом.

47. *Виклад юридичних норм у тексті закону, який характеризується тим, що ознаки явищ, незважаючи на їхню різноманітність, подаються в узагальненому вигляді, відображає:*

- а) казуїстичний спосіб;
- б) абстрактний спосіб;
- в) логічний спосіб;
- г) системний спосіб;
- д) функціональний спосіб.

48. *Прийоми законодавчої техніки за повнотою викладення елементів правової норми поділяються на:*

- а) відсильні та бланкетні;
- б) повні та неповні;
- в) абстрактні та класифікаційні;
- г) казуїстичні та абстрактні;
- д) повні, бланкетні та відсильні.

49. *Прийом юридичної техніки, котрий для цілей правового регулювання визнає існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки, є:*

- а) презумпцією;

- б) помилкою;
- в) фікцією;
- г) казусом;
- д) прогалиною.

50. *Правила юридичної техніки, що забезпечують повний систематизований виклад необхідної для правового документа інформації та ефективне засвоєння правової інформації, є:*

- а) змістовними правилами;
- б) правилами логіки;
- в) структурними правилами;
- г) формальними правилами;
- д) процедурними правилами.

51. *Прийняття законопроекту без висновку юридичного управління Апарату Верховної Ради України – це порушення:*

- а) формально-логічних правил;
- б) формальних правил;
- в) правил формування змісту закону;
- г) логічних правил;
- д) процедурних правил.

52. *«Документ» (documentum) – від латинської:*

- а) папір;
- б) письмо;
- в) показання;
- г) доказ, свідчення;
- д) справа.

53. *Юридичний документ – це:*

а) припущення про наявність чи відсутність певних фактів, засноване на зв'язку між передбачуваними і наявними фактами та підтверджене попереднім досвідом;

б) носій юридично значущої інформації, з яким пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин, котрий відповідно до норм права слугує підставою чи підтвердженням прав і обов'язків учасників цих правовідносин;

в) положення, позбавлені істинності, проте визнані законодавством як існуючі, що набули з огляду на таке визнання загальнообов'язкового характеру;

- г) тестовий правовий акт лише на паперовому носії;
- д) виключно паперовий носій юридично значущої інформації, з яким пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин, котрий відповідно до норм права слугує підставою чи підтвердженням прав і обов'язків учасників цих правовідносин.

54. Основою дослідження техніки і технології в європейських правових системах континентального типу є загальнотеоретична модель правотворчої діяльності як різновид юридичної діяльності правотворчого суб'єкта, спрямована:

- а) лише на створення нормативно-правових приписів;
- б) лише на зміну нормативно-правових приписів;
- в) лише на скасування нормативно-правових приписів;
- г) на створення нормативно-правових приписів, їх зміну або скасування;
- д) на ефективне правозастосування.

55. Норми, що виключають будь-яке оспорювання існування вже доведеного юридичного факту, котрий дістав оцінку і закріплення в юридичному акті, що набрав чинності, – це:

- а) норми-преюдиції;
- б) норми-фікції;
- в) норми-дії;
- г) дійсні норми;
- д) правовстановлюючі норми.

56. З латини «преюдиція» – це:

- а) ставлення до попереднього судового рішення;
- б) ставлення до наступного судового рішення;
- в) попереднє судове рішення;
- г) судове рішення;
- д) наступне судове рішення.

57. У забезпеченні стабільності та спадкоємності права важливу роль разом із принципами права відіграють:

- а) штучні уподібнення;
- б) правові аксіоми;
- в) презумпції;
- г) юридичні фікції;
- д) штучні реконструкції фактів.

58. Під аксіомами розуміють логічні формули, що виступають у ролі:

- а) засобу забезпечення прав і свобод громадян, компетенції організацій, суверенітету держав;
- б) засобів упорядкування послідовності певних юридично значущих дій із метою успішного вирішення поставленого розумового завдання;
- в) засобів для подолання процесуальної недисциплінованості;
- г) засобів для забезпечення нормального розвитку суспільних відносин та подолання стану невизначеності;
- д) засобів, що являють собою специфічні правові положення, за допомогою яких конструється неіснуюча умовна правова реальність.

59. Вироблені юридичною наукою і практикою загальні положення, що з огляду на свою простоту, ясність і багатократне підтвердження практикою сприймаються як самоочевидні істини, що не вимагають доказів, – це:

- а) правові аксіоми;
- б) правові презумпції;
- в) спростовні презумпції;
- г) юридичні фікції;
- д) юридичні конструкції.

60. «*Justitia nemine neganda est*» («не можна нікому відмовляти в правосудді») – це приклад:

- а) юридичної фікції;
- б) юридичної презумпції;
- в) юридичної аксіоми;
- г) юридичної преюдиції;
- д) правового застереження.

61. З-поміж ознак юридичних аксіом можна виділити такі:

- а) обов'язкове закріплення в тексті нормативно-правового акта; є регулятором суспільних відносин; є юридичним припущенням;
- б) об'єктом регулювання є ті обставини, що перебувають у стані непоправної невідомості, цим обставинам надається значення юридичних фактів; мають навмисно деформувальний характер;
- в) незаперечний характер; однозначність тлумачення; моральна обґрунтованість;
- г) характеризуються абсолютною та беззаперечною ймовірністю;

спираються на авторитет судової влади та рішень, що ухвалюються останньою; базуються на процесуальній економії;

д) фіксація суперечливих інтересів; створюють особливий правовий режим; спричинюють юридичні наслідки.

62. За масштабом функціонування юридичні аксіоми поділяють на:

- а) виведені зі змісту норм права та не закріплені в законодавстві;
- б) диспозитивні та імперативні;
- в) нормативні, наукові та теоретичні;
- г) матеріально-правові та процесуально-правові;
- д) загальноправові, міжгалузеві та галузеві.

63. За галузевою приналежністю аксіоми поділяють на:

- а) загальноправові, міжгалузеві, галузеві;
- б) нормативні, наукові та теоретичні;
- в) матеріально-правові та процесуально-правові;
- г) виведені зі змісту норм права та не закріплені в законодавстві;
- д) диспозитивні та імперативні.

64. За змістом правові аксіоми поділяють на:

- а) нормативні та наукові;
- б) загальноправові та галузеві;
- в) матеріально-правові та процесуально-правові;
- г) аксіоми-принципи та аксіоми, що не є принципами;
- д) закріплені безпосередньо та виведені зі змісту норм права.

65. Нормативний припис, зміст якого набуває свого вираження у проголошенні установки на те, що відкидається будь-яке оспорювання існування вже доведеного факту, котрий оцінено і закріплено в юридичному акті, що набув чинності, – це:

- а) юридична фікція;
- б) юридична преюдиція;
- в) юридична аксіома;
- г) юридична презумпція;
- д) правове застереження.

66. За результатами реалізації преюдиції поділяються на:

- а) дозвільні та заборонні;
- б) преюдиції фактичні та преюдиції правовідносин;
- в) жорсткі та гнучкі;

- г) регулятивні та охоронні;
- д) прямі та зворотні.

67. *Не має юридичної сили та необхідна лише як консультація, для отримання висновків щодо певного питання – це:*

- а) реверсна преюдиція;
- б) абсолютна преюдиція;
- в) умовна преюдиція;
- г) рекомендаційна преюдиція;
- д) імперативна преюдиція.

68. *Залежно від предмета правового регулювання преюдиції поділяються на:*

- а) дозвільні та заборонні;
- б) загальноправові та галузеві;
- в) абсолютні та умовні;
- г) імперативні та консультативні;
- д) правові та казуальні.

69. *Преюдиція, що формується і застосовується у разі розгляду компетентними органами конкретної справи, яка за певними фактичними обставинами та визначеним колом осіб збігається з раніше вирішеною або вимагає звернення до іншого органу для отримання висновків, роз'яснень, необхідних для її вирішення, – це:*

- а) умовна преюдиція;
- б) казуальна преюдиція;
- в) імперативна преюдиція;
- г) рекомендаційна преюдиція;
- д) абсолютна преюдиція.

70. *Преюдиції поділяються залежно від можливості учасників процесу оспорювати їх на:*

- а) абсолютні та умовні;
- б) імперативні та рекомендаційні;
- в) правові та казуальні;
- г) судові та експертні;
- д) взаємні та невзаємні.

71. Знакова структура, що слугує на позначення ідеального змісту, відмінна від її безпосереднього предметного буття, що відкривається органам чуття, – це:

- а) юридична конструкція;
- б) юридичний символ;
- в) правове застереження;
- г) юридична фікція;
- д) юридична преюдиція.

72. Засіб юридичної техніки, з яким найбільш співвіднесені юридичні символи:

- а) юридична преюдиція;
- б) юридична презумпція;
- в) юридична аксіома;
- г) юридична фікція;
- д) юридична конструкція.

73. За зовнішньою формою система видів юридичних символів поділяється на:

- а) символи-дії та звукові символи;
- б) предметні, образотворчі та словесні символи;
- в) світлові символи та усні мовні символи;
- г) регулятивні та декларативні символи;
- д) постійні та тимчасові символи.

74. Символи, що отримують свою зовнішню об'єктивацію суто у процесі використання та, як правило, мають ритуально-процедурний характер, – це:

- а) статичні символи;
- б) регулятивні символи;
- в) динамічні символи;
- г) тимчасові символи;
- д) предметні символи.

75. Система напрямів правового впливу на суспільні відносини за допомогою правового символу, обумовлена його сутністю і призначенням для суспільства, – це:

- а) принципи правових символів;
- б) функції правових символів;
- в) ознаки правових символів;

- г) поняття правового символу;
- д) сутність правового символу.

76. До функцій загальнокультурної символіки відносять:

- а) ідеологічну та методологічну функції;
- б) ідентифікуючу та орієнтаційну функції;
- в) комунікативну функцію та функцію заміщення;
- г) аксіологічну та онтологічну функції;
- д) охоронну та превентивну функції.

77. Однією з функцій правових символів є функція соціалізації, зміст якої розкривається у наступному:

- а) більш адекватне пізнання дійсності за допомогою символіки, де символ слугує формою визначення понять і уявлень, що мають найрізноманітніші смислові межі інтерпретації;
- б) символи виступають способом залучення індивідів до певних понять, уявлень, норм, звичаїв і цінностей конкретної культури;
- в) символ допомагає індивіду найбільш повно засвоїти основні поняття, норми, цінності конкретної сфери культури;
- г) символи об'єднують людей у певні соціальні групи або спільноти, що ідентифікують індивідів із тією чи іншою групою або спільністю;
- д) символ несе певну інформацію для свого потенційного адресата, якщо реципієнт здатний до пізнання символу і його прочитання.

78. За сферою суспільного життя, на яку спрямовано вплив правових символів, розрізняють такі функції:

- а) аксіологічну, сигніфікативну, функцію заміщення;
- б) орієнтовну, ідентифікаційну, охоронну;
- в) економічну, ідеологічну, політичну;
- г) інформаційну, правовстановлюючу, регулятивну;
- д) забезпечувальну, функцію соціалізації, гносеологічну.

79. Функція, що полягає у відображенні за допомогою певних семіотичних елементів предметів, явищ і процесів, притаманних системі державного управління, шляхом установаження усталених зв'язків між цим означуваним та означником, – це:

- а) політична функція;
- б) дипломатична функція;
- в) ідеологічна функція;

- г) соціальна функція;
- д) номінативна функція.

80. Соціально зумовлена умова (заява, положення), що має спеціальну нормативно-лексичну форму, що частково змінює зміст або обсяг дії норми права, створює новий правовий режим, виступає формою узгодження інтересів і спричинює певні юридичні наслідки, – це:

- а) юридична фікція;
- б) правове застереження;
- в) юридична преюдиція;
- г) юридична презумпція;
- д) правовий символ.

81. Застереження, що спрямовані на унеможливлення дії певних правових положень у відносинах конкретної держави, – це:

- а) конституційні застереження;
- б) застереження-заяви;
- в) застереження-виправлення;
- г) застереження в постановах уряду;
- д) застереження-умови.

82. За змістом правові застереження поділяються на:

- а) імперативні та диспозитивні;
- б) прості та складні;
- в) якісні та кількісні;
- г) конституційні та процесуальні;
- д) абстрактні та конкретні.

83. За соціальним спрямуванням наслідків реалізації правові застереження поділяються на:

- а) абстрактні та конкретні;
- б) матеріальні та процесуальні;
- в) імперативні та диспозитивні;
- г) позитивні та негативні;
- д) акти-застереження та застереження-умови.

84. Введене до контрактів або концесійних договорів між державами та приватними особами положення, відповідно до якого спори, що можуть виникнути під час тлумачення контракту або договору, повинні вирішуватися в компетентних судових органах держави відповідно до її внутрішнього законодавства і не давати приводу для дипломатичного втручання або для пред'явлення позовів у порядку, визначеному міжнародним правом, – це:

- а) обмежувальне застереження;
- б) застереження про публічний порядок;
- в) застереження Кальво;
- г) стабілізаційне застереження;
- д) арбітражне застереження.

85. Дія, що полягає в доведенні нормативно-правових актів до відома всіх громадян, кому вони адресовані, – це:

- а) застосування;
- б) оприлюднення;
- в) підписання;
- г) затвердження;
- д) опублікування.

Словникова робота:

нормотворча техніка, правова діяльність, компетентні органи, правовий акт, правотворчість, правозастосовна діяльність, техніко-юридичні прийоми, індивідуальні акти, судовий акт, договір, підзаконний акт, правозастосовний акт, верховенство закону, суб'єкти правотворчості, спеціальні правові засоби, юридична термінологія, юридичні конструкції, форма нормативного акта, прийоми і правила викладу змісту нормативно-правового акта, юридичний стиль мовлення, абстрактний стиль, казуїстичний стиль, правотворча помилка, юридичний вид правотворчих помилок, логічний вид правотворчих помилок, граматичний вид правотворчих помилок, законодавча техніка, юридична фікція, законодавча техніка, вимоги законодавчої техніки, правила законодавчої техніки, механізм правового регулювання, засоби законодавчої техніки, нормативна побудова, системна побудова, юридичні конструкції, галузева типізація, логічна послідовність викладу, максимальна компактність викладу, помилки законодавчої техніки, плеоназми, законодавчі дефініції.

Нормативні акти:

- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print1389891188543116>.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50).
- ❖ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
- ❖ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про прокуратуру України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
- ❖ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Спеціалізована література:

1. Бойко Г. І. Юридична конструкція як засіб юридичної техніки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 190–198.
2. Глосарій із законопроектування : словник. *Центр законопроектних студій*. URL : <http://lawdrafting.org/glossary/>.
3. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : монографія. Київ : Київський університет, 2007. 360 с.
4. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні (теоретико-історичне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 452 с.
5. Дзейко Ж. О. Інтерпретація юридичної та законодавчої техніки у

європейській правовій думці XIX ст. – початку XX ст. *Наше право*. 2014. № 2. С. 5–13.

6. Дутко А. О. Класифікація юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 75–80.

7. Журик Ю. В. Окремі питання юридичної техніки у господарському та цивільному законодавстві України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 211–213.

8. Зінченко О. В. Юридичні конструкції як найвища форма правової абстракції. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 55–59.

9. Іванюта Н. В. Окремі аспекти юридичної техніки в контексті створення господарсько-процесуальних документів. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 60–64.

10. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підруч. 3-є вид., стереот. Львів : Новий Світ-2000, 2009. 584 с.

11. Клочко М. Джерела походження та способи творення юридичної термінології. *Форум права*. 2013. № 10. С. 36–37.

12. Коваль А. А. Техніка формування норм права : кримінально-процесуальний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.

13. Косович В. Юридичні конструкції як засіб правозастосовної техніки. *Публічне право*. 2017. № 2 (26). С. 260–270.

14. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки : монографія. Львів : Тріада-плюс, 2010. 211 с.

15. Костовська К. Особливості юридичної техніки неписаних (усних) актів правозастосування в діяльності органів внутрішніх справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 3–6.

16. Костовська К. Особливості юридичної техніки письмових актів правозастосування в діяльності ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : *Юридична*. 2012. № 4. С. 25–31.

17. Костовська К. М. Юридична техніка актів правозастосування в діяльності органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. 2011. 204 с.

18. Котова Л. В., Петрушков С. С. Техніко-юридичні помилки у нормативно-правових актах України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 102–112.

19. Кучук А. М., Замковий Є. М. Юридична техніка як засіб ефективності правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 90–97.

20. Кушнарєва О. В. Місце та роль уніфікації нормативної правової термінології у юридичній техніці. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 20–28.

21. Лавренко Д. О. Значення юридичної техніки для розвитку

суспільства та держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 204–209.

22. Лебеденко В. І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 52–56.

23. Левицька Н. Юридичні конструкції та система права: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 169–173.

24. Левицька Н. О. Роль юридичної техніки в правозастосуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 4. С. 17–20.

25. Легка О. В. Взаємозв'язок правозастосовної техніки з іншими видами юридичної техніки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 23–29.

26. Луців О. М. «Інтегральний» підхід до з'ясування сутності верховенства права: загальна характеристика та основні різновиди. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22. С. 53–57.

27. Манько Д. Г. Щодо визначення поняття юридичної техніки та технології. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 50. С. 100–104.

28. Мельник А. А. Якість закону: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 18 с.

29. Мозолук-Боднар Л. М. Вплив юридичної техніки на зміцнення державної дисципліни: теоретичний аспект дослідження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 7–11.

30. Неліпович Г. І. Юридична конструкція як засіб структурування правової інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 20 с.

31. Онищук І. І. Вплив техніки юридичного письма на якість юридичних конструкцій та конструювання. *Митна справа*. 2011. № 5 (77). Ч. 2. С. 95–100.

32. Онищук І. І. Законодавчий стиль як засіб техніки юридичного письма та його вплив на технологію комунікації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична*. 2011. № 4. С. 44–53.

33. Онищук І. І. Поняття та особливості техніки юридичного письма в нормативно-правовому акті. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 559. С. 5–11.

34. Онищук І. І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки. *Юридична Україна*. 2011. № 6. С. 22–27.

35. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : монографія. 2-е вид., стереот. Харків : Право, 2019. 224 с.

36. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип

права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 21 с.

37. Патlachук О. В. Особливості юридичної техніки водного (1995 р.) та лісового (1994 р.) кодексів України. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право.* 2018. Вип. 4. С. 44–48.

38. Патlachук О. В. Юридична техніка природоохоронних норм «Руської правди». *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2018. № 12. С. 32–37.

39. Патlachук О. В. Юридична техніка природоохоронних норм Статутів Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2019. № 7. С. 29–35.

40. Пильгун Н. В. Перспективи вдосконалення юридичної техніки в Україні. *Форум права.* 2012. № 2. С. 76–78.

41. Пильгун Н. В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави. *Юридичний вісник.* 2012. № 4 (25). С. 30–34.

42. Погребняк С. Верховенство права в Україні: передумови та перспективи. *Філософія права і загальна теорія права.* 2013. № 1. С. 20–32.

43. Поліщук Г. Б. Місце та значення юридичної техніки в процесі кодифікації законодавства. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 4. С. 70–73.

44. Поліщук Г. Б. Теоретичні та практичні основи юридичної техніки кодифікаційних актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 20 с.

45. Поліщук Г. Б. Феноменологічні основи юридичної техніки кодифікаційних актів. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 2. С. 98–101.

46. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика: монографія. Київ : Юридична думка, 2012. 272 с.

47. Руденко І. В. Законодавча техніка як елемент ефективної законотворчості. *Митна справа.* 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 459–466.

48. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2015. Вип. 20. С. 21–24.

49. Стратій О. В., Шевчук А. В. Техніка юридичного письма: реалії сучасності. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. Вип. 3. С. 29–34.

50. Суперсон О. О. Вдосконалення юридичної техніки формалізації судових актів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2023. Вип. 77 (1). С. 41–46.

51. Тернавська В. М. Юридична техніка в системі засобів конституційно-правової політики: теоретико-методологічний аналіз. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2021. № 3. С. 123–131.

52. Харченко Н. С. Теоретико-правові підходи до визначення юридичної техніки. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 5. С. 36–39.

53. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл. / за ред.

М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

54. Чорнолуцький Р. В. Роль юридичної техніки в законопроектній діяльності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* 2014. Вип. 7. С. 118–129.

55. Шевчук І. Основні види правотворчих помилок у законодавстві України: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету.* 2014. Вип. 59. С. 35–42.

56. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси її творення. *Lviv Polytechnic National University Institutional.* 2013. № 28. С. 120–123.

57. Шутак І. Д. Доктринальні основи юридичної техніки. *Європейські перспективи.* 2013. № 4. С. 5–9.

58. Шутак І. Д. Дослідження актуальних та пріоритетних напрямків у галузі юридичної техніки. *ScienceRise: Juridical Science.* 2017. № 1 (1). Р. 32–36.

59. Шутак І. Д. Концептуальні міркування щодо впровадження навчальної дисципліни «Юридична техніка». *Вісник Національної академії правових наук України.* 2015. № 4. С. 21–28.

60. Шутак І. Д. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична.* 2016. Вип. 63. С. 37–45.

61. Шутак І. Д. Юридична техніка міжнародного права (загальнотеоретичний аспект). *Вісник національної академії прокуратури України.* 2011. № 2. С. 87–92.

62. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2015. № 11. С. 18–24.

63. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка : навч. посібник. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.

64. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка конструювання норми права. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2013. № 2. С. 39–44.

65. Щербина В. С. Засоби законодавчої техніки: методологічні засади. *Молодий вчений.* 2017. № 10 (50). С. 711–715.

66. Щербина В. С. Засоби законодавчої техніки: теоретико-правові аспекти формування та вдосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 16 с.

67. Ягупа А. О. Деякі проблемні аспекти визначення поняття юридичної техніки. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 5. С. 42–45.

68. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2011. № 6 (2). С. 219–222.

69. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник.* 2013. Вип. 2 (2). С. 99–103.

ТЕМА 4. ПРАВОВІ ПРЕЮДИЦІЇ, ФІКЦІЇ ТА АКСІОМИ

Юридична (правова) фікція (лат. – вимисел, вигадка) – загально визнані та зафіксовані в нормах права припущення про існування певних явищ і процесів, тоді як насправді вони відсутні. Фікції можуть міститись у гіпотезі чи диспозиції правової норми, а також набувати зовнішнього вираження у нормі-фікції, інституті права.

Ознаками юридичних фікцій є:

1) об'єктом регулювання юридичних фікцій є ті обставини, що знаходяться у стані непоправної невідомості;

2) цим обставинам надається значення юридичних фактів. При цьому самі собою фікції юридичними фактами не є, а лише заміщають юридичні факти в тих випадках, коли динаміка правових відносин очікує наявності факту, а реальна дійсність у зв'язку з цим допускає прогалину;

3) фікції мають навмисно деформуючий характер, що може полягати у:

– штучному уподібненні або прирівнюванні таких понять і обставин, що насправді різні чи навіть протилежні;

– визнанні реальними неіснуючих обставин і запереченні існуючих (наприклад, запис усиновлювачів батьками дитини);

– визнанні існуючими обставин і ситуацій до того, як вони стали існувати насправді, або визнанні обставин і ситуацій такими, що виникли пізніше, ніж це було насправді (зміна дати народження усиновленої дитини);

4) фікції мають імперативний (незаперечний) характер, тобто не передбачають можливість появи таких ситуацій, що не охоплюються встановленими ними правилами.

Як правило, у нормативних актах фікції виражаються словами «якби», «якщо б», «припустимо».

У римському праві, наприклад, була фікція про визнання «за вимислом» іноземця римським громадянином, якщо він виступав позивачем або відповідачем у цивільних угодах. У французькому праві існує фікція, що говорить: якщо дружина і чоловік загинули одночасно, першим загиблим вважається чоловік. Ця фікція необхідна для того, щоб установити чіткий порядок спадкування. В українському цивільному праву днем смерті громадянина, оголошеного померлим, вважається день набрання законної сили рішенням суду про оголошення її померлою.

Правові фікції широко застосовуються у правовому регулюванні суспільних відносин, у тому числі фінансових правовідносин. Юридичні

фікції позбавляють законодавця необхідності створювати нові норми в тих випадках, коли такі випадки не підпадають під визначення діючого права. Таким чином, вони скорочують законодавчу роботу і спростовують застосування права щодо найрізноманітніших життєвих ситуацій. Водночас широке використання фікцій призводить до зростання невизначеності фінансового законодавства, його різного розуміння і застосування, що спричиняє збільшення кількості суперечок господарського характеру, дозволяє правозастосовувачу по-різному вирішувати ті чи інші питання в аналогічних ситуаціях, що в окремих випадках призводить до свавілля правоохоронних і контролюючих органів.

Фікції можна поділити на конструктивні і деструктивні.

До *конструктивних фікцій* належать штучні реконструкції фактів, якими у кримінальному процесуальному праві є відтворення обстановки і обставин подій. Юридичними (конструктивними) фікціями визнаються правила (принципи) дії нової правової норми у часі: перспективна, ретроактивна, ультраактивна дія, а також дострокове припинення дії правової норми.

Неприпустимими є *деструктивні фікції*: фіктивне підприємництво, фіктивний контракт. Вони є протиправним видом зловживання суб'єктивним правом, за що законодавство передбачає кримінальну, адміністративну, цивільно-правову відповідальність. Чимало деконструктивних фікцій використовується з метою задоволення незаконного інтересу в тіншовій економіці, а також похідних від неї явищ (тіншової політики, корупції, організованої злочинності, економічної злочинності).

Фікції застосовуються у праві (їх широко використовували ще давні римляни), якщо відсутні реальні підстави для:

- 1) доказу правомірності якої-небудь дії або бездіяльності;
- 2) визнання суб'єктивного права (суб'єктивних правомочностей);
- 3) констатації юридичного факту.

Типами юридичних фікцій є: традиційні (наприклад, зняття судимості) і фікції у праві, коли один закон суперечить іншому (тобто фікція як властивість).

Презумпція (лат. *presumptio*) – це припущення про наявність чи відсутність певних фактів, засноване на зв'язку між передбачуваними фактами і фактами наявними. В основі презумпції лежить соціальний досвід, багаторазово перевірене практикою знання – типовий, імовірний за даних умов факт.

Правова презумпція має такі характерні риси:

- 1) прямо або побічно закріплюється у праві;
- 2) в будь-якому випадку має значення для правового регулювання;
- 3) викликає правові наслідки, якщо вона є незаперечною з огляду на закон або спростована у процесі вирішення справи.

Юридична презумпція – це підтверджене правозастосовчою практикою припущення про наявність чи відсутність юридично значущих явищ.

Найдавнішою юридичною презумпцією є презумпція знання права і закону: передбачається, що всі повинні знати писаний закон. Ця презумпція була сформульована і застосовувалася ще в римському праві (*ignorantia legis neminem excusat* – незнання закону нікого не вибачає). Без такого юридичного припущення було б узагалі неможливо застосувати правову норму, вирішити ту чи іншу юридичну справу.

Важливою юридичною презумпцією є презумпція невинуватості обвинуваченого в кримінальному процесі: кожен обвинувачуваний у вчиненні злочину вважається невинним, поки його вину не буде доведено в передбаченому законом порядку і встановлено вироком суду, що набрав законної сили. При цьому обвинувачуваний не зобов'язаний доводити свою невинуватість: його провину повинен довести обвинувач.

У цивільному процесі діє зворотна презумпція: презумпція винності несправного боржника (боржник, що не виконав своє зобов'язання, вважається винним у невиконанні, поки не доведе протилежне). Презумпції, таким чином, тісно пов'язані з процесом доказування і з розподілом тягаря доведення.

Юридичні презумпції бувають загальноправові та галузеві. Загальноправовою якраз є презумпція знання опублікованих законів. Прикладом галузевої презумпції може бути презумпція вини власника джерела підвищеної небезпеки у разі заподіяння їм шкоди.

Таким чином, правові фікції, як і правові презумпції, усувають невизначеність у правових відносинах, вносять чіткість і стабільність у правове регулювання.

Складність у розмежуванні правової фікції та презумпції виникає як через нечіткість поняття презумпції, так і з огляду на існування особливих різновидів презумпцій, зовні схожих із фікціями, – неспростовних презумпцій та квазі-презумпцій (штучних презумпцій), що формуються не в результаті використання індуктивного методу, а за допомогою методу експериментального моделювання.

Основна схожість презумпцій і фікцій полягає в тому, що і ті й інші умовно приймаються за істину.

Відмінності ж слід проводити за такими чинниками:

– *по-перше, за способом утворення.* Фікція виступає як певний прийом мислення, коли реально не існуючий видається за суще і навпаки, при цьому фікції слугують суто прагматичним цілям.

У результаті використання ідеалізації створюється фіктивний об'єкт, що входить у юридичне буття і відіграє роль необхідних для виникнення, зміни або припинення правовідносин юридичних фактів. Суб'єкт правотворчості усвідомлює, що його судження не відповідає дійсності, і не вірить у можливість такої відповідності, але це судження, будучи чисто інструментальним, є необхідним для досягнення деяких практичних результатів.

В основі презумпції лежить індукція або моделювання, коли ймовірність того чи іншого явища недостатньо велика. За допомогою моделювання була сконструйована презумпція невинуватості;

– *по-друге, за роллю і функціями, що виконуються цими досить схожими явищами.* У деяких випадках функції і завдання фікцій перетинаються із завданнями та функціями презумпцій. Функцію подолання невизначеності виконують фактично неспростовні припущення, але ця функція не є для них основною, на відміну від фікцій;

– *по-третє, фікції та презумпції мають різне значення щодо процесу доказування.* Якщо презюмування по суті являє собою пізнавальний прийом, то фікції аж ніяк не дотичні до процесу пізнання. Фікція може використовуватись у процесі доказування в юридичній справі лише як формальний доказ. Можна відзначити ту особливість, що переважна більшість презумпцій концентрується у процесуальних галузях права, а фікції найчастіше містяться в матеріальних нормах;

– *по-четверте, правові фікції значно рідше, ніж правові презумпції, отримують непряме вираження у правових нормах.*

Те, що у презумпцій та фікцій дуже багато спільного, є безсумнівним. Це штучні явища, вони відіграють значну роль у процесі нормотворення і правозастосування. Однак у разі презумпції ми маємо справу з припущеннями, причому припущеннями ймовірними, що завжди можуть бути спростовані. Фікції виражені імперативно, тоді як презумпції можуть бути як імперативними, так і диспозитивними.

Складіть схеми

- Поняття, ознаки та класифікація юридичних фікцій.
- Поняття, ознаки та класифікація юридичних аксіом.
- Поняття, значення та функції юридичних символів.

Тематика рефератів

- Процесуально-правові фікції: загальноправова характеристика.
- Теоретико-правова характеристика галузевих аксіом.
- Презумпції невинуватості у практиці Європейського суду з прав людини.

Вирішіть тестові завдання

1. При необхідності утримання від довільних необґрунтованих рішень у праві використовують:

- а) юридичні презумпції;
- б) юридичні аксіоми;
- в) юридичні фікції;
- г) юридичні преюдиції;
- д) правові застереження.

2. Юридична фікція – це:

- а) прийом, який для цілей правового регулювання визнає існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки;
- б) прийом юридичної техніки, що застосовується в об'єктивному праві та юриспруденції і полягає у визнанні наявним уявного та навпаки;
- в) юридичний факт, що належить до правового регулювання і відсутній у реальному житті;
- г) юридичний факт, що використовується у галузях права та належить до правового регулювання;
- д) прийом юридичної техніки, що використовується у галузях права та належить до правового регулювання.

3. Вперше юридичні фікції почали застосовуватися у:

- а) Стародавньому Єгипті;
- б) Стародавньому Китаї;
- в) Стародавньому Межиріччі;
- г) Стародавній Індії;
- д) Стародавньому Римі.

4. Образно характеризував правові фікції як «юридичну брехню, освячену необхідністю, технічний обман»:

- а) Фрідріх Карл фон Савіньї;
- б) Гендрік Антон Лоренц;

- в) Конрад Аденауер;
- г) Крістоф-Дітріх фон Роммель;
- д) Рудольф фон Ієрінг.

5. *Явища, існування яких визнається правом, хоча й оцінюється найчастіше негативно, та які, як правило, за формою відповідають вимогам закону, але за змістом суперечать йому, – це:*

- а) фікції у праві;
- б) юридичні аксіоми;
- в) правові презумпції;
- г) фіктивний правовий стан;
- д) юридичні преюдиції.

6. *Однією з ознак юридичних фікцій є:*

- а) виступають результатом розумової діяльності людини і виражаються в поняттях і думках;
- б) об'єктом їх регулювання є ті обставини, що перебувають у стані непоправної невідомості;
- в) виражають зміст загальнолюдської моралі, що знаходить своє віддзеркалення у праві;
- г) діють тільки в межах однієї галузі або декількох суміжних галузей права;
- д) являють собою важливий і досить гнучкий інструмент регулювання правовідносин, завдяки якому зникають сумніви в існуванні певного юридичного факту.

7. *Типами юридичних фікцій є:*

- а) традиційні та фікції у праві;
- б) інтелектуальний прийом та власність;
- в) власність та позовна давність;
- г) фікції у галузі та фікції у праві;
- д) об'єктивні та фікції у галузі.

8. *До похідних фікцій належать:*

- а) норми про право власності на інформацію, визначення частки у спільному майні;
- б) умови договору комісії, умови договору міни, умови договору купівлі-продажу;
- в) норми про власність на інформацію, умови договору міни, умови договору комісії;

- г) умови договору комісії;
- д) представництво і довіреність.

9. *За сферою існування юридичні фікції поділяються на:*

- а) матеріально-правові та процесуально-правові;
- б) імперативні та диспозитивні;
- в) теоретичні та нормативні;
- г) адміністративно-правові та кримінально-правові;
- д) галузеві та загальноправові.

10. *Правові положення, закріплені в тексті закону у вигляді окремих регулятивних нормативних принципів, – це:*

- а) теоретичні фікції;
- б) матеріально-правові фікції;
- в) нормативні фікції;
- г) оціночні фікції;
- д) імперативні фікції.

11. *За ступенем обов'язковості застосування для суду юридичні фікції поділяють на:*

- а) матеріально-правові та процесуально-правові;
- б) спростовні та неспростовні;
- в) теоретичні та нормативні;
- г) імперативні та диспозитивні;
- д) галузеві та загальноправові.

12. *Фікція як уявна юридична конструкція, що є продуктом абстрактного мислення, сприйнята правовою доктриною та/або закріплена у праві у формі норми-фікції, інституту права, і використовується з метою заповнення певного сегмента у правовому полі, – це:*

- а) конструктивна фікція;
- б) деструктивна фікція;
- в) норма-фікція;
- г) оспорювана фікція;
- д) фікція-аксіома.

13. *Конструктивні фікції відповідно до особливостей правового регулювання поділяються на:*

- а) фікції у матеріальному праві та фікції у процесуальному праві;

- б) статичні й динамічні фікції;
- в) фікції у правовому регулюванні життєдіяльності людини та фікції у правотворчості;
- г) фікції, що використовуються у правовому регулюванні біосоціальної діяльності людини, та фікції у законотворчості;
- д) фікції, що використовуються у правовому регулюванні людської діяльності та ті, що використовуються у правовому регулюванні біологічної життєдіяльності.

14. Особливістю правової фікції є те, що вона найбільш зосереджена у:

- а) нормах-строках;
- б) нормах матеріального права;
- в) декларативних нормах;
- г) нормах-принципах;
- д) нормах процесуального права.

15. Фіктивний шлюб у сімейному праві України є прикладом:

- а) деструктивної фікції;
- б) норми-фікції;
- в) фікції-аксіоми;
- г) конструктивної фікції;
- д) оспорюваної фікції.

16. Положення, відповідно до якого Україна вважає намірами або діями інших держав такі дії, що створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти непроведення загальної або часткової мобілізації в разі розгортання військових формувань поблизу державного кордону України, – це приклад:

- а) преюдиціальної презумпції;
- б) конструктивної фікції;
- в) абсолютної презумпції;
- г) деструктивної фікції;
- д) оціночної презумпції.

17. Фікції, що визнають реально неіснуючі обставини такими, що існують, – це:

- а) негативні фікції;
- б) теоретичні фікції;
- в) презюмптивні фікції;

- г) позитивні фікції;
- д) норми-фікції.

18. Фікції, що припускають можливість вибору для судді, надаючи йому право застосувати відповідне правило, – це фікції:

- а) нормативні;
- б) матеріально-правові;
- в) процесуально-правові;
- г) імперативні;
- д) оціночні.

19. Визнання майна, набутого за час шлюбу, спільною сумісною власністю подружжя, – це приклад:

- а) юридичної презумпції;
- б) юридичної фікції;
- в) юридичної аксіоми;
- г) юридичної преюдиції;
- д) правового застереження.

20. Правове положення «фізична особа визнається недієдатною з моменту набрання законної сили рішення суду про це» належить до:

- а) правових застережень;
- б) правових презумпцій;
- в) юридичних фікцій;
- г) юридичних аксіом;
- д) правових преюдицій.

21. Положення Цивільного кодексу України «частки у праві спільної часткової власності вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом» є прикладом:

- а) юридичної презумпції;
- б) юридичної аксіоми;
- в) юридичної преюдиції;
- г) правового застереження;
- д) юридичної фікції.

22. Положення Цивільного кодексу України «права на використання об'єкта права інтелектуальної власності та способи його використання, які не визначені у ліцензійному договорі, вважаються такими, що не надані ліцензіату» є прикладом:

- а) юридичної презумпції;
- б) правового застереження;
- в) юридичної фікції;
- г) юридичної аксіоми;
- д) юридичної преюдиції.

23. Положення Цивільного процесуального кодексу України «відповідач, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, викликається в суд через оголошення у пресі» є прикладом:

- а) юридичної фікції;
- б) юридичної презумпції;
- в) юридичної аксіоми;
- г) правового застереження;
- д) юридичної преюдиції.

24. Визначення частки у спільному майні подружжя є прикладом:

- а) норми-фікції;
- б) фіктивної правової норми;
- в) фікції-засобу;
- г) легальної фікції;
- д) простої фікції.

25. Різновид правотворчої помилки, що виникла внаслідок добросовісної помилки правотворця, обумовленої неповнотою пізнання правових явищ або невідповідністю конкретного правового веління основам ідеології держави, результатом якої є правова норма, що володіє формальною правовою можливістю, – це:

- а) фіктивний правочин;
- б) правова аксіома;
- в) фіктивна правова норма;
- г) правове застереження;
- д) юридичне застереження.

26. Фікції, що встановлюються як нормами права, так і сторонами в угодах і мають значення та обов'язковий характер тільки для учасників цієї угоди, – це:

- а) фікції-презумпції;
- б) фікції-аксіоми;
- в) фікції-засоби;

- г) норми-фікції;
- д) легальні фікції.

27. Положення «докази, подані з порушенням установлених вимог, не приймаються, якщо сторона не доведе, що докази подано несвоєчасно з поважних причин» є прикладом:

- а) теоретичної фікції;
- б) диспозитивної фікції;
- в) умовно-обов'язкової фікції;
- г) екстериторіальної фікції;
- д) формальної фікції.

28. Легальній юридичній фікції властиві такі ознаки:

- а) незаперечність;
- б) елементарний характер;
- в) умовна та конвенціональна природа;
- г) історична довговічність;
- д) очевидність та навмисність створення.

29. Власність, правова природа юридичної особи, усиновлення є інститутами:

- а) прикладної фікції;
- б) преюдиціальної презумпції;
- в) деструктивної фікції;
- г) загальноправової презумпції;
- д) похідної фікції.

30. Одним зі способів, за допомогою якого норма-фікція умовно заповнює невідомі обставини і надає їм значення юридичного факту, є:

- а) застосування правоположень;
- б) відсилка;
- в) штучне уподібнення;
- г) трансформація;
- д) рецепція.

31. Підтверджене правозастосовною практикою припущення про наявність чи відсутність юридично значущих явищ – це:

- а) юридична фікція;
- б) юридична аксіома;
- в) юридична презумпція;

- г) колізія норм права;
- д) прогалина у праві.

32. З латинської «presumptio» – це:

- а) багаторазове перевірене практикою знання, що застосоване на зв'язку між передбачуваними фактами і фактами реальними;
- б) юридичні факти, що належать до правового регулювання і відсутні в реальному житті;
- в) юридичні факти, що використовуються в галузях права та належать до правового регулювання;
- г) виникнення правових наслідків при припущенні чи відсутності певних фактів;
- д) припущення про наявність чи відсутність певних фактів, засноване на зв'язку між передбачуваними фактами і фактами наявними.

33. Однією з характерних рис правової презумпції є:

- а) не закріплюється у галузі права;
- б) не має значення для підтвердження правозастосовної практики;
- в) викликає правові наслідки, якщо вона є незаперечною з огляду на закон або спростована у процесі вирішення справи;
- г) усуває невизначеність у правових відносинах;
- д) вносить чіткість і стабільність у правове регулювання.

34. Юридична презумпція є юридичним припущенням, що передбачає:

- а) аргументований, організаційний і програмний вплив на хід розумової діяльності;
- б) збереження певних елементів у праві, незважаючи на історичні зміни;
- в) створення необхідних умов щодо процесуальної економії;
- г) дію доти, доки не встановлено інше;
- д) нерегулятивний правовий вплив на суспільні відносини.

35. Видами юридичних презумпцій є:

- а) загальноправові та галузеві;
- б) прямі та приватні;
- в) власні та приватні;
- г) прямі та непрямі;
- д) прямі, непрямі та опосередковані.

36. За фактом правового закріплення виділяють такі презумпції:

- а) галузеві та загальноправові;
- б) неосновні та галузеві;
- в) законні та фактичні;
- г) суб'єктивні та галузеві;
- д) об'єктивні та суб'єктивні.

37. За субординацією у правовому регулюванні виділяють такі презумпції:

- а) спростовні та неспростовні;
- б) матеріально-правові та процесуально-правові;
- в) законні та фактичні;
- г) галузеві та загальноправові;
- д) прості та складні.

38. Презумпція, що не закріплена в нормах права, а її ймовірність підтверджується здоровим глуздом і практичним досвідом – це:

- а) юридичні презумпції;
- б) соціальні презумпції;
- в) фактичні презумпції;
- г) юридичні аксіоми;
- д) презумпції-принципи.

39. Презумпції, що не потребують доведення, тому що не підлягають сумніву, – це:

- а) нормативні презумпції;
- б) диспозитивні презумпції;
- в) неспростовні презумпції;
- г) матеріально-правові презумпції;
- д) галузеві презумпції.

40. Основоположною юридичною презумпцією обвинуваченого у кримінальному процесі є:

- а) презумпція знання права і закону;
- б) презумпція невинуватості;
- в) презумпція винності несправного боржника;
- г) презумпція правової фікції;
- д) презумпція юридичних наслідків.

41. *«Презумпція невинуватості» в юридичній науці визначається як:*

- а) факт сумісного проживання подружжя, що дає підставу припускати наявність іншого факту, що чоловік матері – батько дитини;
- б) презумпція добросовісності громадян, презумпція знання закону, презумпція істинності нормативно-правового акта;
- в) презумпція, що діє в галузях права та в нормативно-правовому акті;
- г) презумпція, що діє тільки в межах однієї галузі або декількох суміжних галузей права;
- д) правовий принцип, за яким щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, припускається невинність до того часу, поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством.

42. *Неспростовні презумпції формуються у результаті використання:*

- а) індуктивного методу;
- б) дедуктивного методу;
- в) методу синтезу;
- г) методу аналізу;
- д) методу експериментального моделювання.

43. *Початкові факти (як правило, в необхідній і достатній сукупності), дані, котрі є фундаментом для подальшого висновку з презумпції, – це:*

- а) презюмптивна фікція;
- б) аксіома-принцип;
- в) підстава презумпції;
- г) преюдиційний факт;
- д) припущення.

44. *Нормативний механізм реалізації правової презумпції – це:*

- а) супутня норма, що встановлює права та обов'язки осіб, які визнають результат дії презумпції позитивним (встановлення шуканих фактів) або негативним (спростування презумпції);
- б) різновид нормативного правового розпорядження, що є правилом-прийомом, згідно з яким без спеціальних доказів, а лише на підставі встановлених юридичних фактів можна зробити припущення про наявність (відсутність) шуканих юридичних фактів або правовідносин;

в) факти, що об'єктивно підтверджують правильність протилежного презюмптивному припущенню висновку;

г) факти, що лежать в основі презумпції, знаходяться відносно один одного в кон'юнктивному або ж диз'юнктивному зв'язку;

д) прийом правового підтвердження правозастосовною практикою припущення про наявність чи відсутність юридично значущих явищ.

45. Положення, що виражають умовно звичайний порядок речей, котрий визнається законом звичайним із метою, вигідною і бажаною для законодавця, – це:

- а) соціальні презумпції;
- б) юридичні аксіоми;
- в) дедуктивні презумпції;
- г) індуктивні презумпції;
- д) квазіпрезумпції.

46. Презумпції, що відображають ірраціональний зв'язок між фактами, – це:

- а) спростовні презумпції;
- б) неспростовні презумпції;
- в) галузеві презумпції;
- г) невмотивовані презумпції;
- д) раціональні презумпції.

47. Напрями впливу на суспільні відносини задля виконання завдань правового регулювання кожною окремою презумпцією чи презумпціями в цілому з метою внесення стабільності у правовідносини, забезпечення законності та правопорядку, захисту прав, свобод та інтересів громадян – це:

- а) ознаки презумпцій у праві;
- б) принципи презумпцій у праві;
- в) функції презумпцій у праві;
- г) сутність презумпцій у праві;
- д) поняття презумпцій у праві.

48. Однією з функцій презумпцій у праві є:

- а) онтологічна;
- б) функція процесуальної економії;
- в) інформаційна;
- г) профілактична;

д) функція оперативної дії.

49. *Передбачене законом правило, що приписує суду вважати певний факт існуючим і таким, що не потребує підтвердження, якщо у справі встановлено інший факт, із яким закон пов'язує застосування даної презумпції, – це:*

- а) неспростовна презумпція;
- б) презумпція-принцип;
- в) законна презумпція;
- г) презумпція невинуватості;
- д) презумпція правосуб'єктності учасників правовідносин.

50. *Залежно від способу закріплення у нормах права презумпції класифікують на:*

- а) загальні та приватні;
- б) імперативні та диспозитивні;
- в) галузеві та міжгалузеві;
- г) матеріально-правові та процесуально-правові;
- д) прямі та непрямі.

51. *Найбільшу кількість презумпцій містить:*

- а) кримінальне законодавство;
- б) цивільне законодавство;
- в) адміністративне законодавство;
- г) сімейне законодавство;
- д) господарське законодавство.

52. *Виключно процесуальною презумпцією є:*

- а) презумпція соціальної цінності;
- б) презумпція необ'єктивності;
- в) заперечна презумпція;
- г) пошукова презумпція;
- д) оціночна презумпція.

53. *Залежно від способу формування вирізняють такі фактичні презумпції:*

- а) засновані на законодавчих або нормативних документах;
- б) сформульовані на основі здорового глузду та життєвого досвіду;
- в) ті, що закріплені нормами матеріального права і слугують підставою вирішення справи по суті;

- г) ті, що є частиною правової доктрини і не виступають самостійними регуляторами;
- д) ті, що забезпечують наступність у праві.

54. Критерієм оцінки значущості юридичної презумпції є:

- а) здатність відображати сутність права в цілому або окремої галузі;
- б) вираження прикладних аспектів професійної юридичної діяльності;
- в) підвищення продуктивності правозастосовної роботи;
- г) послідовність та прогнозованість;
- д) відсутність дублювання нормативних приписів.

55. Презумпція істинності та доцільності норм права – це:

- а) міжгалузєва презумпція;
- б) диспозитивна презумпція;
- в) процесуально-правова презумпція;
- г) загальноправова презумпція;
- д) спростовна презумпція.

56. Поняття «юридична презумпція» та «юридична аксіома» співвідносяться так:

- а) забезпечують узгодженість усіх нормативно-правових актів, їхню концептуальну єдність;
- б) забезпечують ефективність, справедливість, доцільність права, підтримку його моральних основ;
- в) слугують для закріплення і вираження юридично значущого змісту;
- г) закріплюють усі можливі винятки із загального правила;
- д) встановлюють загальний порядок регулювання тих чи інших відносин.

57. Критерієм ефективності правової презумпції є:

- а) підвищення продуктивності правозастосовної роботи;
- б) рівень соціальної органічності правової презумпції;
- в) соціальна доцільність;
- г) здатність правильно зображати правову реальність;
- д) відсутність дублювання нормативних приписів.

58. Припущення, що закріплені нормами права, – це:

- а) фактичні презумпції;

- б) легальні презумпції;
- в) спростовні презумпції;
- г) прямі презумпції;
- д) імперативні презумпції.

59. Положення «особа, яка завдала шкоду, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини» є прикладом:

- а) спростовної презумпції;
- б) прямої презумпції;
- в) диспозитивної презумпції;
- г) негативної презумпції;
- д) загальноправової презумпції.

60. Презумпція законності судового рішення – це:

- а) матеріальна презумпція;
- б) незаперечна презумпція;
- в) спростовна презумпція;
- г) непряма презумпція;
- д) імперативна презумпція.

61. Прикладом міжгалузевої презумпції є:

- а) презумпція необ'єктивності;
- б) презумпція нерозуміння неповнолітніми значення своїх дій;
- в) презумпція батьківства;
- г) презумпція рівності часток майна подружжя, що належить їм на праві спільної сумісної власності;
- д) презумпція якості речі, що передана в найм.

62. Закон, що визнає дійсними деякі факти, не визнаючи доказів зворотного, – це положення:

- а) матеріальної презумпції;
- б) міжгалузевої презумпції;
- в) спростовної презумпції;
- г) квазіпрезумпції;
- д) абсолютної презумпції.

63. Вирішені наперед, тобто встановлені рішенням, що вступило в законну силу, або вироком суду, – це:

- а) абсолютні презумпції;

- б) квазіпрезумпції;
- в) преюдиціальні презумпції;
- г) загальновідомі презумпції;
- д) оціночні презумпції.

64. Правове положення «немає злочину без вказівки на те в законі» належить до:

- а) юридичних фікцій;
- б) юридичних презумпцій;
- в) правових преюдицій;
- г) правових аксіом;
- д) правових застережень.

65. Положення Цивільного кодексу України «первинним суб'єктом авторського права є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору» є прикладом:

- а) юридичної преюдиції;
- б) юридичної аксіоми;
- в) юридичної презумпції;
- г) правового застереження;
- д) юридичної фікції.

Словникова робота:

юридична фікція, ознаки юридичної фікції, значення юридичної фікції, принципи юридичної фікції, прийом юридичної техніки, колізія, деформувальний характер, імперативний (незаперечний) характер, фіктивна угода, фіктивний шлюб, фіктивне банкрутство, теоретичні фікції, нормативні фікції, матеріально-правові фікції, цивільно-правові фікції, кримінально-правові фікції, процесуально-правові фікції, презумпція, ознаки юридичної презумпції, значення юридичної презумпції, принципи юридичної презумпції, презумпція невинуватості, контрпрезумпція, загальноправові презумпції, міжгалузеві презумпції, галузеві презумпції, спростовні презумпції, неспростовні презумпції, юридичний факт.

Нормативні акти:

- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print1389891188543116>.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50).
- ❖ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
- ❖ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про прокуратуру України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
- ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
- ❖ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Спеціалізована література:

1. Баїк О. І. Презумпція та фікція у понятійно-категоріальному апараті податкового права України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6 (1). С. 130–134.
2. Бичковський Є. Л. Науково-практичний коментар в правовій системі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2018. 20 с.
3. Бородкін М. В. Юридичні факти як підстави виникнення соціально-

забезпечувальних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2018. 20 с.

4. Булах А. А. Презумпція невинуватості в новому законі України «Про прокуратуру». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 32 (3). С. 153–156.

5. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93–98.

6. Войтенко І. Презумпція правомірності дій та рішень контролюючих органів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 184–189.

7. Волкова І. Юридичні факти-стани: поняття та особливості. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. Р. 33–38.

8. Волкова І. М. Юридичні факти: окремі проблеми класифікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5. С. 12–16.

9. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92–102.

10. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір : монографія. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.

11. Давиденко С. В., Сливна В. А. Щодо питання про дію принципу презумпції невинуватості у дисциплінарному провадженні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 130–142.

12. Давидова І. В. Недійсність фіктивного правочину: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 47–49. URL : http://lsey.org.ua/6_2014/12.pdf.

13. Дзюбенко О. Л. Теоретико-правове розуміння юридичної техніки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 18–22.

14. Завальнюк І. В. Презумпція невинуватості в конституційному праві на справедливий суд. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 5–13.

15. Завальнюк С. В. Співвідношення аналогії права та юридичних фікцій в цивільному праві. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 136–139.

16. Завгородня І. М. Застосування презумпцій у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 124–127.

17. Зеленко І. П. Поняття й підходи щодо класифікації презумпцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2 (1). С. 24–27.

18. Зеленко І. П. Поняття та значення юридичної фікції як правового та соціального інструменту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. С. 32–35.

19. Зіменко О. В. Теоретико-правовий аспект співвідношення преюдиції та презумпції у механізмі правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 19–23.

20. Івчук Ю. Ю. Основні підходи Європейського суду з прав людини до розуміння презумпції невинуватості як складової права на справедливий суд. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 11–20.

21. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підруч. 3-є вид., стереот. Львів : Новий Світ-2000, 2009. 584 с.

22. Коваль О. М. Деякі особливості взаємозв'язку принципу презумпції невинуватості та права особи на виправдання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6-1. С. 56–60.

23. Ковальчук С. О. Поняття, ознаки і види правових презумпцій, які діють у кримінальному провадженні. *Вісник Чернівецького факультету національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 222–233.

24. Коломоєць Т. О., Зозуль І. В. Феномен презумпцій в адміністративному праві України : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. 179 с.

25. Кононенко В., Чирва А. Презумпція (не)винуватості. Київ : Арт Економі, 2019. 576 с.

26. Корнієнко М. В. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 7–11.

27. Косович В. «Правові припущення» як засіб створення досконалих нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 44–52.

28. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 14–26.

29. Косович В. М. Технологічно-юридичні недоліки нормативно-правових актів України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 38–42.

30. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.

31. Котуха О. С. Історичні аспекти становлення та розвитку правових презумпцій. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія Юридична*. 2015. Вип. 1. С. 10–17.

32. Котуха О. С. Класифікація та характеристика окремих видів юридичних презумпцій. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. С. 79–86.

33. Котуха О. С. Конституційні презумпції у сфері реалізації прав людини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 50–57.

34. Котуха О. С. Непрямі презумпції у галузях матеріального права

України : монографія. Львів : Растр-7, 2019. 203 с.

35. Кравчук О. О. Презумпція винуватості у сучасному адміністративно-деліктному праві України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 1. С. 41–46.

36. Красноручька Л. Принцип презумпції невинуватості громадянина та презумпція правоти поліцейського. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 168–171.

37. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан та перспективи. *Право України*. 2013. № 9. С. 229–242.

38. Крикунов О., Саско О. Презумпція невинуватості у міжнародному праві та законодавстві України: проблеми правового регулювання та практики правозастосування. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 1. С. 118–124.

39. Ляшенко Р. Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 234 с.

40. Малярчук Т. Точність мови закону як запорука правильного розуміння, тлумачення і виконання кримінально-процесуальних приписів. *Наше право*. 2012. № 1. Ч. 2. С. 103–107.

41. Мачульська М. Характерні ознаки правової доктрини. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 102–105.

42. Мельник О. Г. Поняття юридичних фактів як підстав виникнення, припинення та трансформації правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. С. 32–35.

43. Москалюк О. В. Механізм подолання змістовних і темпоральних колізій норм права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 225 с.

44. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили : монографія. Київ : Дакор, 2013. 213 с.

45. Павличенко О. В. Юридичні фікції у приватному праві України. *Судова апеляція*. 2017. № 1. С. 99–106.

46. Пленюк М. Поняття юридичного факту в доктрині цивільного права: історія і сучасність. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 58–62.

47. Полатайко І. В. Втілення правової ідеології у правових системах сучасності: теоретико-правова характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.

48. Попелюшко В. О. Чому конституційну формулу принципу презумпції невинуватості треба змінити. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 1 (5). С. 1–15.

49. Сиротнікова Я. Є. Юридичні фікції в трудовому праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 20 с.

50. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2006. 656 с.

51. Слюсар А. М. Щодо питання юридичних фікцій в трудовому праві. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 30–34.

52. Смичок Є. М. Юридичні презумпції в податково-правовому регулюванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 20 с.

53. Сокурєнко О. Презумпція невинуватості як елемент захисту прав особи в адміністративній діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 73–76.

54. Ступник Я. В., Шаранич С. С. До питання співвідношення конституційної презумпції невинуватості та інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 320–327.

55. Супрун Т. М. Правові презумпції та суміжні поняття. *Трибуна дисертанта*. 2013. № 2. С. 125–132.

56. Ул'яновська О. В. Фікції в правовій системі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 215 с.

57. Хімченко С. В. Загальні аспекти фіктивного правочину в цивільному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 96–104.

58. Циганюк Ю. В. Внутрішній системний зв'язок засади презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 96–102.

59. Черемнов Д. Співвідношення категорій «презумпція» і «фікція» у цивільному процесуальному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 109–112.

60. Черемнов Д. В. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2015. 20 с.

61. Черноус С. М. Використання прийому юридичної фікції в нормах про укладення трудового договору. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 150–155.

62. Чумак К. Презумпція невинуватості у національному законодавстві і практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 177–183.

63. Шилін Д. В. Класифікація преюдицій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 7. С. 192–195.

64. Шутак І. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5. С. 9–15.

65. Шутак І. Д. Дослідження актуальних та пріоритетних напрямків у галузі юридичної техніки. *ScienceRise: Juridical Science*. 2017. № 1. Р. 32–36.

ТЕМА 5. ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ЧАСІ, ПРОСТОРІ, ЗА КОЛОМ ОСІБ

Нормативно-правовим актом є письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

Нормативно-правовий акт як основне джерело правової системи України має такі **особливості**:

- підтримується і охороняється державою;
- може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;
- у відповідний спосіб систематизований, що дає змогу легко віднайти потрібний документ для застосування і реалізації;
- дозволяє точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики, не допускати довільного тлумачення і застосування норм.

Перевагами нормативно-правового акта серед інших джерел права є його визначеність, що полягає у ясності, чіткості, зрозумілості для його адресата правил поведінки, а також загальнообов'язковість, яка, зокрема, може забезпечуватися і авторитетом державної влади.

Оскільки за допомогою нормативно-правових актів вирішуються найважливіші питання суспільного життя, до них висуваються серйозні **вимоги**: своєчасність та оперативність створення, достовірність, повнота, точність, конкретність, грамотність, авторитетність і автентичність, обов'язковість, обґрунтованість тощо.

Активізація правотворчої діяльності, що спостерігається в Україні за роки незалежності, спричинила сталу тенденцію збільшення кількості нормативно-правових актів. Наслідком цього стала потреба у їх класифікуванні з метою полегшення пошуку необхідної інформації у величезному масиві документів.

Нормативно-правові акти *класифікуються* за такими критеріями:

- *за суб'єктами ухвалення* – на акти органів держави, народу – в процесі референдуму, територіальних громад, громадських об'єднань, трудових колективів, посадових осіб, спільні акти органів держави і недержавних формувань та ін.;
- *за юридичною силою* – на закони і підзаконні нормативні акти;
- *за сферою дії* – на загальнообов'язкові, спеціальні, локальні;
- *за ступенем загальності правових норм* – на загальні і

конкретизаційні;

➤ *за характером волевиявлення* – на акти встановлення, зміни та скасування норм права;

➤ *за галузями законодавства* – на цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні та ін.;

➤ *за часом дії* – визначено-строкові й невизначено-строкові.

Найбільш значущою є класифікація нормативно-правових актів за юридичною силою.

Юридична сила нормативно-правового акта – це ступінь його впливу на суспільні відносини, його значення, котре залежить від розташування в ієрархії актів. Юридична сила нормативно-правового акта полягає у:

– обов’язковій відповідності кожного нормативно-правового акта принципам і нормам Конституції України;

– суворій відповідності до визначеної Конституцією України офіційної класифікації нормативно-правових актів;

– наявності обов’язкового підпорядкування за вертикальним розташуванням видів нормативно-правових актів: Конституція – закон – указ – постанова – наказ. Саме в такій послідовності зменшується юридична сила кожного названого акта і збільшується обов’язковість попередніх. Кожний вид нормативно-правового акта посідає чітко визначене місце в ієрархії таких актів, що впливає з нормативно встановленого значення цього акта в системі нормативно-правових актів держави;

– встановленні ієрархічної підпорядкованості нормативно-правових актів державних органів, що мають більш високий статус і більш низький статус у державній системі. Критерієм визначення місця акта в ієрархії нормативно-правових актів є статус органу, що їх видає, у системі державно-владних органів;

– визначенні основного змісту нормативно-правового акта – юридична сила підтверджується формулюваннями: «на основі», «на виконання закону», «відповідно до указу або постанови» та ін.;

– наявності комплексу реквізитів документа як елементів, що інформують про його юридичну силу, його достовірність і справжність походження та дозволяють відносити його до відповідного виду, наприклад, розрізняти, закон це чи постанова, а також визначити, коли він був ухвалений, коли набрав чинності, ким ухвалений, затверджений, підписаний тощо.

Завдяки юридичній силі можна зняти протиріччя (колізії), що виникають між нормативно-правовими актами, а саме: діє той

нормативний документ, що має вищу юридичну силу (якщо акти мають різну юридичну силу); діє той нормативний документ, що ухвалений пізніше (за умови рівності актів за юридичною силою).

Закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що приймається відповідно до особливої процедури парламентом або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини.

Для закону характерні такі основні **ознаки**:

- приймається лише законодавчим органом представницького характеру або населенням держави в порядку референдуму;
- регулює найважливіші суспільні відносини, що зумовлює його високу ефективність;
- має найвищу юридичну силу в системі нормативних актів країни;
- має загальний характер;
- встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, має належну форму, породжує юридичні наслідки та гарантується державою;
- є стабільним нормативним актом;
- має відповідну структуру, тобто організацію змісту, доцільне розміщення нормативних приписів та правові атрибути;
- є нормативним актом, що приймається в особливому процесуальному порядку, який називається законодавчим процесом;
- охороняється і гарантується державою, яка забезпечує необхідні умови для виконання законів і застосовує заходи примусового характеру до суб'єктів, що не виконують або порушують вимоги законів;
- приймається відповідно до вимог логіки, стилю і мови, що сприяє однаковому і точному його розумінню та застосуванню, підвищенню ефективності системи нормативних актів у цілому.

Класифікація законів здійснюється на підставі різних критеріїв:

- *за юридичною силою* – конституційні закони, що закріплюють засади суспільного і державного ладу та є юридичною базою поточного законодавства (Конституція; закони, що вносять зміни до Конституції, доповнюють або конкретизують положення Основного закону); поточні закони, що приймаються на основі та на виконання конституційних законів і становлять поточне законодавство;
- *за суб'єктами законотворчості* – закони, прийняті: в результаті референдуму; вищим законодавчим органом держави;
- *за предметом регулювання* – закони конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні, процесуальні тощо;
- *за характером регулювання* – органічні закони, тобто внутрішньо узгоджені, що відзначаються високим рівнем нормативних узагальнень і спрямовані на комплексне врегулювання суспільних відносин; виключні

закони, що приймаються за надзвичайних обставин поза планом законотворчих робіт;

➤ *за обсягом дії на суб'єктів* – загальні закони (поширюються на всіх суб'єктів, незалежно від їхнього статусу); закони соціальні (регламентують діяльність чітко окреслених груп суб'єктів), що мають особливий статус.

Підзаконний нормативний акт – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та на виконання закону, в якому закріплені правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

Підзаконні нормативні акти можна поділити на чотири основні самостійні **групи**:

– *загальні* – нормативні акти, що можуть бути прийняті правотворчими суб'єктами загальної компетенції;

– *місцеві* – нормативні акти, що приймаються територіальними суб'єктами і поширюються на осіб, які перебувають на цій території;

– *відомчі* – нормативні акти, що приймаються суб'єктами спеціальної, галузевої компетенції і поширюються на всі організації та осіб, що входять до цього відомства, або їх окрему частину;

– *локальні* – нормативні акти, що містять у собі норми, предметом яких є внутрішні відносини, що складаються у межах якого-небудь підприємства, установи, організації.

Будь-які нормативно-правові акти мають відповідні **часові, територіальні межі** свого існування і дії, а також поширюються на визначене коло осіб – суб'єктів права.

Дія нормативно-правового акта у часі передбачає: момент вступу нормативно-правового акта в дію; момент припинення дії нормативно-правового акта; зворотню дію нормативно-правового акта.

Нормативно-правові акти **набирають чинності** на підставі:

– вказівки в тексті нормативно-правового акта на календарну дату, з якої документ набирає законної сили;

– вказівки на інші обставини, з якими пов'язане набуття законної сили документа («з моменту підписання», «з моменту опублікування»);

– застосування загальних правил, за якими нормативно-правові акти набирають сили після закінчення певного часу, передбаченого законом, із дня їх офіційного оприлюднення.

Припинення дії нормативно-правових актів відбувається на підставі:

– закінчення терміну, на який був прийнятий юридичний документ;

– оголошення про втрату законної сили нормативно-правового акта

(пряма вказівка на скасування, що може міститися у спеціальному акті);

– прийняття уповноваженим органом нового нормативно-правового акта однакової чи вищої юридичної сили, що регулює те саме коло суспільних відносин;

– зміни обставин, для врегулювання яких було прийнято нормативно-правовий акт.

Закони та інші нормативно-правові акти не мають **зворотної дії у часі** (крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну, адміністративну відповідальність особи), загальне правило: «Норма права зворотної сили не має».

Проте існують винятки, наприклад, у кримінальному, адміністративному законодавстві передбачено, що у випадку, коли нормативний акт, який був прийнятий після скоєння правопорушення, пом'якшує чи звільняє від юридичної відповідальності, то він має зворотну силу, а якщо установлює чи обтяжує відповідальність особи, то норми такого акта зворотної сили не мають.

Дія нормативно-правових актів у просторі характеризується розповсюдженням їхнього впливу на певну територію, а саме:

- державу в цілому;
- відповідний регіон;
- адміністративно-територіальну одиницю;
- відповідне підприємство, установу, організацію.

Нормативно-правові акти України поширюються на територію всієї країни.

Під **територіальною дією** нормативно-правових актів розуміється поширення законодавства в межах території держави, до якої належить:

– суходільний простір – земна територія;

– водний простір – внутрішні води всередині державних кордонів і територіальні води в межах 12 морських миль;

– повітряний простір над державними межами – на висоті до 110 км (верхня висотна межа повітряного простору міжнародним правом остаточно не встановлена, проте зазвичай вважається, що висотна межа повітряного простору складає майже 100-110 км від поверхні Землі, тобто найменшу стійку висоту орбіти штучних супутників Землі);

– надра та континентальний шельф.

Екстериторіальна дія нормативно-правового акта регулюється міжнародними договорами і передбачає поширення законодавства певної держави за межами її території. Вона відома як право екстериторіальності держав – порядок, відповідно до якого установи або фізичні особи, що розташовані або перебувають на території іншої

держави, розглядаються як такі, що розташовані або перебувають на власній території і підвладні законам та юрисдикції власної держави; він поширюється на: космічні об'єкти під прапором і гербом держави; трубопроводи; підводні кабелі та нафтові морські вишки; повітряні, військові та торговельні судна у відкритому морі, що ходять під державним прапором; території дипломатичних представництв і консульств за кордоном.

Правом екстериторіальності користуються військові кораблі та літаки, що з дозволу певної держави знаходяться на її території, але розглядаються як частина території іншої держави.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб обумовлена такою обставиною: усі громадяни, особи без громадянства, іноземці та юридичні особи, котрі знаходяться на території держави, підпадають під сферу дії законодавства держави, у якій вони перебувають. Окрім того, існують нормативно-правові акти, дія яких розповсюджується лише на певні категорії громадян і які визначають особливості правового статусу останніх. Стосовно окремих суб'єктів (дипломатичних представників) законодавство може мати обмежену чинність. Зокрема, такі суб'єкти не можуть бути затримані, заарештовані тощо.

Складіть схеми

- Дія нормативно-правових актів у часі.
- Дія нормативно-правових актів у просторі.
- Дія нормативно-правових актів за колом осіб.

Тематика рефератів

- Територіальний принцип дії нормативно-правових актів у просторі.
 - Дія нормативного акта за колом осіб, пов'язана з наявністю чи відсутністю в осіб юридичного імунітету.
 - Екстериторіальність дипломатичного представництва іноземної держави.

Виконайте практичні завдання

Практичне завдання 1

Заповніть таблицю «Дія нормативно-правового акта»:

1.	Закони починають діяти	1)
		2)
		3)
		4)
		5)
		6)
2.	Види законів у дії за колом осіб	1)
		2)
		3)
3.	Під територією держави розуміється	1)
		2)
		3)
		4)
		5)
		6)
		7)
4.	Припинення дії нормативно-правового акта	1)
		2)
		3)
		4)
		5)

Практичне завдання 2

На основі опрацьованих джерел здійсніть співвідношення закону та підзаконних нормативно-правових актів України за різними критеріями.

№	Критерій розмежування	Закон	Підзаконний нормативно-правовий акт
1.	За юридичною силою		
2.	За суб'єктом нормотворчості		
3.	За сферою регулювання		
4.	За процедурою ухвалення		
5.	За дією у часі		
6.	За дією у просторі та за колом осіб		

Вирішіть тестові завдання

1. *Фактичне скасування нормативного акта має місце:*

- а) у випадках, передбачених законом, коли право скасувати нормативний акт може бути надано іншому органу;
- б) внаслідок прийняття іншого акта, що регулює ту саму групу суспільних відносин;
- в) внаслідок скасування нормативного акта іншим актом;
- г) коли нормативний акт остаточно втрачає чинність;
- д) коли нормативний акт набирає чинності.

2. *Зупиненням дії нормативно-правового акта є:*

- а) перегляд усіх юридичних фактів та правовідносин, що виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;
- б) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;
- в) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;
- г) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;
- д) пряме скасування нормативно-правового акта.

3. *Тимчасове переривання дії закону у часі у зв'язку зі впливом певних обставин – це:*

- а) втрата чинності закону;
- б) набуття чинності законом;
- в) припинення дії закону;
- г) призупинення чинності закону;
- д) зупинення дії закону.

4. *Втратою чинності нормативно-правового акта є:*

- а) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили;
- б) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;
- в) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт

вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

г) кінцевий момент дії нормативно-правового акта, який означає втрату ним ознаки нормативності і залишення його як форми права лише в історичному значенні;

д) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні.

5. В Україні механізм денонсації передбачений:

а) Законом України «Про міжнародні договори України»;

б) Законом України «Про Конституційний Суд України»;

в) Законом України «Про державну службу»;

г) Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»;

д) Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

6. Яке визначення розкриває поняття «Закон України»:

а) нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку Верховною Радою України, який визначає відправні засади регулювання суспільних відносин;

б) нормативно-правовий акт, що регулює найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил, приймається в установленому порядку Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, має вищу юридичну силу;

в) нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку Верховною Радою України або схвалений безпосередньо народом на всеукраїнському референдумі, який визначає відправні засади регулювання суспільних відносин;

г) нормативно-правовий акт, що регулює найбільш значущі суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, приймається в установленому порядку Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, безпосередньо народом, має вищу юридичну силу;

д) офіційний документ, що приймається в особливому порядку та регулює певне коло суспільних відносин.

7. У разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує:

а) міжнародний договір;

- б) закон у його попередній редакції;
- в) Конституцію України;
- г) рішення Конституційного Суду України;
- д) рішення Європейського суду з прав людини.

8. Видання спеціального акта, що містить, зокрема, розпорядження про офіційне опублікування закону, – це:

- а) підписання закону;
- б) промульгація закону;
- в) утвердження закону;
- г) розгляд закону;
- д) публікація закону.

9. Законодавство – це:

- а) сукупність правових норм, предметом регулювання яких є певна сфера суспільних відносин, що потребує юридично однорідних прийомів впливу;
- б) сукупність нормативно-правових актів вищих органів державної влади і управління: закони і постанови парламенту, укази президента, постанови уряду;
- в) сукупність правових норм, предметом регулювання яких є різні види суспільних відносин, що потребують різноманітних засобів впливу;
- г) система норм, принципів, встановлених або визнаних державою як регулятор суспільних відносин;
- д) сукупність законів, звичаїв та судових прецедентів.

10. Виконавчий орган, спеціально уповноважений адаптувати законодавство України до законодавства Європейського Союзу:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Міністерство юстиції України;
- в) Верховна Рада України;
- г) Міністерство фінансів України;
- д) Міністерство внутрішніх справ України.

11. Нормативні акти, затверджені законами, в яких узагальнюються і систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин, – це:

- а) конституційні закони;
- б) звичайні закони;
- в) надзвичайні закони;

- г) кодифіковані закони;
- д) допоміжні закони.

12. За сферою дії нормативно-правові акти класифікуються на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;
- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні;
- д) загальнообов'язкові, спеціальні та локальні.

13. За характером регулювання закони поділяються на:

- а) загальні та соціальні;
- б) органічні та виключні;
- в) конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні та процесуальні;
- г) прийняті в результаті референдуму та прийняті вищим законодавчим органом держави;
- д) конституційні та поточні.

14. За юридичною силою закони класифікуються на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;
- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні;
- д) прийняті в результаті референдуму та прийняті вищим законодавчим органом держави.

15. З Основним законом органічно поєднані нормативні акти, які приймаються в порядку, передбаченому Конституцією України, або якими вносяться зміни до Конституції. Це:

- а) конституційні закони;
- б) поточні закони;
- в) звичайні закони;
- г) спеціальні закони;
- б) тимчасові закони.

16. За суб'єктами прийняття закони класифікують на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;
- в) загальні та соціальні;

г) конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні та процесуальні;

д) прийняті в результаті референдуму та прийняті вищим законодавчим органом держави.

17. Допоміжний вид законів за значенням у механізмі правового регулювання поділяють на:

а) первинні, базові, ратифікаційні;

б) реформуючі, імплементаційні, постійні, скасувальні;

в) основні, базові, додаткові;

г) реформуючі, імплементаційні, ратифікаційні, скасувальні;

д) скасувальні, первинні, базові, реформуючі.

18. За предметом правового регулювання виокремлюють:

а) закони, прийняті в результаті референдуму, і закони, прийняті вищим законодавчим органом держави;

б) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні закони;

в) загальні та соціальні закони;

г) органічні та виключні закони;

д) конституційні та поточні закони.

19. Нормативно-правові акти за дією у часі поділяються на:

а) органічні та виключні;

б) постійні та тимчасові;

в) загальні та соціальні;

г) конституційні та поточні;

д) загальні та спеціальні.

20. Нормативно-правові акти за дією за колом осіб залежно від обсягу їхнього правового статусу поділяються на акти:

а) територіальної, спеціальної, екстериторіальної дії;

б) загальної та виняткової дії;

в) спеціальної та екстериторіальної дії;

г) загальної, спеціальної, виняткової дії;

д) територіальної, спеціальної, загальної дії.

21. Що НЕ є структурним елементом закону:

а) назва закону;

б) підпис відповідної посадової особи;

в) заключна частина;

- г) правові приписи закону та наслідки їх невиконання;
- д) преамбула.

22. Серед зазначених елементів нормативно-правового акта факультативним є:

- а) назва документа;
- б) дата прийняття;
- в) вид акта;
- г) розділ із легальними дефініціями;
- д) підпис відповідальних суб'єктів.

23. Вихідні (основоположні), самостійні та специфічні державно-владні приписи, що є короткими визначеннями понять, котрі використовуються в законодавстві, – це:

- а) юридичні фікції;
- б) юридичні презумпції;
- в) юридичні преюдиції;
- г) законодавчі дефініції;
- д) правові застереження.

24. Систему підзаконних нормативно-правових актів в Україні складають такі їхні види:

- а) відомчі, загальні, підзагальні, територіальні;
- б) загальні, місцеві, територіальні, локальні;
- в) місцеві, локальні, загальні, відомчі;
- г) загальні, місцеві, локальні;
- д) місцеві, відомчі, підзагальні.

25. Акт, що роз'яснює порядок застосування норм права, а також порядок здійснення певної діяльності, – це:

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

26. Звід правових норм, що регламентують порядок здійснення певної діяльності, – це:

- а) інструкція;
- б) правила;

- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

27. *Акт, що конкретно визначає коло суб'єктів, об'єктів, дій, заходів тощо, стосовно яких здійснюється певна діяльність, – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

28. *Акт, що уповноважує на проведення певної діяльності, – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

29. *Систематизований акт, що встановлює структуру та функції певного органу, визначає порядок певної діяльності, – це:*

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

30. *Акти, що затверджують положення, правила статутів, або акти, що складаються з декларацій, закликів, звернень, є:*

- а) інтерпретаційними актами;
- б) індивідуальними актами;
- в) нормативними актами;
- г) нормативно-правовими актами;
- д) нетиповими (спеціалізованими) актами.

31. *Виконання актів Президента України забезпечує:*

- а) Міністерство закордонних справ України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Служба безпеки України;
- г) Верховна Рада України;

д) Офіс Президента України.

32. Правовий інститут, сутність якого полягає у попередньому скріпленні акта глави держави підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за цей акт та його виконання, внаслідок чого вони приймають на себе юридичну і політичну відповідальність за акт глави держави, – це:

- а) контрасигнація;
- б) денонсація;
- в) аброгація;
- г) інаугурація;
- д) стратифікація.

33. Верховна Рада Автономної Республіки Крим може видавати:

- а) лише закони;
- б) лише постанови;
- в) лише рішення;
- г) закони і постанови;
- д) постанови і рішення.

34. Кабінет Міністрів України може видавати:

- а) лише розпорядження;
- б) лише постанови;
- в) лише рішення;
- г) постанови і розпорядження;
- д) постанови і рішення.

35. Адміністрація державних підприємств, установ, організацій може видавати:

- а) нормативні накази, статuti, положення та інструкції;
- б) нормативні накази, положення та інструкції;
- в) нормативні накази та положення;
- г) положення та інструкції;
- д) статuti, положення та інструкції.

36. Дія нормативно-правового акта у просторі може бути:

- а) територіальною і екстериторіальною;
- б) територіальною і позатериторіальною;
- в) територіальною, регіональною і позатериторіальною;
- г) регіональною і місцевою;

д) внутрішньою і зовнішньою.

37. Юридична сила нормативно-правового акта залежить від:

- а) місця прийняття нормативного акта;
- б) територіальної юрисдикції правотворчого органу;
- в) компетенції правотворчого органу та виду нормативно-правового акта;
- г) кола суб'єктів, на яких поширюється цей акт;
- д) його внутрішньої структури та змісту.

38. Юридична чинність нормативно-правового акта – це:

- а) його специфічна властивість мати точно позначене місце в ієрархії інших правових актів і залежати за формальною обов'язковістю від того, який орган видав акт, тобто хто є суб'єктом нормотворчості;
- б) його специфічна властивість мати місце в ієрархії інших правових актів, розташування якого залежить від суб'єкта нормотворчості;
- в) його специфічна властивість мати точно позначене місце в ієрархії інших правових актів, яка чітко закріплена в Конституції України;
- г) надання нормативно-правовому акту юридичної сили на вимогу суб'єкта нормотворчості;
- д) ознака нормативно-правового акта, що розкриває юридичну значущість даного документа.

39. Відповідно до ст. 94 Конституції України закон набирає чинності:

- а) зі спливом певного періоду після його опублікування;
- б) через п'ятнадцять днів зі дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування;
- в) з настанням певної події;
- г) зі дня його опублікування;
- д) через десять днів зі дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування.

40. Днем оприлюднення закону за ординарним способом набуття чинності закону є:

- а) відповідний день оголошення його на радіо;
- б) відповідне число оголошення його на телебаченні;

- в) відповідна година виходу газети чи журналу;
- г) конкретні дата і час, якими датовані відповідні газета чи журнал;
- д) календарне число, яким датовані відповідні газета чи журнал.

41. Екстраординарний спосіб набуття чинності законами визначається:

- а) у самому законі, але у будь-якому разі закон не може набувати чинності раніше дня його опублікування;
- б) у Конституції України;
- в) у Цивільному кодексі України;
- г) у самому законі, але закон набуває чинності раніше дня його опублікування;
- д) в актах Президента України.

42. У юридичній субординації з нормативно-правовим актом перебувають такі піднормативні акти:

- а) інтерпретаційні акти, офіційні акти;
- б) регулюючі акти, індивідуальні акти, ратифіковані акти;
- в) інтерпретаційні акти, індивідуальні акти правозастосування;
- г) нормотворчі акти, ратифіковані акти, регулюючі акти;
- д) інтерпретаційні акти, регулюючі акти, індивідуальні акти.

43. Дія права визначається як:

- а) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили;
- б) змістовно-динамічна складова права, що характеризує фактичну реалізацію його можливостей: регулятивний, інформаційно-психологічний, виховний, соціальний вплив на учасників суспільних відносин;
- в) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;
- г) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом його опублікування в офіційних друкованих виданнях;
- д) кінцевий момент дії нормативно-правового акта, що означає втрату ним ознаки нормативності та залишення як форми права лише в історичному значенні.

44. Дією нормативно-правового акта є:

- а) положення, відповідно до якого перегляду підлягають всі

юридичні факти та правовідносини, що виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

б) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, що пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього;

в) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях;

г) обов'язковість його виконання протягом певного часу, на певній території та щодо конкретного кола осіб, органів, організацій;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта.

45. Ультраактивна форма дії нормативно-правового акта передбачає:

а) що правові наслідки можуть настати у випадку недотримання правових приписів;

б) що норми діють і підлягають застосуванню в конкретній життєвій ситуації;

в) що акт, котрий втратив юридичну чинність, за спеціальною вказівкою нового акта продовжує поширювати свою дію на старі триваючі факти з окремих питань;

г) дію принципу «дозволено все, що не заборонено законом»;

д) розширення предмета правового регулювання певного нормативно-правового акта.

46. Перспективною дією нового нормативно-правового акта є:

а) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

б) поширення приписів нового нормативно-правового акта лише на юридичні факти і правовідносини, що виникли після набуття ним чинності;

в) формально скасований нормативно-правовий акт, який продовжує регулювати відносини, що виникли на його підставі, і після дати набуття чинності новим нормативно-правовим актом;

г) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;

д) скасований нормативно-правовий акт, що застосовується

зазвичай тоді, коли необхідно враховувати інтереси осіб, які вступили у правовідносини до видання нового нормативного акта.

47. Напрямом дії нормативно-правового акта у часі є:

а) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, що пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього;

б) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і випливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

г) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях;

д) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили.

48. Часові характеристики дії нормативно-правового акта називають:

а) змістовними;

б) темпоральними;

в) статичними;

г) екстраординарними;

д) динамічними.

49. Зворотною дією нормативно-правового акта є:

а) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

б) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили;

в) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях;

г) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ним ознаки нормативності і залишення як форми права лише в історичному значенні;

д) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта

внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством.

50. Відносна зворотна дія в часі нормативно-правового акта полягає у:

а) перегляді всіх юридичних фактів та правовідносин, що виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

б) перегляді лише фактів та правовідносин минулого, що виникли з певної дати або події;

в) поширенні дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

г) поширенні приписів нового нормативно-правового акта, який впливає лише на юридичні факти і правовідносини, що виникли після набуття ним чинності;

д) формально скасованому нормативно-правовому акті, який продовжує регулювати відносини, що виникли на його підставі і після дати набуття чинності новим нормативно-правовим актом.

51. Абсолютною зворотною дією у часі нормативно-правових актів є:

а) положення, відповідно до якого перегляду підлягають усі юридичні факти та правовідносини, що виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

б) поширення дії нормативно-правових актів на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;

г) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

д) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, що пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього.

52. Проста зворотна дія нормативно-правового акта у часі наявна у випадку, коли:

а) перегляду підлягають усі юридичні факти та правовідносини, що

виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

б) переглядаються лише факти та правовідносини минулого, що виникли з певної дати або з певної події;

в) така дія поширюється на правовідносини, щодо яких відсутній акт застосування (наприклад, судові рішення), прийнятий на підставі чинних на момент прийняття рішення норм;

г) здійснюється перегляд саме акта застосування, який на момент його прийняття відповідав чинному законодавству, а з урахуванням нового нормативно-правового акта дане регулювання потребує зміни;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта припадає лише на юридичні факти і правовідносини, що виникли після набуття ним чинності.

53. Ревізійна зворотна дія нормативно-правового акта в часі передбачає:

а) перегляд саме акта застосування, який на момент його прийняття відповідав чинному законодавству, а з урахуванням нового нормативно-правового акта дане регулювання потребує зміни;

б) перегляд усіх юридичних фактів та правовідносин, що виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

в) поширення такої дії на правовідносини, щодо яких відсутній акт застосування (наприклад, судові рішення), прийнятий на підставі чинних на момент прийняття рішення норм;

г) перегляд лише фактів та правовідносин минулого, що виникли з певної дати або з певної події;

д) закріплення правила про обов'язковість оприлюднення нормативно-правового акта, яке пов'язане з принципом правової визначеності і є основою для презумпції знання закону.

54. Дія нормативно-правового акта у просторі визначається:

а) територіальними межами його обов'язковості;

б) поширенням на певні категорії суб'єктів права;

в) моментом набуття нормативним актом чинності;

г) моментом припинення дії нормативного акта;

д) напрямом темпоральної дії нормативного акта.

55. Державним органом, на який покладено ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, є:

а) Кабінет Міністрів України;

б) Інститут законодавства Верховної Ради України;

- в) Міністерство юстиції України;
- г) Міністерство внутрішніх справ України;
- д) Державний комітет статистики України.

56. Доміциль – це:

- а) місце проживання, місце перебування суб'єктів права;
- б) нормативні акти, що поширюються на всіх осіб, які перебувають за межами України;
- в) вид нормативно-правового акта, що поширюється на іноземних громадян та осіб без громадянства;
- г) спосіб систематизації, що полягає у подоланні розбіжностей нормативно-правових актів, виданих у різний час щодо однакового предмета правового регулювання;
- д) прийняття нового акта вищої або однакової юридичної сили з того самого предмета регулювання без формального скасування старого акта.

57. Залежно від доміцилю виділяють:

- а) нормативні акти, що діють стосовно осіб, які постійно проживають на території держави, і нормативні акти, що поширюються на осіб, які тимчасово перебувають на даній території (біженці, переселенці та ін.);
- б) нормативні акти спеціальної дії, що поширюються тільки на коло спеціальних суб'єктів, тобто осіб, які володіють певною професією і займають певні посади (судді, прокурори, народні депутати України тощо) або мають особливе соціальне становище (пенсіонери, особи з інвалідністю, сироти та ін.);
- в) нормативні акти загальної дії, що поширюються на всіх осіб, які перебувають на території держави (Конституція України), і нормативні акти, що поширюються тільки на громадян даної держави (Закон України «Про політичні партії в Україні»);
- г) нормативні акти, що поширюються на іноземних громадян та осіб без громадянства;
- д) нормативні акти загальної дії та спеціальної дії.

58. Юридичний імунітет – це:

- а) повне або часткове звільнення його носія від поширення на нього дії загальних правових норм;
- б) поширення зобов'язуючих норм права на певні категорії суб'єктів права;

в) тимчасове, неостаточне переривання темпоральної дії нормативного акта, що зумовлюється певними обставинами і здійснюється у порядку, передбаченому законодавством;

г) показник, що визначає дію нормативного акта щодо правових відносин, котрі виникли до і після набуття ним чинності;

д) звільнення носія від поширення на нього локальних правових норм.

59. Набуттям чинності нормативно-правовим актом є:

а) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом його опублікування в офіційних друкованих виданнях;

б) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт набуває юридичної сили;

в) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ним ознаки нормативності і залишення як форми права лише в історичному значенні;

г) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і випливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають уже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

д) дія нормативно-правового акта, за якої нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин.

60. У нормативно-правовому акті про делегування нормотворчих повноважень, якщо прямо не передбачено законом, факультативним визначається:

а) суб'єкт, якому делегуються нормотворчі повноваження та їхній обсяг;

б) строк делегування;

в) орган, на який покладається відповідальність і контроль за виконанням делегованих повноважень;

г) матеріально-фінансове забезпечення виконання делегованих повноважень;

д) форма систематизації.

61. Із метою однакового застосування нормативно-правового акта чи його окремих норм здійснюються:

а) офіційне тлумачення, офіційне роз'яснення, роз'яснення;

б) офіційне роз'яснення та оприлюднення;

- в) офіційне тлумачення, роз'яснення, офіційне опублікування;
- г) роз'яснення, опублікування;
- д) офіційне тлумачення, офіційне роз'яснення, опублікування.

62. Закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України оприлюднюються не пізніше як у:

а) тридцятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання, підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях;

б) сорокаденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання, підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях;

в) п'ятнадцятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання, підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях;

г) десятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання, підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях;

д) п'ятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання, підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях.

63. Офіційне друковане видання – це:

а) періодичне друковане видання, в якому здійснюється офіційне оприлюднення документів держави чи певної установи (законів, рішень, офіційних оголошень, об'яв тощо);

б) українська газета, офіційний друкований орган Верховної Ради України;

в) друковане видання (нормативний бюлетень) Верховної Ради України, в якому здійснюється офіційне опублікування законів України, постанов Верховної Ради України, інших офіційних актів парламенту, а також змін в адміністративно-територіальному поділі України;

г) український інформаційний бюлетень, офіційне друковане видання, в якому публікуються державною мовою всі поточні нормативно-правові акти, що надійшли до Міністерства юстиції України та включені до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів;

д) щоденне друковане видання центральних органів виконавчої влади України.

64. Згідно з чинним законодавством офіційними друкованими виданнями в Україні є:

а) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», «Відомості Верховної Ради України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;

б) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», юридичний журнал «Право України»;

в) юридичний журнал «Право України», «Офіційний вісник України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;

г) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос Української держави»;

д) «Відомості Верховної Ради України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України», «Відомості Кабінету Міністрів України».

65. До офіційних друкованих видань, у яких здійснюється офіційне оприлюднення законів, НЕ належать:

а) «Голос України»;

б) «Відомості Верховної Ради України»;

в) «Урядовий кур'єр»;

г) «Офіційний вісник»;

д) «Вісник Конституційного Суду України».

66. Формальна відміна нормативно-правового акта визначається як:

а) внесення змін до тексту нормативно-правового акта;

б) прийняття нормативно-правового акта у новій редакції;

в) видання окремого акта;

г) пряме скасування нормативно-правового акта;

д) видання вказівки про скасування у новому нормативно-правовому акті, що приходить на зміну попереднього нормативно-правового акта.

Словникова робота:

дія права, дія нормативно-правових актів, темпоральні характеристики дії нормативно-правових актів, дія нормативно-правових актів у часі, набуття чинності нормативно-правовими актами, момент набуття нормативним актом чинності, пряме скасування нормативного акта, фактичне скасування нормативного акта, офіційне оприлюднення

нормативно-правового акта, офіційне опублікування нормативно-правового акта, офіційні друковані видання, Офіційний вісник України, Голос України, Відомості Верховної Ради України, Урядовий кур'єр, ординарний (конституційний) спосіб набуття чинності законами, екстраординарний спосіб набуття чинності законами, втрата чинності нормативно-правових актів, формальна відміна (пряме скасування) нормативно-правового акта, фактична відміна нормативно-правового акта, судова відміна нормативно-правового акта, призупинення дії нормативно-правового акта, втрата чинності нормативно-правового акта, напями дії нормативно-правового акта в часі, зворотна дія (ретроактивна форма) нормативно-правових актів у часі, проста зворотна дія нормативно-правового акта в часі, абсолютна зворотна дія в часі нормативно-правових актів, відносна зворотна дія нормативно-правових актів у часі, ревізійна зворотна дія нормативно-правового акта в часі, негайна дія нормативно-правових актів у часі, ультраактивна форма дії нормативно-правових актів у часі, перспективна дія нових нормативно-правових актів, переживаюча дія скасованих нормативно-правових актів у часі, дія нормативно-правових актів у просторі, територіальний принцип дії нормативно-правових актів у просторі, екстериторіальний принципи дії нормативно-правових актів у просторі, дія нормативно-правових актів за колом осіб, депутатська недоторканність, президентський імунітет, суддівський імунітет, дипломатичний імунітет, консульський імунітет.

Нормативні акти:

❖ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print1389891188543116>.

❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50).

❖ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

- ❖ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
- ❖ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента від 10 червня 1997 р. № 503/97. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text>.
- ❖ Про прокуратуру України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
- ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
- ❖ Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- ❖ Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
- ❖ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Спеціалізована література:

1. Абрамович Р. М. Принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан та перспективи вдосконалення його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.01. Київ, 2015. 171 с.
2. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 128–131.
3. Андрусів Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів як стадія правотворчості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 3–5.
4. Берназюк І. М. До питання класифікації стратегічних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 27–31.
5. Бірюкова А. Поняття і сутність локальних нормативно-правових актів у системі джерел трудового права. *Підприємництво господарство і право*. 2016. № 6. С. 75–78.
6. Богачова Л. Л. Вимоги до підзаконного нормативно-правового акта як офіційного документа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 16–19.
7. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного

та Європейського права. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 4–13.

8. Борбунюк О. О. Регуляторні акти як різновид нормативно-правових актів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 46–52.

9. Борщевський І. В. Форма (джерело) права: теоретико-правова сутність поняття. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 6–11.

10. Буряк Я. Я. Розпорядження голови місцевої державної як підзаконний нормативно-правовий акт. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична*. 2013. Вип. 1. С. 3–10.

11. Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. № 1. С. 35–40.

12. Вилегжаніна М. В. Нормативно-правові акти в комунікаційному середовищі сучасної України : дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.02. Київ, 2011. 191 с.

13. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

14. Гарник Л. Л. Зупинення дії нормативно-правового акту (питання теорії та практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 155 с.

15. Гетьман Є. А. Види підзаконних нормативно-правових актів органів виконавчої влади іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 15–18.

16. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 92–100.

17. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав: порівняльна характеристика. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1 (9). С. 1–10.

18. Гетьман Є. А. Поняття підзаконного нормативно-правового акта та його співвідношення із нормативно-правовим та правовим актами. *Форум права*. 2013. № 3. С. 106–113.

19. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. та ін. Теорія держави та права: підруч. / за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.

20. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92–102.

21. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 3–8.

22. Єрмоленко В. М. Підзаконні акти Верховної Ради України як джерело аграрного права. *Науковий вісник Національного університету*

біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. 2014. Вип. 197 (2). С. 29–35.

23. Житарев Є. В. Модельні нормативні акти в правовій сфері : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 18 с.

24. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: науковий вектор, практичні потреби. *Часопис Київського університету права.* 2015. № 3. С. 53–56.

25. Калиновська Т. О. Нормативно-правові акти місцевих рад як органів місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 250 с.

26. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підруч. 3-є вид., стереот. Львів : Новий Світ-2000, 2009. 584 с.

27. Кириленко І. С. Локальна правотворчість як особливий різновид юридичної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2013. Вип. 23. С. 55–58.

28. Кириленко І. С. Локальний нормотворчий акт як результат локальної нормотворчості: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 2. С. 33–37.

29. Клабан В. Сучасна система джерел права України: деякі теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету.* 2015. Вип. 61. С. 24–29.

30. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України.* 2015. № 4. С. 103–110.

31. Комар П. А. Поняття та система конституційного законодавства України: підходи, проблеми, напрями вирішення. *Права людини, держава, суспільство.* 2016. № 4. С. 3–10.

32. Коморний О. М. Правові акти – поняття та ознаки. *Державне будівництво та міське самоврядування.* 2016. Вип. 32. С. 204–215.

33. Корольова Ю. В. Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Вип. 31. С. 10–13.

34. Косович В. Внесення змін до нормативно-правових актів України як спосіб їх вдосконалення. *Вісник Львівського університету.* 2014. Вип. 60. С. 35–46.

35. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.

36. Крутько А. Л. Рівні правового регулювання народної законодавчої ініціативи: теоретико-правове співвідношення. *Право і суспільство.* 2015. № 1. С. 15–21.

37. Куценко І. В. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 16 с.

38. Лазнюк Н.В. Ознаки нормативно-правових актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 13. С. 95–102.
39. Легін Л. М. Нормативно-правовий акт: поняття та система ознак. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 21–26.
40. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.
41. Луцький Р. П. Нормативно-правовий акт як визначальна форма вираження позитивного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 28. С. 13–17.
42. Любарець А. Ю. Підзаконні акти в адміністративній реформі. *Наше право*. 2013. № 12. С. 77–80.
43. Мазан Л. М. Поняття «дія нормативно-правових актів у часі» в контексті сучасного праворозуміння. *Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 53. С. 70–76.
44. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118–122.
45. Мельник А. С. Основні та доповнюючі джерела українського права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. № 12. С. 67–77.
46. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4–5. С. 149–159.
47. Мірошніченко А. М., Попов Ю. Ю. Чи потрібен Закон України «Про нормативно-правові акти»? *Форум права*. 2009. № 1. С. 362–372.
48. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. Part 1. P. 145–151.
49. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31–34.
50. Наумова К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування: поняття та види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 26. С. 63–66.
51. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2017. 21 с.
52. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2015. 40 с.
53. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : монографія. Харків : Право, 2014. 228 с.
54. Ортинський В. Л. та ін. Основи держави і права України : підруч. для ВНЗ. Київ : Знання, 2008. 583 с.

55. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 261–268.

56. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 18 с.

57. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 109–119.

58. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Загальні проблеми правової науки*. 2013. № 1 (72). С. 44–56.

59. Поляков А. О. Порівняльна характеристика правових актів Європейського Союзу вторинного характеру. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 23–25.

60. Радь О. І. Нормативні акти судової влади як джерела трудового права України : монографія. Львів : Вид-во Т. Сороки, 2017. 174 с.

61. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 19 с.

62. Риндюк В. І. «Законодавство» як юридичний термін: до проблеми формулювання дефініції. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 1 (3). Р. 34–39.

63. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58–66.

64. Романов Я. В. Підзаконні акти: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Хаків, 2015. 20 с.

65. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24–27. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2016/7.pdf.

66. Тихомиров Д. О., Аврахов А. М. Дія нормативно-правових актів у часі та в просторі. *Трибуна молодого вченого*. 2017. № 1. С. 144–146.

67. Форманюк В. В. Локальні нормативно-правові акти : монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2014. 183 с.

68. Форманюк В. В. Поняття та види локальних нормативно-правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 18 с.

69. Харченко Н. П. Актуальні питання зупинення дії нормативно-правового акту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. С. 118–122.

70. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 58. С. 27–33.

71. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

72. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в

системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17–24.

73. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59–61.

74. Чабан В. Адміністративний нормативно-правовий акт і адміністративний договір: юридична характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 6. С. 52–57.

75. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 64–84.

76. Шварцева М. І. Здійснення моніторингу національного законодавства України з боку парламентської асамблеї Ради Європи. *Право і суспільство*. 2015. № 5–2. Ч. 3. С. 45–51.

77. Щирба М. Ю. Втрата чинності та зупинення дії нормативно-правових актів: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 31–40.

78. Ясіновська А. Кодекси матеріального права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 59. С. 43–49.

79. Boguta E., Bogomolova V. Definirea conceptului de autoritate judecatoreasca in contextul reglementărilor constituționale. *Legea si Viata*. 2016. № 11. Ч. 1. С. 23–26.

80. Narasymiv O. Progress of implementation by Ukraine the ECHR decisions, in which the shortcomings of legislation in the field of constitutional law were indicated. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. Part 1. P. 68–72.

81. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Legea si Viata*. 2017. № 8. Ч. 2. С. 81–86.

82. Railean P. Aportul curții constituționale la asigurarea constitutionalității in statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6. Ч. 1. С. 10–15.

83. Spanu I., Lupu C. Esenta si menirea justitiei constituționale intr-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3. Ч. 1. С. 18–23.

ТЕМА 6. КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ У ПРАВІ

У юридичній літературі визначають поняття «**колізія**», котре традиційно пов'язується з проблемою неузгодженостей (суперечностей) у правовій системі, що призводить до порушень її цілісності, внутрішньої узгодженості та єдності.

Такі суперечності або розбіжності можуть виникати між: різними нормативно-правовими актами, нормативно-правовим актом і нормативно-правовим договором (колізії у нормотворчості), різними правозастосовними актами, нормативно-правовими та правозастосовними актами (колізії у правозастосуванні); різними актами тлумачення норм права, нормативно-правовими актами і актами тлумачення норм права, правозастосовними актами й актами тлумачення (колізії у правотлумаченні).

Водночас колізії (суперечності) можуть також виникати у процесі взаємодії норм національного і міжнародного права, що зумовлюється: недодержанням загальноприйнятих принципів міжнародного права; відмовою реально привести національне законодавство у відповідність із міжнародними стандартами в галузі прав людини; невиконанням актів міждержавних об'єднань; ухваленням національних актів усупереч нормам міжнародного права; неправильним тлумаченням міжнародно-правових актів; ігноруванням критерію конституційності.

Ознаками колізій у законодавстві є: виникнення лише у випадку різного регулювання однакових фактичних обставин принаймні двома нормами права; утворення лише між нормами права, закріпленими в законодавстві; не є характерним утворення між нормами, вираженими в інших формах права, а також між нормою права й актом її тлумачення, між актами тлумачення; виникнення з приводу регулювання однакових фактичних обставин.

Для українського законодавства найбільш поширеними є *темпоральні, ієрархічні та змістовні колізії*.

Темпоральна (часова) колізія виникає внаслідок видання в різний час із однакового питання декількох норм права, закріплених у нормативно-правових актах. Для подолання такої колізії необхідно докладно проаналізувати показники, що характеризують дію неузгоджених нормативних актів у часі. Загальним правилом, що використовується для подолання таких колізій, є правило, згідно з яким наступний закон із того самого питання скасовує дію попередніх. Тому в разі неузгодженості застосуванню підлягає норма права, що є більш

пізньою.

Ієрархічна колізія виникає внаслідок регулювання тотожних фактичних відносин нормами, закріпленими в актах, що мають різну юридичну силу. Загальне правило, що використовується для подолання ієрархічних колізій, є таким: у разі суперечності застосовуються норми, що закріплюються в нормативно-правових актах, котрі мають більш високу юридичну силу.

Змістовна колізія виникає у результаті часткового збігу об'єктів регулювання декількох норм права. Особливістю таких колізій є поділ норм права на загальні та спеціальні. Загальні норми права, як відомо, поширюються на рід відносин у цілому; спеціальні діють тільки в межах певного виду відносин цього роду і встановлюють для нього певні особливості порівняно із загальним правилом. Ці норми можуть закріплюватися як в одному, так і в кількох нормативно-правових актах. У разі конкуренції загальних і спеціальних (виняткових) норм слід керуватися правилом: спеціальний закон скасовує дію загального.

Зменшення колізій у законодавстві може відбуватися внаслідок усунення колізій та їх подолання. **Засобами подолання колізій** є тлумачення, судовий, адміністративний розгляд, створення узгоджувальних комісій тощо. Основними способами подолання колізій є застосування колізійних норм та принципів. Колізійні норми встановлюють правила вибору правової норми, що підлягає застосуванню за наявності суперечності між чинними нормами права, котрі закріплені в законодавстві і регулюють однакові фактичні обставини.

Прогалина у законодавстві полягає у відсутності регулювання певних суспільних відносин за умови, коли ці відносини мають бути врегульованими з позицій принципів права. Про прогалину для регулювання життєвих ситуацій у суспільних відносинах можна говорити і в тих випадках, коли вони перебувають у сфері правового регулювання, тобто коли залишилися неврегульованими ті відносини, що повинні бути врегульовані правом. Наявність прогалин у законодавстві необхідно розглядати як об'єктивне явище, якого неможливо уникнути навіть за найбільш досконалої та детальної правової регламентації.

З іншого боку, законодавцю необхідно докладати максимум зусиль для вирішення найбільш важливих правових питань уже під час прийняття нормативно-правових актів. Але якщо все ж таки певне питання не було вирішене безпосередньо при прийнятті правового акта, то в такому разі оперативність заповнення прогалин є необхідною складовою процесу повноцінної реалізації поставлених перед законом

цілей.

Водночас правильне відмежування питання прогалин від суміжних правових явищ у теоретичному аспекті й наявність відповіді на запитання, чи існує прогалина за конкретних обставин, дозволяє знайти оптимальний варіант вирішення ситуації, що склалася.

До **об'єктивних причин виникнення прогалин** відносять відставання законодавства від потреб життя, обумовлене розвитком та виникненням нових суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, стосовно яких чинне законодавство відповідних правових норм не передбачає.

До **суб'єктивних чинників виникнення прогалин** відносять безпосередньо прорахунки законодавця, що мають місце внаслідок:

- неправильного нормативного відображення дійсності, коли формулюваннями нормативно-правового акта не охоплюються певні відносини або група відносин, що потребують такого регулювання;
- техніко-юридичних помилок, допущених у процесі правотворчості (як-от: наявність норм, формально не скасованих, але таких, що вже втратили своє значення; наявність зайвих повторень, неоднозначність формулювань, неясність термінів; ігнорування системних зв'язків, наявність помилкових відсилань; недотримання структурних елементів норм права у тих випадках, де це є необхідним, та ін.).

Існують різні **види прогалин** у законодавстві:

➤ *залежно від часу їх виникнення* виділяють первісні прогалини, тобто ті, що існують на момент набрання чинності нормативно-правовими актами, та наступні прогалини – ті, що з'являються внаслідок подальшого розвитку суспільних відносин, котрі мають регулюватися правом;

➤ *залежно від можливості подолання прогалин під час правозастосування* – переборні й непереборні прогалини;

➤ *залежно від того, чи охоплюється існування прогалин умислом законодавця*, – навмисні й ненавмисні прогалини;

➤ *залежно від ступеня відсутності законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин* – повні або часткові прогалини.

Оскільки уникнути прогалин у законодавстві майже неможливо, необхідним є застосування засобів їх оперативного заповнення – **усунення чи подолання**.

Основним засобом заповнення прогалин є **правотворча діяльність державних органів**. Однак якщо прогалину виявлено в процесі правозастосування, то швидко прийняття необхідних правових норм не завжди можливе, тому правозастосовні органи використовують

оперативні засоби заповнення прогалін із метою вирішення конкретної юридичної справи. До таких засобів належать: *аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування правових норм.*

Аналогію закону слід розглядати як поширення у процесі правозастосування на конкретні не врегульовані правом життєві відносини чинності норм, що регулюють відносини, подібні тим, що потребують урегулювання в межах цієї галузі права, за найсуттєвішими ознаками. «Подібність» відносин означає однотипність правового режиму їх регулювання.

Аналогія права є застосуванням до конкретних відносин загальних засад і змісту законодавства у разі відсутності норм, що регулюють подібні за найсуттєвішими ознаками відносини. Це означає, що юридична справа вирішується на основі принципів права, таких як справедливість, гуманізм, юридична рівність, відповідальність за вину та ін., що переважно закріплені у відповідних статтях Конституції України або загальних положеннях законодавчих актів. Застосування аналогії права до конкретної справи не має у майбутньому обов'язкової сили при вирішенні інших подібних справ.

Необхідними **умовами** для вирішення справи за аналогією закону і аналогією права є такі:

- суспільні відносини, до яких застосовується рішення за аналогією, повинні бути врегульовані хоча б у загальній формі, тобто перебувати у сфері правового регулювання;

- аналогія допустима лише у разі повної відсутності або неповноти правових норм;

- подібність (аналогія) аналізованих обставин і обставин, передбачених наявною нормою, повинна бути в істотних, юридично рівнозначних ознаках; розбіжність – у деталях, у неістотному;

- пошук норми, що регулює аналогічний випадок, має відбуватися спочатку в актах тієї самої галузі права, у разі відсутності такої – в іншій галузі та у законодавстві в цілому;

- вироблене в ході використання аналогії правове рішення не повинно суперечити дії розпоряджень закону, його меті;

- обов'язково має бути вмотивоване пояснення причин застосування рішення за аналогією до конкретного випадку.

Субсидіарне застосування (міжгалузева аналогія) розглядається як застосування до конкретних відносин нормативного припису, що регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних, споріднених галузях. При цьому запозичення можливе тільки з галузей, що мають подібність у засобі правового регулювання. У субсидіарному

застосуванні закладено важливий момент – економність нормативного матеріалу: коли є можливість застосувати відпрацьоване в інших галузях, то немає сенсу приймати нові норми.

Отже, прогалини у законодавстві є негативним чинником правозастосування, що пов'язується з наявністю об'єктивних чи суб'єктивних причин. Найважливішим способом усунення прогалин є правотворчість, у процесі якої формуються і затверджуються ті правові норми, що відповідають сучасному рівню суспільних відносин та сприяють їхньому прогресивному розвитку.

Складіть схеми

- Прогалини у праві.
- Прогалини у законодавстві.
- Колізії в законодавстві. Причини колізій у законодавстві.
- Способи подолання колізій у законодавстві.

Тематика рефератів

- Аналогія закону як спосіб усунення прогалин у процесуальному праві.
- Аналогія права як спосіб усунення прогалин у процесуальному праві.
- Колізії у конституційному праві: проблеми теорії та практики.
- Моніторинг правових колізій і прогалин у законодавстві: загальна характеристика.

Вирішіть тестові завдання

1. Подолання прогалини шляхом застосування аналогії можливе, якщо не доведено інше – існування непереборної прогалини, що установлюється:

- а) презумпцією припустимості прогалини у праві;
- б) презумпцією припустимості колізії;
- в) презумпцією припустимості аналогії;
- г) презумпцією припустимості прогалини у законодавстві;
- д) презумпцією неприпустимості колізії.

2. Застосування до конкретних відносин нормативного припису, що регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних галузях, має назву:

- а) диспозитивна аналогія;
- б) галузева аналогія;
- в) міжгалузева аналогія;
- г) імперативна аналогія;
- д) подвійна аналогія.

3. Технічні прогалини виникають у зв'язку з:

- а) тим, що суб'єкт правозастосування не отримав усіх необхідних вказівок для вирішення конкретного питання;
- б) відсутністю норми права або її частини, що регулює конкретні суспільні відносини, котрі знаходяться у сфері правового регулювання;
- в) тим, що певне питання знаходиться поза межами правового регулювання, але, на думку особи, яка застосовує норми права, потребує цього;
- г) тим, що законодавець узагалі не врегулював певну сферу правовідносин;
- д) неповнотою нормативно-правового акта.

4. Законодавчі прогалини виникають у зв'язку з:

- а) тим, що суб'єкт правозастосування не отримав усіх необхідних вказівок для вирішення конкретного питання;
- б) відсутністю норми права або її частини, що регулює конкретні суспільні відносини, котрі знаходяться у сфері правового регулювання;
- в) тим, що певне питання знаходиться поза межами правового регулювання, але, на думку особи, яка застосовує норми права, потребує цього;
- г) тим, що законодавець узагалі не врегулював певну сферу правовідносин;
- д) неповнотою нормативно-правового акта.

5. У разі відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини:

- а) відмовляється у розгляді справи;
- б) забороняється відмова у розгляді справ;
- в) позовна заява залишається без розгляду;
- г) позовна заява залишається без руху;
- д) між сторонами укладається мирова угода.

6. Складні колізії – це:

- а) суперечності норм права, що мають складну природу

виникнення;

б) суперечності норм права, що мають складний механізм подолання та усунення;

в) суперечності норм права, що містяться в двох чи більше нормативно-правових актах;

г) суперечності норм, встановлення яких можливе лише за допомогою спеціальних аналітичних операцій;

д) суперечності норм права, що характеризуються збігом декількох видів колізій.

7. До станів юридичних колізій відносять:

а) темпоральний та змістовний;

б) просторовий та ієрархічний;

в) статистичний та динамічний;

г) динамічний та темпоральний;

д) змістовний, статистичний та динамічний.

8. Колізії, що виникають унаслідок часткового збігу обсягів їх регулювання, обумовленого специфікою суспільних відносин, – це:

а) змістовні колізії;

б) просторові колізії;

в) прості колізії;

г) негативні колізії;

д) темпоральні колізії.

9. Колізії, що здебільшого створюються законодавцем свідомо з метою забезпечення диференціації правового регулювання, яка досягається шляхом створення спеціальних норм, мають назву:

а) темпоральних;

б) змістовних;

в) ієрархічних;

г) доброякісних;

д) законодавчих.

10. За суб'єктами правового регулювання колізії поділяють на:

а) колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб; колізії фінансового статусу осіб;

б) колізії юридичного статусу осіб; колізії компетенції юридичних органів; колізії статусу громадських об'єднань; колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб;

- в) колізії домінуючого статусу осіб; колізії статусу громадських об'єднань;
- г) колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб;
- д) колізії юридичного статусу осіб; колізії компетенції юридичних органів.

11. Колізії норм права, в яких відбувається зіткнення двох і більше правових норм і які регламентують певні суспільні відносини та знаходяться на різному рівні в структурі ієрархічного законодавства, мають назву:

- а) темпоральних;
- б) ієрархічних;
- в) складних;
- г) просторових;
- д) простих.

12. Інша назва, яку має ієрархічна колізія:

- а) субординаційна;
- б) змістовна;
- в) просторова;
- г) колізія в часі;
- д) структурна.

13. Причинами ієрархічних колізій є:

- а) множинність суб'єктів правотворчих органів;
- б) ігнорування та порушення правил законодавчої техніки;
- в) порушення процедури прийняття;
- г) помилки суб'єктів правоутворення;
- д) неврегульована компетенція законотворчих органів.

14. Види найпоширеніших в українському законодавстві колізій:

- а) статистичні та темпоральні;
- б) ієрархічні, змістовні, темпоральні та просторові;
- в) статистичні та динамічні;
- г) динамічні та змістовні;
- д) статистичні, просторові та темпоральні.

15. Збіг темпоральної та ієрархічної колізії відбувається, якщо:

- а) з одного і того самого питання, вже врегульованого приписами вищої ієрархії, приймається правова норма меншої юридичної сили, що

розходиться з першою за змістом;

б) норма, що має меншу юридичну силу, є спеціальною відносно загальної норми, що має вищу юридичну силу;

в) з одного і того самого питання, вже врегульованого приписами вищої ієрархії, приймається правова норма більшої юридичної сили, що розходиться з першою за змістом;

г) застосовуються одночасно два колізійні принципи;

д) з різних питань приймається правова норма меншої юридичної сили.

16. Темпоральні колізії – це:

а) суперечності, що виникають унаслідок регулювання тотожних фактичних відносин нормами, що мають різну юридичну силу;

б) суперечності та протиріччя, що виникають унаслідок видання в різний час однакового питання принаймні декількох норм права;

в) суперечності та протиріччя, що виникають унаслідок часткового збігу обсягів регулювання декількох норм права;

г) суперечності, що виникають унаслідок регулювання неоднорідних фактичних відносин нормами, що мають різну юридичну силу;

д) суперечності, що виникають унаслідок тлумачення актів законодавчої та виконавчої гілок влади.

17. Наявність якої колізії пов'язана з тим, що правовідносини виникають на момент чинності однієї правової норми, а припиняються вже на час чинності іншої, тобто «життя» правовідносин є довшим, ніж «життя» правової норми, котра первісно врегульовувала відповідні відносини:

а) темпоральної;

б) змістовної;

в) ієрархічної;

г) шкідливої;

д) явної.

18. Інша назва, яку має темпоральна колізія:

а) субординаційна;

б) змістовна;

в) просторова;

г) колізія в часі;

д) структурна.

19. Причинами виникнення темпоральних колізій є:

- а) зміни в правовому регулюванні суспільних відносин, що пов'язані з динамікою розвитку самих суспільних відносин;
- б) ігнорування та порушення правил законодавчої техніки;
- в) порушення процедури прийняття нормативно-правових актів;
- г) помилки суб'єктів правоутворення;
- д) введення в дію в різний час із однакового питання двох і більше нормативних актів одного рівня, що мають розбіжності.

20. Введення в дію загальної норми пізніше за спеціальну тим самим державним органом є:

- а) збігом темпоральної і змістовної колізій;
- б) збігом ієрархічної і змістовної колізій;
- в) збігом ієрархічної і темпоральної колізій;
- г) збігом змістовної, темпоральної, ієрархічної колізії;
- д) змістовною колізією.

21. Введення в дію загальної і спеціальної (або виняткової) норм, які містяться в актах різної юридичної сили, за умови, що нижчий за ієрархією орган уповноважений видавати спеціальні (або виняткові) норми є:

- а) збігом темпоральної і змістовної колізій;
- б) збігом ієрархічної і змістовної колізій;
- в) збігом ієрархічної і темпоральної колізій;
- г) збігом змістовної, темпоральної, ієрархічної колізії;
- д) змістовною колізією.

22. Негативні колізії норм права виникають унаслідок:

- а) видання в різний час із однакового питання принаймні двох норм права;
- б) часткового збігу обсягів регулювання суспільних відносин, зумовленого специфікою останніх;
- в) урегулювання певних фактичних обставин декількома нормами, що знаходяться на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства;
- г) протяжності відносин у просторі, коли на врегулювання певних фактичних обставин претендують норми різних систем законодавства;
- д) помилки законодавця чи нехтування законодавцем правилами законодавчої техніки.

23. За ступенем очевидності колізії поділяють на:

- а) явні та приховані;
- б) очевидні та неочевидні;
- в) прості та складні;
- г) позитивні та негативні;
- д) шкідливі та корисні.

24. *Колізії, котрі характеризуються тим, що їх виявлення не викликає труднощів унаслідок їхньої очевидності, а тому вони можуть бути встановлені на етапі простого порівняння правових норм, – це:*

- а) позитивні колізії;
- б) доброякісні колізії;
- в) явні колізії;
- г) шкідливі колізії;
- д) ієрархічні колізії.

25. *Явні колізії норм права характеризуються тим, що:*

- а) виникають унаслідок видання в різний час із однакового питання принаймні двох норм права;
- б) виникають унаслідок часткового збігу обсягів регулювання суспільних відносин, зумовленого специфікою останніх;
- в) виникають унаслідок урегулювання певних фактичних обставин декількома нормами, що знаходяться на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства;
- г) виникають унаслідок протяжності відносин у просторі, коли на врегулювання певних фактичних обставин претендують норми різних систем законодавства;
- д) їх встановлення не викликає труднощів унаслідок їх очевидності.

26. *Проста колізія норм права:*

- а) виникає внаслідок видання в різний час із однакового питання принаймні двох норм права;
- б) виникає внаслідок часткового збігу обсягів регулювання суспільних відносин, зумовленого специфікою останніх;
- в) виникає внаслідок урегулювання певних фактичних обставин декількома нормами, що знаходяться на різному рівні в ієрархічній структурі законодавства;
- г) має місце у разі, коли співвідношення між нормами характеризується збігом декількох видів колізій, що істотним чином ускладнює вибір колізійного правила, котре може бути застосоване;
- д) має місце у разі, коли норми перебувають у темпоральній,

ієрархічній або змістовній колізії.

27. *Колізійні норми, що забезпечують ліквідацію колізій між приписами, котрі діють у різних просторових межах та зумовлюються незбіганням меж дії суспільних відносин та норм, що їх регулюють, – це:*

- а) змістовні колізійні норми;
- б) явні колізійні норми;
- в) просторові колізійні норми;
- г) темпоральні колізійні норми;
- д) доброякісні колізійні норми.

28. *Особливістю просторових колізій є те, що в їхніх межах існує протиріччя:*

- а) не стільки між правовими нормами, скільки між системами законодавства;
- б) не стільки між системами законодавства, скільки між правовими нормами;
- в) тільки між правовими нормами;
- г) тільки між системами законодавства;
- д) тільки між галузями права.

29. *За юридичною силою нормативних актів, що вміщують колізійні норми, існують такі види колізій, як:*

- а) ієрархічні, змістовні, темпоральні та просторові;
- б) статистичні та динамічні;
- в) явні та приховані;
- г) колізії норм національного законодавства та норм міжнародного права, колізії норм національного законодавства;
- д) прості та складні.

30. *Специфіка колізійних норм як засобу подолання колізій та прогалин у праві виявляється у їхніх:*

- а) функціях, предметі, змісті, структурі;
- б) функціях, предметі, змісті;
- в) змісті, структурі;
- г) предметі, змісті, структурі;
- д) функціях, змісті, структурі.

31. Як правило, вирізняють такі різновиди функцій, що забезпечуються колізійними нормами:

- а) стимулюючу, інформаційну та системоутворюючу;
- б) інформаційну та системоутворюючу;
- в) стимулюючу, інформаційну та морфологічну;
- г) логічну, інформаційну та системоутворюючу;
- д) суб'єктивну, об'єктивну, інформаційну та системоутворюючу.

32. Функція колізійної норми, змістом якої є створення умов щодо найбільш повної реалізації правових приписів, – це:

- а) інформаційна функція;
- б) системоутворююча функція;
- в) стимулююча функція;
- г) інструментальна функція;
- д) ідеологічна функція.

33. Оберіть твердження, що характеризує інформаційну функцію колізії норм права:

- а) надає можливість суб'єктам права визначити, в який спосіб долаються прогалини у праві та яку норму з конфліктуючих повинен застосувати суб'єкт;
- б) її основним призначенням є забезпечення узгодженості законодавства та визначення його змісту;
- в) її змістом є створення умов щодо найбільш повної реалізації правових приписів;
- г) характеризує владне значення колізійних норм, що усувають протиріччя між приписами, котрі мають владний характер;
- д) характеризується як намір законодавця визначити модель усунення конфлікту, що виникає у процесі реалізації правових норм.

34. Зміст колізійної норми характеризується такою структурою:

- а) інтелектуальний, вольовий та нормативно-юридичний зміст;
- б) інтелектуальний, вольовий, нормативно-юридичний та граматичний зміст;
- в) вольовий та нормативно-юридичний зміст;
- г) інтелектуальний та вольовий зміст;
- д) нормативно-юридичний та граматичний зміст.

35. *Конкретні прийоми, засоби і процедури попередження, подолання та усунення колізій – це:*

- а) способи зменшення колізійності законодавства;
- б) методи зменшення колізійності законодавства;
- в) принципи зменшення колізійності законодавства;
- г) завдання зменшення колізійності законодавства;
- д) функції зменшення колізійності законодавства.

36. *Основними способами зменшення колізій у законодавстві є:*

- а) попередження, подолання та усунення;
- б) запобігання, попередження та подолання;
- в) усунення, застереження та подолання;
- г) усунення, попередження та зупинення;
- д) усунення, попередження та оберігання.

37. *Заходи, що дозволяють запобігати появі колізій ще на стадії підготовки, прийняття і введення в дію нормативних актів до набуття ними чинності, – це:*

- а) запобігання колізіям у законодавстві;
- б) попередження колізій у законодавстві;
- в) застереження колізій у законодавстві;
- г) усунення колізій у законодавстві;
- д) подолання колізій у законодавстві.

38. *Заходи, що дозволяють подолати колізію в конкретному випадку в процесі правозастосування, – це:*

- а) попередження колізій у законодавстві;
- б) запобігання колізіям у законодавстві;
- в) застереження колізій у законодавстві;
- г) усунення колізій у законодавстві;
- д) подолання колізій у законодавстві.

39. *Одним із видів подолання колізій у праві є:*

- а) усунення колізії;
- б) вдосконалення законодавства;
- в) розв'язання колізії;
- г) усунення протиріч;
- д) усунення прогалін.

40. Перевага подолання колізій над усуненням полягає у тому, що:

- а) колізія вирішується протягом тривалого проміжку часу;
- б) колізія вирішується протягом нетривалого проміжку часу;
- в) колізія зникає при виборі правової норми;
- г) колізійна норма вирішується способом тлумачення;
- д) колізія зникає при кодифікуванні законодавства.

41. Елементами механізму подолання колізій норм права є:

- а) колізійні принципи та колізійні норми;
- б) принцип норм права;
- в) способи тлумачення норм права;
- г) принципи права;
- д) всі відповіді є правильними.

42. Правовим засобом, що сприяє усуненню колізій правових норм, є:

- а) кодифікування законодавства;
- б) конкуренція норм права;
- в) колізійні принципи;
- г) чинне законодавство;
- д) правова норма.

43. Брак досвіду законодавця, низька якість законів, непослідовна систематизація нормативних актів належать до:

- а) суб'єктивних причин;
- б) об'єктивних причин;
- в) загальних причин;
- г) спеціальних причин;
- д) факторних причин.

44. З погляду системи права та системи законодавства можна виділити:

- а) правові та законодавчі колізії;
- б) об'єктивні та суб'єктивні колізії;
- в) вертикальні та горизонтальні колізії;
- г) міжгалузеві та внутрішньогалузеві колізії;
- д) загальні та спеціальні колізії.

45. Особливістю яких колізій є те, що їх встановлення можливе лише за допомогою певних аналітичних операцій; вони можуть виявлятися на етапі необхідності вирішення конкретної правозастосовної ситуації:

- а) явних;
- б) прихованих;
- в) позитивних;
- г) негативних;
- д) аналітичних.

46. Конфлікт між нормами однієї галузі права, що розташовані в актах різних галузей законодавства, може розглядатися як:

- а) міжгалузева колізія;
- б) галузева колізія;
- в) просторова колізія;
- г) змістовна колізія;
- д) ієрархічна колізія.

47. В юридичній літературі вибір правової норми у випадку міжгалузевої колізії пропонується здійснювати шляхом використання принципу:

- а) міжгалузевого пріоритету;
- б) галузевого пріоритету;
- в) галузевої переваги;
- г) міжгалузевої переваги;
- д) галузевої переваги і галузевого пріоритету.

48. Якій нормі віддається пріоритет при збігу темпоральної та змістовної колізії, коли спеціальна норма була видана раніше:

- а) спеціальній;
- б) унікальній;
- в) загальній;
- г) юридичній;
- д) двофакторній.

49. Суперечність розвитку економічних відносин, недосконалість визначення статусу суб'єктів політичних відносин належать до:

- а) об'єктивних причин виникнення колізій;
- б) суб'єктивних причин виникнення колізій;
- в) загальних причин виникнення колізій;

- г) основних причин виникнення колізій;
- д) додаткових причин виникнення колізій.

50. Суперечності всередині правової системи, що мають суб'єктивну природу і зазвичай виникають унаслідок інтелектуальних помилок суб'єктів права, є:

- а) формальними неузгодженостями;
- б) матеріальними неузгодженостями;
- в) нормотворчими неузгодженостями;
- г) юридичними неузгодженостями;
- д) законодавчими неузгодженостями.

51. Колізії, що існують між нормами, які є рівними за юридичною силою, називаються:

- а) вертикальними;
- б) горизонтальними;
- в) рівнозначними;
- г) темпоральними;
- д) субординаційними.

52. Менш характерними для інституту підвідомчості розгляду справ про адміністративні правовідносини є просторові колізії, що можуть виникати через:

- а) особливості правового статусу органів місцевого самоврядування;
- б) триваючий характер правовідносин у просторі, тобто коли з метою регулювання певних правовідносин використовуються норми різних держав або різні норми для окремих територій;
- в) особливості правового статусу територіальних громад;
- г) короткостроковий характер правовідносин у часі;
- д) обмежений характер правовідносин за колом осіб.

53. «Колізія колізій» як явище в міжнародному приватному праві породжує ситуацію:

- а) можливості подолання колізії за певних умов;
- б) неможливості подолання колізії;
- в) штучного створення нових колізій;
- г) зворотного відсилання до права країни-члена ЄС;
- д) зворотного відсилання до права третьої держави.

54. Будучи державою зі змішаним підходом до вирішення проблеми зворотного відсилання в міжнародному приватному праві, Україна не приймає, за загальним правилом, зворотного відсилання іноземного права до українського права, за винятком сфери особистого статусу особи і лише для:

- а) процесуальних норм;
- б) матеріально-правових норм;
- в) цивільних процесуальних норм;
- г) кримінальних процесуальних норм;
- д) процесуальних і матеріальних норм.

55. Колізійна норма сімейного права – це норма, що визначає:

- а) право якої держави має бути застосоване до відповідних сімейних відносин із іноземним елементом;
- б) право, що його має бути застосовано до сімейних відносин;
- в) право якої держави має бути застосоване до цивільних, сімейних та кримінальних відносин;
- г) право якої держави має бути застосоване до цивільних, сімейних та кримінальних відносин із іноземним елементом;
- д) право, що його має бути застосовано до цивільних відносин.

56. Прогалини у законодавстві – це:

- а) повна або часткова відсутність (пропуск) необхідних юридичних норм у чинних законодавчих актах, якими, зважаючи на принципів права, мають бути врегульовані певні суспільні відносини;
- б) розбіжність або суперечність між нормативно-правовими актами, що регулюють тотожні або суміжні правовідносини, а також між компетенцією органів влади;
- в) протиріччя між існуючим правовим порядком, намірами і діями щодо його зміни;
- г) повна або часткова відсутність необхідних юридичних норм у міжнародному праві;
- д) невміння законодавця відобразити в нормативних актах усю різноманітність життєвих ситуацій, що потребують правового регулювання.

57. До основних ознак, що характеризують прогалини у законодавстві, НЕ належить:

- а) повна або часткова відсутність правового регулювання суспільних відносин;

б) об'єктивні життєві ситуації, спричинені об'єктивним розвитком суспільних відносин, а в деяких випадках суб'єктивними чинниками;

в) спрямованість на реалізацію вимог правових норм, оскільки конкретизується їхній загальний характер щодо окремих життєвих ситуацій;

г) недолік у праві, відсутність у ньому того, що повинно бути його необхідним компонентом, що обґрунтовує необхідність подолання існуючого недоліку;

д) нетипові ситуації, що зумовлюють нетиповість правозастосовної діяльності, яка втрачає свою традиційну послідовність як система логічно пов'язаних дій.

58. До основних причин виникнення прогалин у законодавстві НЕ належить:

а) наявність деформацій у процесі нормотворчості, спричинених, наприклад, лобіюванням голосування в парламенті в інтересах певних бізнесових груп;

б) технічна помилка законодавця, допущена при розробці нормативних актів та застосуванні прийомів юридичної техніки;

в) відставання нормотворчості від постійного розвитку суспільних відносин;

г) суперечливість норм однакової сили, коли одна з них «знищує» іншу;

д) наявність спору про право, в якому сторони не можуть дійти погодженого рішення про зміст своїх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

59. Назвіть стадію правозастосування, на якій, як правило, виявляються прогалини в законодавстві:

а) вибір та аналіз правової норми;

б) встановлення фактичних обставин справи;

в) систематизація нормативно-правових актів;

г) внесення змін і доповнень до приписів нормативно-правових актів;

д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення у справі.

60. За часом виникнення прогалини у законодавстві класифікують на:

а) основні, другорядні;

б) первинні, похідні;

в) тимчасові, постійні;

- г) прямі, опосередковані;
- д) короткотривалі, довготривалі.

61. За повнотою правового регулювання прогалини у законодавстві класифікують на такі:

- а) повна відсутність норм, неповнота діючих норм;
- б) постійні, тимчасові;
- в) прямі, опосередковані;
- г) первинні, вторинні;
- д) конституційні, кримінальні, адміністративні, цивільні та ін.

62. Залежно від джерел виявлення прогалини у законодавстві класифікують на:

- а) внутрішні, зовнішні;
- б) іманентні, трансцендентні;
- в) явні, приховані;
- г) первинні, вторинні;
- д) постійні, тимчасові.

63. Залежно від наявності волі законодавця прогалини класифікують на:

- а) прямі, опосередковані;
- б) іманентні, трансцендентні;
- в) дійсні, недійсні;
- г) первинні, вторинні;
- д) повні, часткові, неповні.

64. За галузевою належністю прогалини у законодавстві класифікують на:

- а) первинні, похідні;
- б) самостійні, комплексні, додаткові;
- в) іманентні, трансцендентні;
- г) суб'єктивні, об'єктивні;
- д) конституційні, адміністративні, трудові, цивільні та ін.

65. Залежно від чинників, що призвели до появи прогалин, можна виділити:

- а) об'єктивні, суб'єктивні прогалини;
- б) прямі, опосередковані прогалини;
- в) прості, складні прогалини;

- г) первинні, вторинні прогалини;
- д) прості, навмисні прогалини.

66. Об'єктивні прогалини у законодавстві – це прогалини:

- а) що відбивають такий стан речей, коли те чи інше питання законодавство прямо не регулює, але відповідь на нього можна знайти за допомогою аналізу та різноманітних прийомів тлумачення правових норм;
- б) що означають справжню відсутність правового регулювання суспільних відносин, що знаходяться поза дією сфери права;
- в) у нормативно-правових договорах та нормативно-правових актах;
- г) наявні на момент виникнення певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання;
- д) що можуть виникати у процесі застосування права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин.

67. Суб'єктивні прогалини у законодавстві – це прогалини:

- а) що можуть виникати у процесі застосування права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин;
- б) що відбивають такий стан речей, коли те чи інше питання законодавство прямо не регулює, але відповідь на нього можна знайти за допомогою аналізу та різноманітних прийомів тлумачення правових норм;
- в) наявні на момент виникнення певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання;
- г) що означають справжню відсутність правового регулювання суспільних відносин, що знаходяться поза дією сфери права;
- д) у нормативно-правових договорах та нормативно-правових актах.

68. Уявна прогалина в законодавстві – це:

- а) різновид прогалини, за якої законодавчий орган свідомо залишив питання, що знаходиться в його компетенції, відкритим із метою детальнішого ознайомлення з проблемою або внаслідок передачі його на розсуд осіб, які здійснюють практичну правозастосовну діяльність;

б) різновид прогалини, що може виникати у процесі застосування норм права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин;

в) різновид прогалини, що породжується уявленнями про конкретні суспільні відносини, котрі повинні бути закріплені правовою нормою, проте такі суспільні відносини взагалі знаходяться поза тією сферою, що регулюється правом;

г) відсутність норми права, що врегульовує конкретні суспільні відносини у тому випадку, коли такі відносини входять до сфери правового регулювання;

д) різновид прогалини, що викликається появою нових суспільних відносин, які не могли бути передбачені законодавчим органом.

69. Реальна (дійсна) прогалина в законодавстві – це:

а) різновид прогалини, що породжується уявленнями про конкретні суспільні відносини, котрі повинні бути закріплені правовою нормою, проте такі суспільні відносини взагалі знаходяться поза тією сферою, що регулюється правом;

б) різновид прогалини, за якої законодавчий орган свідомо залишив питання, що знаходиться в його компетенції, відкритим із метою детальнішого ознайомлення з проблемою або внаслідок передачі його на розсуд осіб, які здійснюють практичну правозастосовну діяльність;

в) різновид прогалини, що викликається появою нових суспільних відносин, які не могли бути передбачені законодавчим органом;

г) різновид прогалини, що може виникати у процесі застосування норм права судовими органами, коли скасовується незаконний нормативно-правовий акт, що тягне появу прогалини правового регулювання певних суспільних відносин;

д) відсутність норми права, що врегульовує конкретні суспільні відносини у тому випадку, коли такі відносини входять до сфери правового регулювання.

70. До способів переборення прогалин у законодавстві відносять:

а) перетворення, усунення;

б) подолання, перетворення;

в) усунення, заповнення;

г) усунення, скасування;

д) скасування, подолання.

71. До засобів заповнення прогалин у законодавстві з метою вирішення конкретної юридичної справи належать:

- а) аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування правових норм;
- б) законодавча техніка, техніка систематизації законодавства, техніка правозастосовних актів;
- в) юридична термінологія, юридичні конструкції, юридичні фікції;
- г) використання норм права, виконання норм права, дотримання норм права;
- д) колізія норм права, конкуренція норм права.

72. Усунення прогалин у праві відбувається шляхом:

- а) формування нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх утілення в життя суспільства і держави;
- б) забезпечення розвитку законодавства країни, його уніфікації та приведення у відповідність до міжнародних стандартів;
- в) внесення змін і доповнень до приписів нормативно-правових актів, санкціонування вже існуючих норм;
- г) внесення змін і доповнень у закони, видання нових, досконаліших юридичних актів чи створення юридичного прецеденту або укладання нормативного договору;
- д) обліку, упорядкування, об'єднання, доповнення нормативно-правових актів.

73. Аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування норм права застосовуються у галузях:

- а) кримінального законодавства і законодавства про адміністративні правопорушення;
- б) цивільного, сімейного, трудового законодавства;
- в) кримінального, цивільного, корпоративного законодавства;
- г) законодавства про адміністративні правопорушення, трудового, сімейного законодавства;
- д) конституційного, кримінального, адміністративного законодавства.

74. Вирішення справи або окремого юридичного питання на основі принципів права, загальних засад і законодавства – це:

- а) аналогія права;
- б) аналогія закону;

- в) міжгалузева аналогія;
- г) галузева аналогія;
- д) субсидіарне застосування норм права.

75. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією:

- а) не є врегульованим на законодавчому рівні;
- б) заборонено лише у певних випадках;
- в) дозволено лише у певних випадках;
- г) дозволено;
- д) заборонено.

76. Назвіть статтю Конституції України, що унеможлиблює інститут аналогії у кримінальному законодавстві та закріплює, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення:

- а) ст. 78;
- б) ст. 4;
- в) ст. 36;
- г) ст. 90;
- д) ст. 58.

77. Інститут аналогії у праві – це:

а) матеріально-правовий інститут, що складається із сукупності кримінальних процесуальних норм, які встановлюють порядок застосування аналогії закону та аналогії права щодо регулювання суспільних відносин у випадку прогалин у праві;

б) відособлена частина юридичних норм, що забезпечує цілісну самостійну дію на суспільні відносини, які не врегульовані нормами права, але знаходяться у сфері правового регулювання і потребують правової регламентації;

в) матеріально-правовий інститут, що складається із сукупності процедурних норм, які встановлюють порядок застосування аналогії закону та аналогії права щодо регулювання суспільних відносин у випадку прогалин у праві;

г) правовий спосіб заповнення прогалин у праві, зміст якого полягає у виникненні цивільних прав та обов'язків, а також із дій фізичних та юридичних осіб, які хоч і не передбачені законом, але внаслідок загальних засад і змісту цивільного законодавства породжують цивільні права та обов'язки;

д) сукупність правових норм, що регулюють певне коло суспільних відносин.

78. Функцією інституту аналогії права є:

- а) правова оцінка дій, безпосередньо не врегульованих юридичними нормами, казуальне заповнення прогалин у праві;
- б) впорядкування суспільних відносин із метою їх оформлення у галузі права, інститути права;
- в) забезпечення розвитку законодавства країни, його уніфікація та приведення у відповідність до міжнародних стандартів;
- г) закріплення основоположних прав і свобод людини;
- д) моніторинг політико-правових подій у державі та суспільстві.

79. Аналогія закону – це:

- а) засіб заповнення прогалин у законодавстві, що полягає у застосуванні до неврегульованих конкретною нормою правовідносин норми кримінального законодавства, що регламентує подібні відносини;
- б) вирішення справи або окремого юридичного питання на основі правової норми, розрахованої на подібні випадки;
- в) застосування до невирішених у конкретній нормі спірних правовідносин за відсутності норми, що регулює подібні відносини, загальних засад і змісту законодавства;
- г) використання таких принципів права, як справедливість, гуманізм, рівність перед законом і судом, відповідальність за вину, що закріплені в конституції держави або в законах, їхніх загальних положеннях для встановлення істини у справі в суді;
- д) спосіб регулювання суспільних відносин у разі прогалин у національному законодавстві шляхом запозичення норм міжнародного законодавства.

80. Субсидіарне застосування норм права – це:

- а) невміння законодавця відобразити в нормативних актах усю розмаїтість життєвих ситуацій, що потребують правового регулювання;
- б) технічні помилки законодавця, допущені при розробці законів і у використанні прийомів юридичної техніки;
- в) повна або часткова відсутність у чинних нормативно-правових актах необхідних юридичних норм;
- г) додаткове застосування кримінального законодавства до відносин, що регулюються іншим інститутом або галуззю права;
- д) вирішення справи або окремого юридичного питання за

відсутності норми в певній галузі права, що відбувається за допомогою додаткового використання норм іншої спорідненої галузі права.

81. «Кваліфіковане мовчання законодавця» – це:

- а) неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки;
- б) ситуація, за якої законодавець навмисно залишає питання без правового врегулювання, віддаючи його вирішення на розсуд правозастосовного органу;
- в) неясність норми права, що долається за допомогою методів тлумачення;
- г) помилкова оцінка об'єктивно існуючих умов законодавчим органом;
- д) протиріччя один одному формально діючих правових актів, що регулюють тотожні суспільні відносини.

82. «Помилка у праві» – це:

- а) ситуація, за якої законодавець навмисно залишає питання без правового врегулювання, віддаючи його вирішення на розсуд правозастосовного органу;
- б) неясність норми права, що долається за допомогою методів тлумачення;
- в) помилкова оцінка об'єктивно існуючих умов законодавчим органом;
- г) неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки;
- д) протиріччя один одному формально діючих правових актів, що регулюють тотожні суспільні відносини.

83. «Темнота» правових норм – це:

- а) неясність норми права, що долається за допомогою методів тлумачення;
- б) помилкова оцінка об'єктивно існуючих умов законодавчим органом;
- в) неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки;
- г) ситуація, за якої законодавець навмисно залишає питання без правового врегулювання, віддаючи його вирішення на розсуд правозастосовного органу;
- д) протиріччя один одному формально діючих правових актів, що регулюють тотожні суспільні відносини.

84. Терміни «прогалина у праві» та «дефект права» співвідносяться так:

- а) є тотожними поняттями;
- б) термін «помилка у праві» ширший за змістом, ніж «дефект права»;
- в) терміни «прогалина у праві» та «дефект права» є самостійними поняттями, що не перебувають у зв'язку між собою;
- г) у вузькому значенні поняття «прогалина у праві» тотожне поняттю «дефект права» у широкому значенні;
- д) у широкому значенні поняття «дефект права» є більш об'ємним, ніж «прогалина у праві», оскільки «прогалина у праві» є одним із видів правових дефектів.

85. Прогалини, котрі виникають у зв'язку з тим, що суб'єкт правозастосування не отримав усіх необхідних вказівок для вирішення конкретного питання, – це:

- а) дійсні прогалини;
- б) уявні прогалини;
- в) технічні прогалини;
- г) законодавчі прогалини;
- д) нормотворчі прогалини.

86. Залежно від обсягу регулювання виділяють такі прогалини:

- а) дійсні та уявні;
- б) технічні та законодавчі;
- в) дійсні та законодавчі;
- г) технічні та уявні;
- д) пов'язані з повною відсутністю нормативно-правових актів та пов'язані з неповнотою нормативно-правових актів.

87. Застосування аналогії закону має здійснюватися з дотриманням таких принципів:

- а) законності, справедливості;
- б) доцільності;
- в) законності, обґрунтованості, доцільності;
- г) гуманізму, об'єктивності, повноти;
- д) законності, доцільності, лаконічності.

88. Усунення прогалин у законодавстві є обов'язком:

- а) законодавчих органів;

- б) правотворчих органів;
- в) виконавчих органів;
- г) судових органів;
- д) нормотворчих органів.

Словникова робота:

колізія норм права, види колізій норм права, механізм подолання колізій норм права, ієрархічні колізії норм права, темпоральні колізії норм права, змістовні колізії норм права, просторові колізії норм права, явні колізії норм права, приховані колізії норм права, прості колізії норм права, складні колізії норм права, негативні (шкідливі) колізії норм права, позитивні (доброякісні) колізії норм права, подолання ієрархічних колізій норм права, подолання темпоральних колізій норм права, подолання змістовних колізій норм права, принципи подолання колізій норм права, прогалини в законодавстві, прогалини у праві, прогалини у законі, об'єктивні причини прогалин, суб'єктивні причини прогалин, «кваліфіковане мовчання», колізії норм права, оціночні поняття, правотворча помилка, первісні прогалини, законодавчі прогалини, технічні прогалини, дійсні прогалини, уявні прогалини, помилка у праві, подальші прогалини, повні прогалини, часткові прогалини, правовий вакуум, аналогія закону, аналогія права, інститут аналогії права, субсидіарне застосування (міжгалузева аналогія), внутрішньогалузева аналогія, сфера застосування аналогії закону, усунення прогалин у праві, заповнення прогалин у праві, «темнота» правових норм.

Нормативні акти:

❖ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print1389891188543116>.

❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50).

❖ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
- ❖ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про прокуратуру України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
- ❖ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
- ❖ Щодо практики застосування норм права у випадку колізії : лист Міністерства юстиції України від 26 грудня 2008 р. № 758-0-2-08-19. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text>.

Спеціалізована література:

1. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 36–42.
2. Берназюк Я. О. Темпоральний підхід до вирішення колізії між актами законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 72 (2). С. 43–52.
3. Бойко В. Загальнотеоретичний аналіз співвідношення понять «колізія правових норм» та «конкуренція правових норм». *Соціологія права*. 2011. № 1. С. 27–30.
4. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57.
5. Водянніков О. Ю. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. *Право України*. 2018. № 12. С. 128–147.
6. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92–102.
7. Дрішлюк А. І. Аналогія закону та аналогія права: динаміка наукового дослідження (сучасний період). *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип. 17. С. 9–14.

8. Дупай Я. Доступність законодавства – передумова правової поінформованості суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 38–44.
9. Забарний М. М. Аналогія закону і аналогія права як способи усунення прогалин у кримінальному процесуальному праві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 106–110.
10. Звонарьов В. В. Історико-правові аспекти вирішення юридичних колізій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 3. С. 86–90.
11. Калашник О. Аналогія як спосіб подолання прогалин у цивільному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 334–341.
12. Калашник О. М. Прогалини в праві: юридична природа, їх ознаки та види. *Юрист України*. 2013. № 1 (22). С. 36–42.
13. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підруч. 3-є вид., стереот. Львів : Новий Світ-2000, 2009. 584 с.
14. Колотова О. Прогалини у праві та шляхи їх подолання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 42. С. 13–14.
15. Кондратьєв Р. Локальні норми і прогалини в праві. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2013. № 5. С. 17-21.
16. Корнієнко М., Тертишник В. Принципи права в розв’язанні юридичних колізій. *Верховенство права*. 2017. № 2 (27). С. 95–101.
17. Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Принципи права в розв’язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 7–11.
18. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприменення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 6–9.
19. Коцан Ю. Я. Правові колізії та механізм їх розв’язання: теоретико-правові аспекти : монографія. Львів : ЛДУВС, 2011. 247 с.
20. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-е вид. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
21. Левченков О. Вплив процесів глобалізації та євроінтеграції на ефективність регулювання суспільних відносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 83–91.
22. Ленгер Я. І. Категорії «правовий конфлікт» та «колізія»: аналіз через призму теорій праворозуміння. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 50–52.
23. Ленгер Я. І. Колізії в муніципальному праві: загальнотеоретичний аспект: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 30 с.
24. Ленгер Я. І. Муніципально-правові колізії: загальнотеоретичний аспект : монографія. Ужгород : Гельветика, 2017. 335 с.

25. Ленгер Я. І. Правова природа колізії та її особливості в муніципальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25. С. 14–16.

26. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.

27. Лук'янов Д. В., Прийма С. В. Юридичні колізії у законодавстві України: стан і шляхи розв'язання. *Право України*. 2021. № 12. С. 128–145.

28. Матат Ю. До питання застосування правоположень з метою подолання прогалин у законодавстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 87–91.

29. Матат Ю. І. Поняття та юридична природа прогалин у законодавстві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 393–401.

30. Миневич О. І. Юридичні помилки: теоретико-правове дослідження. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 23–27.

31. Москалюк О. В. Механізм подолання змістовних і темпоральних колізій норм права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 225 с.

32. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили : монографія. Київ : Дакор, 2013. 213 с.

33. Москалюк О. В. Співвідношення колізійних норм і колізійних принципів при подоланні колізій між нормами рівної юридичної сили. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 4 (8). С. 106–116.

34. Онищук І. І. Моніторинг правових колізій і прогалин у законодавстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 21–26.

35. Оніщенко Н. М. Уніфікація як спосіб співвідношення і узгодженості внутрішньодержавного і міжнародного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С. 48–54.

36. Портнов А. В. Конкуренція і колізія норм права: співвідношення понять. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 1–6.

37. Портнов А. В., Москалюк О. В. Види колізій у законодавстві України. *Юрист України*. 2012. № 1–2 (18–19). С. 5–12.

38. Портнов А., Москалюк О. Правова природа колізійних принципів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 25–31.

39. Правозастосування : мультимедійний навч. посібник Національної академії внутрішніх справ. *Національна академія внутрішніх справ*. URL : <https://arm.naiu.kiev.ua/books/enforcement/info/lec1.html>.

40. Прийма С. В., Єрофєєва М. М. Поняття юридичних колізій. *Теорія і практика правознавства*. 2022. Вип. 2. С. 5–21.

41. Пугачов О. М. Поняття, види та способи усунення колізій у конституційному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 38–46.

42. Розгон О. В. Сутність механізму вирішення колізій норм права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 1 (01). Р. 53–61.

43. Середюк В. В. Теоретико-правові основи колізій у законодавстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. С. 20–23.

44. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74–80.

45. Соколов В. Деякі аспекти використання аналогії права в адміністративному судочинстві. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 1 (6). С. 46–50.

46. Ус М. В. Колізії суб'єктивних цивільних прав : монографія. Харків : Право, 2014. 221 с.

47. Чижмарь Ю. В. Проблеми й прогалини в національному та міжнародному трудовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 34 (2). С. 38–41.

48. Човган В. О. Неконституційність законодавчої прогалини. *Право України*. 2018. № 12. С. 114–127.

49. Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 13–18.

50. Якубівська Ю. Є. Колізії норм права та компетенції органів управління у сфері інтелектуальної власності як загроза інформаційній безпеці. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 36–41.

ТЕМА 7. ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Якість нормативно-правових актів має безпосередній вплив на рівень реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів особи та громадянина. Дефекти законодавчого процесу та недостатня експертна оцінка законопроектів призводять до того, що нормативно-правові акти можуть містити значні прогалини та помилки.

Поширеною в юридичній літературі є позиція вчених, які зазначають, що в умовах кардинальних політичних, економічних і соціальних зрушень, які відбуваються в суспільному житті України, одним із головних напрямів діяльності українського парламенту є забезпечення високої якості законів. Декларування України як правової держави передбачає насамперед роботу з удосконалення всієї правової системи країни, основу якої має складати якісне й ефективне законодавство.

Інші науковці наголошують, що перед юристами (теоретиками та практиками) постає складне завдання щодо наближення не лише законодавства України, а й практики його застосування до стандартів ЄС, що полягає у якісній зміні вітчизняної правової системи.

Окремі вчені також зазначають, що поширеним підходом до поняття ефективності законодавства є певне уявлення про його дієвість, результативність, здатність забезпечити досягнення відповідної соціальної мети (цілі).

Однак важливим є те, що національна правова система характеризується активним прийняттям нормативно-правових актів різної юридичної сили, хоча науковці вже більше ніж десять років говорять про те, що кількістю нормативно-правового матеріалу не можна замінити його якість.

Так, проаналізувавши окремі позиції науковців щодо основних вимог нормативно-правових актів, які регулюють усі сфери суспільства, можна дійти висновку, що головним критерієм дієвості й ефективності закону та підзаконних нормативно-правових актів є їхня якість.

Деструктивні процеси у законодавстві виникають унаслідок аномального впливу держави на максимальне регулювання суспільних відносин, що виявляється у таких формах: 1) процесуалізація права у сферах, для яких це нехарактерно; 2) бюрократизація права, що виявляється у зловживанні документацією, адміністративній пасивності, імітації ефективної діяльності в системі державного управління; 3) поширення правового регулювання у сферах, де воно є протиприродним;

4) надмірність правового регулювання, що по суті призводить до ускладнення організаційно-правової форми в умовах збільшення її обсягу.

Взагалі? поняття «експертиза» означає вивчення, перевірку, аналітичне дослідження, кількісну чи якісну оцінку висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета, тощо. Експертиза нормативно-правового акта – це діяльність компетентних органів, установ, спеціалізованих експертних організацій, окремих експертів та груп експертів, що передбачає дослідження і оцінку наукового рівня, юридичних якостей нормативно-правового акта, його відповідності загальнодержавним програмам та спеціально встановленим вимогам (економічним, фінансовим, екологічним, національної безпеки тощо).

Експертиза проєкту нормативно-правового акта проводиться з метою перевірки якості його підготовки та обґрунтованості, своєчасності прийняття, виявлення можливих негативних наслідків дії такого нормативно-правового акта. Основними завданнями експертизи проєкту нормативно-правового акта є його об'єктивний всебічний розгляд; перевірка відповідності проєкту положенням законодавства України; оцінка відповідності проєкту сучасному рівню наукових знань; аналіз рівня використання світового досвіду; прогнозування соціально-економічних, можливих правових наслідків виконання нормативно-правового акта в разі затвердження його проєкту; перевірка дотримання вимог нормотворчої техніки тощо.

Результати проведення експертизи проєкту нормативно-правового акта оформляються у вигляді експертного висновку, що складається зі вступної, аналітичної та підсумкової частин. У вступній частині визначається об'єкт та предмет експертизи, наводяться дані про експерта або групу експертів, які проводили експертизу. Аналітична частина повинна містити обґрунтовані зауваження до тексту проєкту нормативно-правового акта, а також пропозиції щодо усунення виявлених недоліків. У підсумковій частині формулюється загальна оцінка проєкту нормативно-правового акта. Висновок експертизи проєкту нормативно-правового акта розглядається суб'єктом нормотворення під час його обговорення, прийняття чи визначення подальшої роботи. Для більш чіткого розуміння сутності правової експертизи потрібно визначити її поняття. Так, деякі вчені зазначають, що правова експертиза слугує інструментом, за допомогою якого виробляється та чи інша правова позиція стосовно оформлення нормативних приписів.

Поряд із цим правова експертиза юридичних документів являє собою самостійний етап правотворчого процесу, змістом якого є оцінювання уповноваженими суб'єктами проекту юридичного документа щодо ймовірності ефективного впливу його правових норм на суспільні відносини та досягнення відповідного соціального, правового ефекту у випадку його прийняття. Окрім того, існує позиція, відповідно до якої правова експертиза – це дослідження, що проводиться експертом на підставі рішення або за дорученням уповноважених на те осіб, або без такого, але через пряму вказівку нормативно-правових актів, засноване на застосуванні спеціальних знань із метою використання його результатів в юридичній діяльності та полягає у наданні певного документа у вигляді висновку даної експертизи.

Слушною є думка вчених, які вважають, що правова експертиза є самостійною стадією процесу правотворчості або окремим етапом однієї зі стадій; правова експертиза є складовою частиною правового моніторингу правотворчості та правозастосування. Однак недоречною є позиція деяких вчених, які не застосовують поняття «правова експертиза», а замість нього використовують інше – «рецензування» або взагалі не застосовують жодного терміна до такого виду діяльності, а під час проведення експертизи на стадії правотворчості не виділяють окремо правову експертизу.

Правова експертиза є важливим етапом дослідження нормативно-правових актів. Вона повинна проводитися не тільки в процесі створення нормативно-правового акта (на стадії нормопроекування), а й безпосередньо на етапі його реалізації для визначення його ефективності та дієвості (контрольна експертиза).

Правова експертиза – це система спеціальних заходів, проведених спеціально уповноваженими суб'єктами (експертами з правових питань) на різних етапах нормопроекування з метою об'єктивної оцінки відповідності проекту нормативно-правового акта компетенції правотворчого органу, формі юридичного документа, правилам юридичної техніки, вимогам побудови нормативно-правового акта та науковим принципам правового регулювання. До предмета правової експертизи проекту нормативно-правового акта належать такі питання: 1) чи відповідає проект загальним принципам побудови правової системи? 2) чи відповідають положення проекту нормам Конституції України, а також законам із відповідної галузі права? 3) чи відповідає зміст проекту ступеню його юридичної сили? 4) чи відповідає зміст проекту соціально-економічним відносинам, що становлять предмет його регулювання? 5) чи відповідає проект нормам чинних міжнародних

договорів України? 6) чи враховано під час підготовки проєкту історичний та сучасний досвід регулювання цих чи аналогічних питань в Україні і за кордоном? Які положення проєкту вже були нормативно закріплені в минулому і довели свою ефективність, а які не дали належних результатів? 7) чи суперечать положення проєкту чинним нормативно-правовим актам більшої, рівної або меншої юридичної сили? Проведення правової експертизи проєкту нормативно-правового акта передбачає концептуальну, системно-юридичну та юридико-технічну його оцінку.

До основних стадій правової експертизи нормативно-правових актів відносять такі: оформлення відносин між замовником та організатором правової експертизи нормативно-правового акта; підготовка проведення правової експертизи нормативно-правового акта; проведення правової експертизи нормативно-правового акта; отримання і реалізація результатів експертизи замовником. Вказаний підхід дозволяє охопити весь комплекс відносин, починаючи від ініціативи замовника і закінчуючи реалізацією висновку експертизи. Діяльність щодо проведення правової експертизи нормативно-правових актів розпочинається з ініціативи замовника (яка може бути обумовлена вимогою законодавця) на стадії оформлення відносин між замовником та організатором правової експертизи нормативно-правового акта. Завданням цієї стадії є налагодження співробітництва між замовником та організатором експертизи, узгодження всіх необхідних умов. Перша стадія правової експертизи нормативно-правового акта завершується узгодженням усіх умов співробітництва і прийняттям рішення про проведення правової експертизи, яке оформлюється в договорі або іншому документі, що закріплює виникнення правовідносин між замовником і організатором експертизи. Після успішного завершення першої стадії розпочинається підготовка проведення правової експертизи нормативно-правового акта за участі таких суб'єктів, як організатор експертизи, керівник експертної групи, експерти. Завданнями другої стадії є створення робочої групи, призначення її керівника, доведення до виконавців умов замовлення на проведення експертизи, передбачених у договорі, та забезпечення умов її проведення. Основною стадією є проведення правової експертизи нормативно-правового акта, змістом якої є перевірка нормативно-правового акта на відповідність визначеним юридичним критеріям якості з підготовкою висновку. Завданням цієї стадії є правова експертиза нормативно-правового акта як особливий вид експертної діяльності.

Концептуальна оцінка проєкту нормативно-правового акта

передбачає визначення сфери суспільних відносин, котрі він має регулювати, і відповідної галузі права, до якої він належить, а також предмета і методу регулювання конкретного фрагмента цих відносин і засобів впливу на поведінку їх учасників. У процесі концептуальної оцінки необхідно встановити місце проєкту нормативно-правового акта в існуючій правовій системі, зважаючи на положення про те, що нормативно-правовий акт діє не ізольовано, а як складовий елемент узгодженої системи таких актів. Тому проєкт нормативно-правового акта має перебувати в ній на своєму, тільки йому належному місці, не вступаючи в суперечність із іншими її елементами. Під час оцінки місця проєкту нормативно-правового акта у вертикальній структурі правової системи (ступеня юридичної сили щодо інших актів) слід також звернути увагу на таке питання, як встановлення його відповідності ступеню конкретизації предмета регулювання (тобто визначення рівня, на якому має регулюватися відповідний фрагмент суспільних відносин).

Системно-юридична оцінка проєкту нормативно-правового акта передбачає з'ясування характеру зв'язків між проєктом та чинними нормативно-правовими актами. Результатом системно-юридичної оцінки проєкту нормативно-правового акта має бути повна схема його змістовних зв'язків із чинними нормативно-правовими актами, перелік виявлених суперечностей та неузгодженостей, а також конкретні пропозиції щодо змін і доповнень, котрі необхідно внести до проєкту або чинних нормативно-правових актів для усунення недоліків.

Юридико-технічна оцінка проєкту нормативно-правового акта передбачає визначення ступеня його відповідності встановленим правилам побудови та редакційно-лексичного оформлення нормативно-правових актів (правилам нормотворчої техніки).

Завданнями **наукової правової експертизи** проєкту нормативно-правового акта можуть бути: 1) визначення ступеня відповідності правових положень об'єктивним та суб'єктивним закономірностям, притаманним суспільним відносинам, що становлять предмет регулювання даного нормативно-правового акта; 2) врахування попередньої та поточної практики нормативного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин в Україні та за кордоном; 3) максимальне залучення та використання в експертному дослідженні наявної наукової інформації, статистичних та інших даних, докладне обґрунтування положень, що наводяться; 4) прогнозна оцінка можливих наслідків реалізації майбутнього акта, ступеня та характеру його можливого впливу на соціально-економічні відносини, що становлять предмет правового регулювання; 5) проведення в разі необхідності

спеціальних досліджень із найбільш складних питань або з питань, щодо яких відсутня відповідна науково підтверджена інформація.

Проведемо класифікацію за групою ознак із використанням системно-структурного методу дослідження. Залежно від кількості фахівців, які беруть участь в експертизі, вона може бути одноособовою або груповою.

Одноособова експертиза має певні недоліки, адже залишається ймовірність суб'єктивізму, припущення помилок через відсутність стороннього контролю в процесі роботи. Однак така експертиза може мати переваги в часі, особливо стосовно невеликого за обсягом документа.

Групова експертиза передбачає проведення її групою кваліфікованих фахівців. Доцільно залучати до складу робочої групи юристів, різних за спеціалізацією та досвідом роботи. Її можна формувати як із представників теоретичної правової науки, так і зі спеціалістів-практиків для забезпечення розгляду якомога ширшого кола питань. Групова правова експертиза дає змогу забезпечити більш всебічну та об'єктивну оцінку проекту нормативно-правового акта, але під час її проведення можуть виникати труднощі, пов'язані з формулюванням єдиної думки експертів. За підставами проведення експертиза може бути попередньою, первинною, повторною, додатковою та контрольною. Попередня експертиза проводиться, як правило, з метою з'ясування відповідності формальних ознак об'єкта експертизи встановленим нормам та вимогам. Цей вид експертизи переважно проводять замовники експертизи силами своїх спеціалізованих підрозділів або шляхом залучення незалежних експертів.

Первинна експертиза є основним видом експертизи. Цей вид експертизи передбачає здійснення всіх необхідних заходів у процесі підготовки обґрунтованого висновку щодо об'єктів експертизи, які передаються заінтересованими фізичними та юридичними особами – замовниками експертизи для аналізу та оцінки експертним організаціям, установам, експертам або колективам експертів. Повторною правовою експертизою можна вважати таку, що проводиться вдруге в межах предмета первинної експертизи або згідно з новим предметом, якщо у замовника експертизи виникли обґрунтовані зауваження стосовно висновку первинної експертизи. Ще однією підставою для проведення повторної експертизи може бути випадок, коли закінчився термін дії експертного висновку, якщо він був визначений. Тобто право направляти проєкт на повторну експертизу має замовник. До проведення повторної експертизи варто організувати «круглі столи» за участю розробників

проєкту для пояснення ними своїх зауважень.

Повторну експертизу може проводити один експерт або робоча група, що проводила первинну експертизу, або інші експерти. Додаткову правову експертизу слід проводити в разі внесення до проєкту нормативно-правового акта у процесі його доопрацювання істотних змін і доповнень, одержання інформації, що потребує експертної оцінки, а також у разі зміни соціально-економічних відносин, що становлять предмет правового регулювання даного проєкту, тобто при виникненні нових обставин. Контрольна експертиза може здійснюватися з ініціативи замовника, організатора для перевірки висновків первинної експертизи або з ініціативи фізичних чи юридичних осіб, заінтересованих у спростуванні окремих положень, частин або в цілому висновків раніше проведених експертиз.

Залежно від об'єкта експертиза може бути проведена щодо концепції нормативно-правового акта, проєкту закону, нормативно-правових актів парламенту, глави держави, уряду, центральних органів виконавчої влади, органів регіональної влади тощо. За ініціативою проведення експертиза може бути обов'язковою або добровільною.

Відповідно ці два види експертизи повинні розрізнятися за суб'єктами її проведення та юридичною силою висновків експертизи. За замовником проведення експертизи можна виділити експертизу, що ініційована органами влади, організаціями, громадянами.

Залежно від стадії правотворчості можна виділити експертизу, що проводиться на стадії апробації нормативно-правового акта, або експертизу, що проводиться на стадії реєстрації нормативно-правового акта.

За суб'єктами проведення правової експертизи щодо проєктів нормативно-правових актів виділяють два види правової експертизи: внутрішню і зовнішню.

Правова експертиза нормативно-правових актів є одним із видів експертизи як узагальненого поняття, тому їй властиві певні родові ознаки, як-от:

1. Це процес, що проходить декілька стадій, зокрема аналітичного дослідження об'єкта експертизи та його оцінки;
2. Виконується професійним суб'єктом, тобто особою чи групою осіб, які мають фахові знання з проблематики об'єкта експертизи;
3. Суб'єкти проведення експертизи мають бути незалежними від обставин суб'єктивного характеру при проведенні експертизи;
4. Проведення експертизи завершується складанням висновку відповідно до питань, що поставлені перед експертами.

3-поміж ознак, що відображають специфіку правової експертизи нормативно-правових актів, можна виділити такі:

1. Суб'єктами експертизи завжди виступають фахівці в галузі правознавства, які не були причетні до створення об'єкта правової експертизи;

2. Особливістю предмета такої експертизи є те, що вона має встановити: чи належить проєкт нормативно-правового акта до компетенції правотворчого органу; його відповідність нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та співвідношення з актами однакової юридичної сили однієї сфери законодавства; чи відповідає проєкт нормативно-правового акта правилам юридичної техніки й вимогам щодо його структурної побудови, – а також надати аналітико-методичні рекомендації стосовно вдосконалення проєкту нормативно-правового акта й подальшої розробки проєкту юридичного документа;

3. Правову експертизу нормативно-правових актів слід розглядати як процесуальну діяльність щодо здійснення юридично значущих дій. Відповідно, виникають правовідносини з приводу підготовки, проведення та складання висновку експертизи. Вони мають переважно адміністративно-правовий характер (направлення проєкту закону на правову експертизу до державного органу). Як будь-яка процесуальна діяльність, правова експертиза починається лише за наявності певного юридичного факту. Це може бути нормативна вказівка щодо обов'язкового проведення експертизи певного виду нормативно-правового акта та прийняття рішення компетентним органом, натомість стосовно необов'язкової правової експертизи достатньо лише рішення уповноваженої особи. В будь-якому випадку це рішення є юридичним актом, що створює права та обов'язки.

Проведення правової експертизи нормативно-правових актів є одним із заходів, спрямованих на вдосконалення системи нормативно-правових актів у державі.

Метою правової експертизи нормативно-правових актів є забезпечення єдності правового поля, прийняття органами державної влади нормативно-правових актів, що не суперечать Конституції України, підготовка пропозицій щодо усунення невідповідності нормативно-правових актів Конституції та попередження виникнення юридичних колізій. Вона спрямована на захист національних інтересів держави.

До предмета наукової правової експертизи можуть бути додатково включені такі питання: 1) чи можлива реалізація проєкту в конкретних соціально-економічних умовах, що склалися у суспільстві? 2) які

соціально-економічні процеси та явища можуть сприяти реалізації проєкту, а які – створити несприятливі умови для його реалізації або навіть виключити можливість його реалізації? 3) яким може бути ставлення до проєкту населення в цілому, представників професійних груп, посадових осіб, яких він безпосередньо стосується? 4) якими можуть бути наслідки реалізації проєкту?

Експертиза нормативно-правових актів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» всі законопроекти, а також підзаконні нормативні акти, на які поширюється вимога державної реєстрації, підлягають юридичній експертизі на відповідність вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та практиці Європейського суду з прав людини. Нездійснення цієї перевірки або наявність висновку про невідповідність підзаконного акта вимогам зазначеної конвенції є підставою для відмови в державній реєстрації відповідного підзаконного акта. У проведенні експертизи задіяні: а) суб'єкти нормотворення; б) структурні підрозділи центрального апарату Міністерства юстиції та територіальні органи Міністерства юстиції. З огляду на складність та комплексний характер питань, пов'язаних із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також беручи до уваги, що практика Європейського суду з прав людини перебуває у постійному розвитку, керівникам органів, задіяних у здійсненні експертизи, рекомендується визначати конкретних осіб, які відповідатимуть за цей напрям роботи на постійній основі, проходилимуть спеціалізоване навчання, отримуватимуть необхідну інформацію та методичні рекомендації.

Експертиза нормативно-правових актів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проводиться у два етапи: а) перший етап – перевірка, чи стосується предмет регулювання нормативного акта (його проєкту) прав і свобод, гарантованих конвенцією (перевірка на належність); б) другий етап – перевірка нормативного акта (його проєкту), предмет регулювання якого стосується прав і свобод, гарантованих конвенцією, на відповідність положенням конвенції та практиці Європейського суду з прав людини (перевірка на відповідність).

За результатами експертизи приймається одне з таких рішень: а) проєкт нормативно-правового акта відповідає згаданій конвенції та практиці Європейського суду з прав людини; б) проєкт нормативно-правового акта не відповідає згаданій конвенції та практиці

Європейського суду з прав людини; в) проєкт нормативно-правового акта за предметом правового регулювання не стосується згаданої конвенції та практики Європейського суду з прав людини. Наслідком непроведення експертизи щодо відповідності проєкту акта названій конвенції та практиці Європейського суду з прав людини може стати констатація цим судом порушення Україною прав, гарантованих конвенцією. Сьогодні Європейським судом з прав людини у декількох рішеннях, винесених щодо України, прямо визначено, що порушення прав, гарантованих конвенцією, спричинені саме недоліками у чинному законодавстві. Європейський суд з прав людини не встановлює конкретних строків для зміни національного законодавства, але держава якнайшвидше має виправити наявні порушення, оскільки процес виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини перебуває на постійному контролі в Комітеті Міністрів Ради Європи. На практиці виконати цю норму Регламенту Європейського суду з прав людини дуже важко, оскільки кількість законопроєктів, поданих на розгляд, уже перевищила 2000. Тому за ініціативою Комітету Міністрів Ради Європи було створено групу незалежних експертів, які надаватимуть висновки щодо відповідності законопроєктів зобов'язанням України за Угодою про асоціацію, праву ЄС та іншим міжнародним договорам України. Розроблено також Методичні рекомендації з наближення законодавства України до права ЄС, а до парламенту внесено відповідний законопроєкт щодо вдосконалення цього механізму. Незважаючи на обов'язковість здійснення експертизи, висновки комітету, однак, не завжди враховуються під час подальшого розгляду законопроєкту. Досить популярною є і практика використання Верховною Радою України скороченої процедури розгляду законопроєктів, що дозволена ст. 101 Регламенту Верховної Ради України. У цьому випадку законотворці користуються правом Президента України чи Верховної Ради України визначити законопроєкт як невідкладний, що унеможливує проведення всебічної та якісної експертизи. Щодо актів Президента України, то, відповідно до затвердженого Указом Президента України від 15.11.2006 Положення про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України, до проєктів указів, що за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС, додається експертний висновок Міністерства юстиції України щодо відповідності проєкту *acquis communautaire*.

Гендерно-правова експертиза нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» чинне законодавство, проєкти

нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Гендерно-правова експертиза – це аналіз чинного законодавства, проєктів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Гендерно-правову експертизу чинного законодавства та проєктів нормативно-правових актів у всіх сферах законодавства, що стосуються прав і свобод людини, проводить Міністерство юстиції України. Гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів здійснюється як складова частина правової експертизи. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом із проєктом нормативно-правового акта до розгляду. Метою гендерно-правової експертизи є запобігання можливому прийняттю органами законодавчої та виконавчої влади, Президентом України нормативно-правових актів, які б містили заборонені дискримінаційні норми за ознакою статі, тобто сприяння утвердженню та захисту прав і свобод людини. У разі необхідності можуть також проводитися спеціальні експертизи – наукове дослідження проєкту закону стосовно окремих сфер законодавчого регулювання, зокрема: екологічна експертиза, науково-технічна експертиза (порядок проведення визначено Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу») тощо. Щодо проєктів нормативно-правових актів, котрі передбачають або зумовлюють додаткові прибутки і видатки державного або місцевих бюджетів, проводиться фінансово-економічна експертиза.

У науковій літературі існують різні визначення гендерної експертизи, зокрема, це:

- аналіз документів, текстів, програм, політики з позицій гендерних принципів; розгляд соціальних, законодавчих, економічних та інших питань із позиції гендерних досліджень; порівняльна оцінка на гендерність; міжнародно-правовий підхід до оцінки чинного законодавства з позицій свободи, справедливості, рівності та розвитку соціальних статей;

- сукупність прийомів і правил процесу збору достовірної інформації з урахуванням гендерних відмінностей у різних сферах суспільного буття. Гендерна експертиза визначає дослідницький підхід, об'єктивно необхідний при побудові законодавчих положень.

Гендерно-правова експертиза залежно від об'єкта дослідження може бути двох видів: **гендерна експертиза чинних нормативно-правових актів та гендерна експертиза проєктів нормативно-правових актів.** Процедурно і по суті гендерно-правова експертиза

проектів нормативно-правових актів буде відрізнятися від експертизи чинного законодавства:

1. Гендерно-правова експертиза проектів нормативно-правових актів спрямована насамперед на недопущення прийняття актів, що не відповідають принципу рівних прав і можливостей, а гендерно-правова експертиза чинного законодавства спрямована на виявлення невідповідності вже діючих нормативно-правових актів зазначеному принципу та вжиття необхідних заходів щодо усунення цих порушень;

2. Гендерно-правова експертиза чинних нормативно-правових актів потребує виділення спеціального кола нормативно-правових актів зі всього масиву чинного законодавства, що мають стати об'єктом експертизи, тобто перелік чинних нормативно-правових актів, щодо яких проводитиметься гендерно-правова експертиза, визначається у спеціальному щорічному плані Міністерства юстиції України, а проекти нормативно/правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі автоматично (на підставі закону) при проходженні ними реєстрації як завершальної стадії правотворчого процесу;

3. Гендерно-правова експертиза чинного законодавства проводиться як спеціальний самостійний вид експертизи, натомість експертиза проектів нормативно-правових актів здійснюється як складова більш загальної процедури правової експертизи.

На практиці таке розмежування понять гендерно-правової експертизи проектів нормативно-правових актів і гендерно-правової експертизи чинного законодавства створює можливість подвійної перевірки тих самих актів на предмет їх відповідності принципу рівних прав та можливостей. Це означає, що проект акта може пройти гендерно-правову експертизу на стадії його прийняття і в подальшому може бути повторно перевірений, але вже як складова чинного законодавства.

Гендерна експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться як складова частина правової експертизи, в ході якої здійснюється вивчення, дослідження проведення порівняльного аналізу та надається оцінка з відповідним обґрунтуванням проекту нормативно-правового акта щодо його відповідності принципу гендерної рівності у відповідній сфері життєдіяльності, реалізація якого врегульована як законодавством України, так і міжнародно-правовими актами.

Так, насамперед визначається сфера суспільних відносин, котрі пропонується врегулювати проектом нормативно-правового акта, та встановлюються всі істотні та змістовні зв'язки проекту чи його окремих положень із нормативно-правовими актами різних галузей законодавства всіх рівнів.

Гендерно-правова експертиза є досить складною процедурою, що має декілька стадій та досить багато нюансів, котрі вимагають значної уваги та відповідальності експерта. Так, спочатку проєкт нормативно-правового акта досліджується на наявність у ньому дискримінаційних положень, що можуть передбачити певні утиски, обмеження, розрізнення, винятки, пільги, привілеї, переваги чи інше за ознакою статі. Досліджується проєкт і на наявність у ньому нерівних умов реалізації прав жінок і чоловіків, чи не обмежують вони можливість користування жінкою і чоловіком своїми правами і свободами на рівних умовах, чи не порушують їхній рівний правовий статус, що не дозволяє обом статтям брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності.

Крім того, досліджується, чи не є дискримінацією за ознакою статі наявність у проєкті акта однакових норм для жінок і чоловіків, коли, можливо, варто було б застосовувати, в передбачених проєктом випадках, позитивні дії.

Таким чином, узагальнюючи різні підходи в науковій літературі щодо правової експертизи нормативно-правових актів можна визначити різні погляди щодо місця і ролі правової експертизи нормативно-правових актів в процесі правотворчості та правозастосування. Це, по-перше, проведення експертизи на стадії правотворчості, не виділяючи окремо правову експертизу; по-друге, наукове експертне забезпечення правотворчої роботи; по-третє, відсутність стадії експертизи або будь-якої перевірки проєкту нормативно-правового акта в процесі правотворчості; по-четверте, правова експертиза є самостійною стадією процесу правотворчості або окремим етапом однієї зі стадій; по-п'яте, правова експертиза є складовою частиною правового моніторингу правотворчості та правозастосування.

Гендерно-правова експертиза нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, що підлягають державній реєстрації, здійснюється під час такої реєстрації структурними підрозділами апарату та територіальних органів Міністерства юстиції України, відповідальними за проведення державної реєстрації нормативно-правових актів.

Результати гендерно-правової експертизи нормативно-правового акта, поданого на державну реєстрацію, зазначаються у висновку про державну реєстрацію нормативно-правового акта за формою згідно з додатком 2 до Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 34/5 від 12 квітня 2005 р.

Гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів проводиться:

- розробником проєктів актів;
- територіальним управлінням юстиції час проведення правової експертизи.

Не потребують проведення гендерно-правової експертизи проєкти нормативно-правових актів, що не містять норм стосовно прав і свобод людини у її відносинах з іншими людьми та державою, визначених Конституцією України. Це можуть бути проєкти нормативно-правових актів, що встановлюють правовий режим (наприклад: майна, земель, прикордонний, митний тощо). Або певні правила (наприклад: дорожнього руху, пожежної безпеки, природокористування). Також не підлягають гендерно-правовій експертизі проєкти нормативно-правових актів, що встановлюють правовий статус юридичних осіб, вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища, рослинного та тваринного світу; технічні або процедурні норми тощо.

Саме на цьому етапі вирішується питання, чи потребує проєкт акта проведення гендерно-правової експертизи, чи ні, та, у разі необхідності проведення такої експертизи, визначається вичерпний перелік актів законодавства, на відповідність яким буде досліджуватись, аналізуватись та оцінюватись даний проєкт акта.

Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів.

На сьогодні антикорупційна експертиза проводиться відповідно до вимог статті 55 Закону України «Про запобігання корупції», ч. 1 якої, зокрема, встановлює, що антикорупційна експертиза проводиться з метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та проєктах нормативно-правових актів чинників, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, та з метою розроблення рекомендацій стосовно усунення цих чинників. Повноваженнями щодо проведення антикорупційної експертизи відповідно до зазначеного закону наразі наділено три органи: профільний комітет Верховної Ради України, Міністерство юстиції України та Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК). Крім того, за ініціативою фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза чинних нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів.

Основним сукупним правовим наслідком за перерахованими документами стало взяття Україною зобов'язань із комплексної модернізації антикорупційної інфраструктури. Безумовно, ключовим

вектором роботи уповноважених владних інституцій було розроблення нових якісних нормативно-правових актів, а також упровадження необхідних норм і положень у чинне законодавство. Одним із ключових тогочасних акцентів став орієнтир на запровадження антикорупційної експертизи в Україні.

Чинне національне антикорупційне законодавство передбачає проведення двох видів антикорупційних експертиз: державної, тобто офіційної, та громадської, або незалежної. Суб'єктами проведення офіційної антикорупційної експертизи є Міністерство юстиції України, комітет Верховної Ради України з питань антикорупційної політики та НАЗК. Суб'єктами проведення громадської або незалежної антикорупційної експертизи є громадські ради, фахівці державних органів, підприємств, установ, організацій, представники громадськості, міжнародні експерти. Проте вказаний перелік суб'єктів не є вичерпним.

Проведення громадської антикорупційної експертизи чинних нормативно-правових актів, проєктів нормативно-правових актів, а також оприлюднення її результатів здійснюється за рахунок відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством. Отже, наразі обов'язкову антикорупційну експертизу проєктів нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України, проводить Міністерство юстиції України. Воно ж визначає і порядок та методологію проведення ним антикорупційної експертизи, а також порядок оприлюднення її результатів.

Порядок проведення антикорупційної експертизи затверджено наказом Міністерства юстиції України від 18.03.2015 № 383/5. Методологію проведення антикорупційної експертизи – наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. Антикорупційна експертиза проєктів нормативно-правових актів проводиться як складова частина їх правової експертизи структурними підрозділами апарату Міністерства юстиції України, до повноважень яких віднесено проведення правової експертизи. Результати проведення антикорупційної експертизи проєкту нормативно-правового акта відображаються у висновку Міністерства юстиції України за результатами його правової експертизи, в якому робиться загальний висновок щодо наявності корупціогенних чинників та подаються пропозиції щодо можливих шляхів доопрацювання проєкту нормативно-правового акта у разі їх виявлення. Антикорупційна експертиза проєктів нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України, здійснюється комітетом

Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією. Регламент розгляду комітетом проєктів нормативно-правових актів, у тому числі проведення антикорупційної експертизи, затверджено рішенням Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики від 12 березня 2020 р., протокол № 31.

Обов'язкова антикорупційна експертиза проєктів нормативно-правових актів проводиться Міністерством юстиції України та комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією. Міністерство юстиції України обов'язково проводить експертизу: всіх проєктів нормативно-правових актів, котрі вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України, що є складовою правової експертизи; нормативно-правових актів державних органів, котрі підлягають державній реєстрації у міністерствах і центральних органах виконавчої влади.

Проведення такої експертизи є складником процедури реєстрації і здійснюється під час її проведення в порядку, визначеному Положенням про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731. Відповідно до цього положення державній реєстрації підлягають нормативно-правові акти, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер. Комітет Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією, відповідно до ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» розглядає проєкти нормативно-правових актів, внесені народними депутатами України. Водночас, згідно з ч. 1 ст. 93 Регламенту Верховної Ради України, комітет має проводити антикорупційну експертизу всіх проєктів, внесених до Верховної Ради України.

Згідно із затвердженим щорічним планом Міністерство юстиції України проводить **антикорупційну експертизу чинних нормативно-правових актів**: законів України, актів Президента України й Кабінету Міністрів України – у сферах прав та свобод людини і громадянина; повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; надання адміністративних послуг; розподілу й витрачання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів; конкурсних (тендерних) процедур.

Необов'язкову антикорупційну експертизу проводять НАЗК та громадськість. НАЗК за власною ініціативою, зокрема й за зверненням громадян чи громадських об'єднань, проводить антикорупційну

експертизу проєктів нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України, передусім у сферах, визначених для проведення Міністерством юстиції України експертизи чинних нормативно-правових актів, насамперед із потенційно високим ступенем корупційних ризиків. До нормативно-правових актів із потенційно високим ступенем корупційних ризиків належать нормативно-правові акти, пов'язані з: виконанням рішень, зокрема індивідуального характеру, предметом яких є визначення прав, свобод, обов'язків людини і громадянина та способів їх реалізації; управлінням об'єктами державної або комунальної власності, їх відчуженням; питаннями митної справи, податкової та фінансової політики; визначенням процедур аукціонів, тендерів щодо відчуження чи закупівлі товарів, робіт і послуг; використанням бюджетних коштів; питаннями інвестиційної й інноваційної діяльності; наданням пільг і переваг окремим суб'єктам господарювання; визначенням повноважень органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, зокрема щодо самостійного обрання порядку (механізму, процедури) вирішення проблемних питань; делегуванням повноважень органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування підприємствам та організаціям незалежно від форм власності.

Громадська антикорупційна експертиза проводиться за ініціативою фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб. Громадськість може проводити антикорупційну експертизу як чинних нормативно-правових актів, так і проєктів нормативно-правових актів. Така експертиза здійснюється за рахунок відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством.

Порядок проведення антикорупційної експертизи.

Порядок участі уповноваженого у проведенні експертизи проєктів нормативно-правових актів, організаційно-розпорядчих документів, що видаються державним органом, порядок візування наказів (розпоряджень) з основної діяльності, адміністративно-господарських питань і додатків до них, проєктів наказів (розпоряджень) із кадрових питань (щодо особового складу) чинним законодавством не врегульовано.

Методологія проведення антикорупційної експертизи для Міністерства юстиції затверджена наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. НАЗК у своїй діяльності керується Методологією проведення Національним агентством з питань запобігання корупції антикорупційної експертизи проєктів нормативно-

правових актів і Методичними рекомендаціями щодо проведення Національним агентством з питань запобігання корупції антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, затвердженими рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.12.2018 № 3223. Крім цього, були розроблені методології проведення громадської антикорупційної експертизи.

Проте під час здійснення експертизи доцільно користуватися Методологією проведення антикорупційної експертизи, затвердженою наказом Міністерства юстиції, оскільки вона пройшла державну реєстрацію. Методології за своїм змістом схожі та, зокрема, визначають: типові види корупціогенних чинників; критерії та способи оцінки корупціогенних чинників; способи виявлення й усунення корупціогенних чинників у нормативно-правових актах і проєктах нормативно-правових актів.

Базова термінологія антикорупційної експертизи є такою.

Корупціогенний чинник – це здатність нормативно-правової конструкції (окремого нормативного припису чи їх сукупності) самостійно або у взаємодії з іншими нормами сприяти вчиненню чи збільшенню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Індикатор корупціогенності – це ознака нормативно-правового припису, що може свідчити про наявність у нормативно-правовому акті, проєкті нормативно-правового акта корупціогенних чинників.

Алгоритм проведення антикорупційної експертизи.

Методології проведення антикорупційної експертизи визначають певний алгоритм дій під час здійснення оцінки нормативно-правового акта чи організаційно-розпорядчого документа щодо наявності або відсутності корупціогенних чинників, тобто положень чи сукупності положень, котрі можуть стати причиною або створюють умови для вчинення корупційних правопорушень та/або правопорушень, пов'язаних із корупцією. Як уже зазначалося, діяльність уповноважених із проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів, організаційно-розпорядчих документів, візування проєктів наказів (розпоряджень) за суттю і змістом є антикорупційною експертизою. Адже мета такої діяльності полягає у виявленні причин та умов, що призводять чи можуть призвести до вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень. Із огляду на це алгоритм дій під час проведення такої діяльності аналогічний здійсненню антикорупційної експертизи.

Алгоритм проведення антикорупційної експертизи можна

поділити на три етапи (кроки):

1. Первинна оцінка проєкту нормативного документа;
2. Системний аналіз змісту проєкту нормативного документа;
3. Формування висновку антикорупційної експертизи та результатів візування.

Крім того, існує такий засіб боротьби з корупційними проявами, як **моніторингова експертиза**. Цей засіб було позичено з міжнародного права, а саме з міжнародних конвенцій.

Існують декілька способів організації системи правового моніторингу.

Відповідно до *централізованого способу* ефективність національного законодавства досліджує спеціальний уповноважений орган або організація. У зарубіжних країнах такий спосіб організації моніторингу на практиці використовується досить нечасто. Прикладом централізованого способу організації може слугувати досвід Узбекистану, де створено науково-дослідну експертну установу – Інститут моніторингу чинного законодавства при Президентові Республіки Узбекистан. Основними функціями цієї установи є: проведення правової експертизи законопроектів; підготовка експертних висновків щодо проєктів нормативно-правових актів; аналіз усього масиву нормативно-правових актів на предмет узгодженості норм права тощо.

Децентралізований спосіб організації системи моніторингу застосовується в правовій системі Німеччини. Коло суб'єктів, які беруть участь у процесі організації моніторингу, нічим не обмежене і охоплює спеціалізовані дослідницькі наукові центри, міністерства й інші зацікавлені організації (наприклад, Інститут з вивчення проблем правової держави у Вільному університеті м. Берлін).

Змішаний спосіб організації системи правового моніторингу характерний, зокрема, для Італії та Швеції, де для оцінки ефективності дії норм права формують урядову комісію (Швеція) або профільну комісію (Італія). Метою діяльності цих органів є вивчення потреби в подальшому реформуванні прийнятого законодавства. Крім того, такі органи мають право проводити з власної ініціативи, а також за дорученням урядових структур розслідування щодо застосування та ефективності норм національного законодавства.

У більшості європейських країн порядок і правила оцінки проєктів нормативно-правових актів на корупціогенність спеціально не регулюються ні в регламентах парламентів, ні в постановах уряду, ні в актах правоохоронних органів. У деяких країнах (Іспанія, Португалія,

Польща) в регламентах вищого законодавчого органу йдеться лише про можливість здійснення юридичної експертизи. Так, у ч. 3 ст. 34 Регламенту Сейму Республіки Польща передбачено можливість направлення проєкту на експертизу, якщо у пояснювальній записці немає згадки про її проведення в період підготовки проєкту до розгляду в Сеймі. У межах цієї експертизи може бути повністю або частково проведено й оцінку проєкту на корупціогенність.

Моніторингова експертиза має на меті зменшення масштабу проблем, що виникають унаслідок недосконалості законодавства. Для того щоб нормативно-правовий акт був ефективним і максимально відповідав потребам суспільства, необхідно чітко спрогнозувати позитивні та можливі негативні наслідки реалізації вимог, що містяться у ньому. Корупціогенні чинники можна звести до мінімуму за допомогою експертної оцінки потенційних і чинних норм права. Щоб уникнути законодавчих «лазівок», що допускають зловживання чиновників своїм службовим становищем, треба розвивати застосування антикорупційної експертизи.

Наведемо декілька прикладів застосування моніторингової експертизи в різних країнах. У Республіці Вірменія проведення антикорупційної експертизи було започатковано у 2009 р. з прийняттям постанови уряду Республіки Вірменія від 22 жовтня 2009 р. № 1205-Н «Про оцінку регулюючого впливу антикорупційних нормативно-правових актів». Її здійснює спеціальний орган Міністерства юстиції Республіки Вірменія – Агентство експертизи правових актів. Проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів у Республіці Молдова на законодавчому рівні визначено в 2008 р. Законом Республіки Молдова «Про запобігання корупції і боротьбу з нею». З огляду на такий міжнародний досвід можна стверджувати, що Україна у сфері протидії корупції рухається зі своїми сусідами в одному напрямі.

Складіть схеми

- Поняття та строки проведення правової експертизи нормативно-правових актів.
- Види рішень за результатами проведення правової експертизи нормативно-правових актів.
- Типові помилки суб'єктів нормотворення під час підготовки нормативно-правових актів для державної реєстрації.

Тематика рефератів

- Правова основа проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів.
- Поняття та завдання антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів. Суб'єкти та предмет антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів.
- Методологія проведення антикорупційної експертизи.
- Корупціогенні чинники та техніко-юридичні недоліки проєктів нормативно-правових актів, способи їх виявлення та оцінки.

Виконайте практичні завдання

Практичне завдання 1

Була проведена гендерно-правова експертиза Цивільного процесуального кодексу України та було встановлено, що деякі положення статей містять явні ознаки дискримінації осіб.

Зазначте, хто може здійснювати гендерно-правову експертизу нормативних-правових актів? Які підстави проведення гендерно-правової експертизи? Який документ видається після проведення експертизи на відповідність нормативно-правового акта?

Практичне завдання 2

Під час проведення перевірки на відповідність нормативно-правового акта було виявлено, що його положення можуть порушувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

Проаналізуйте ситуацію. Чи може цей нормативно-правовий акт підлягати подальшій перевірці, чи його буде надіслано на повторне редагування? Які органи здійснюють перевірку на відповідність?

Практичне завдання 3

До порядку денного пленарного засідання Верховної Ради України було внесено Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо особливостей роботи судів та суддів під час дії воєнного чи надзвичайного стану. Під час розгляду на пленарному засіданні запропонованого проекту група народних депутатів України звернулася до Голови Верховної Ради України із зауваженнями щодо відсутності висновку Мінцифри про проведення цифрової експертизи останнього.

Голова Верховної Ради України зазначив, що цифрова експертиза не є обов'язковою, а значить, розгляд проекту акта під час пленарного засідання може бути продовжено.

Проаналізуйте ситуацію. Визначте, яким правовим актом врегульовано питання проведення цифрової експертизи. Які акти підлягають такому виду експертизи? Який порядок її проведення встановлений чинним законодавством України?

Практичне завдання 4

За статистичними даними, взятими з Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2010 роки, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 384-р від 05 липня 2006 р., в органах законодавчої влади жінки становлять 8,5 %, у великому промисловому бізнесі жінки обіймають лише 2 % посад, серед власників середнього і малого бізнесу – 20 % жінок. Заробітна плата жінок майже на третину менша, ніж чоловіків, безробітних жінок значно більше, ніж безробітних чоловіків, пенсія жінок, за прогнозом, через 20–30 років становитиме у середньому 40–45 % пенсії чоловіків. Жінка працює фактично на 4–6 годин більше, ніж чоловік. Праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна.

Проаналізуйте ситуацію. Визначте, чи має місце гендерна дискримінація в органах влади. Встановіть вид спеціальної експертизи: поняття, мету, об'єкт експертизи та особливості врахування експертного висновку в нормотворчій діяльності та при державній реєстрації нормативно-правових актів.

Вирішіть тестові завдання:

1. Експертиза нормативно-правових актів – це:

а) спеціальна організаційно-правова діяльність уповноважених суб'єктів, що полягає в ініціюванні, підготовці, розгляді проектів нормативно-правових актів та прийнятті (виданні) цих актів;

б) діяльність висококваліфікованих фахівців та вчених, що полягає у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінці фахового та наукового рівня законопроекту і формулюванні обґрунтованих висновків для прийняття рішення щодо такого проекту;

в) упорядкування нормативно-правових актів у збірники шляхом розташування їх у хронологічному порядку або за предметом

регулювання;

г) об'єднання в єдиний нормативно-правовий акт кількох актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин, без зміни їхнього змісту;

д) спосіб систематизації, що полягає у подоланні розрізненості нормативно-правових актів, виданих у різний час щодо однакового предмета правового регулювання, шляхом їх поєднання в єдиний укрупнений нормативно-правовий акт із усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту.

2. Результат проведення експертизи нормативно-правового акта оформляється у вигляді:

- а) ухвали;
- б) висновку;
- в) рішення;
- г) постанови;
- д) пояснювальної записки.

3. Видами експертизи проєктів нормативно-правових актів є:

- а) одноособова або групова експертизи;
- б) первинна, повторна, додаткова та контрольна експертизи;
- в) правова, гендерно-правова, наукова, фінансово-економічна, екологічна, соціологічна та інші експертизи;
- г) правова, науково-правова експертизи;
- д) екологічна, антикорупційна експертизи.

4. Питання щодо відповідності проєкту нормативно-правового акта Конституції України, а також законодавчим актам із відповідної галузі права становить предмет проведення:

- а) науково-правової експертизи;
- б) правової експертизи;
- в) експертизи на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- г) фінансово-економічної експертизи;
- д) гендерно-правової експертизи.

5. Питання щодо визначення ступеня відповідності проєкту нормативно-правового акта об'єктивним та суб'єктивним закономірностям, притаманним суспільним відносинам, що передбачається врегулювати ним, становить предмет проведення:

- а) науково-правової експертизи;

- б) правової експертизи;
- в) науково-технічної експертизи;
- г) фінансово-економічної експертизи;
- д) системно-юридичної оцінки.

6. Питання щодо визначення відповідності проєкту нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків становить предмет проведення:

- а) науково-правової експертизи;
- б) гендерно-правової експертизи;
- в) науково-технічної експертизи;
- г) юридично-технічної експертизи;
- д) соціологічної експертизи.

7. Такі питання: «Чи відповідає проєкт загальним принципам побудови правової системи? Якщо ні, то в чому це виявляється? Чи відповідають положення проєкту нормам Конституції України, а також законам із відповідної галузі права? Якщо ні, то яким саме нормам? Чи відповідає зміст проєкту ступеню його юридичної сили? Якщо ні, то які саме положення проєкту не відповідають ступеню його юридичної сили? Чи відповідає зміст проєкту соціально-економічним відносинам, що становлять предмет його регулювання? Якщо ні, то в чому саме? Чи відповідає проєкт нормам чинних міжнародних договорів України? Якщо ні, то в якій частині?» – належать до:

- а) предмета експертизи;
- б) мети експертизи;
- в) методу експертизи;
- г) функцій експертизи;
- д) методології експертизи.

8. Експертиза нормативно-правових актів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проводиться у:

- а) чотири етапи;
- б) три етапи;
- в) шість етапів;
- г) п'ять етапів;
- д) два етапи.

9. До предмета наукової правової експертизи можуть бути

додатково включені такі питання:

а) чи можлива реалізація проєкту в конкретних соціально-економічних умовах, що склалися у суспільстві;

б) чи можлива правова експертиза проєктів нормативно-правових актів, спрямована насамперед на недопущення прийняття актів, що не відповідають принципу рівних прав і можливостей;

в) чи потребує правова експертиза чинних нормативно-правових актів виокремлення спеціального кола нормативно-правових актів із усього масиву чинного законодавства;

г) чи проводиться правова експертиза чинного законодавства як спеціальний самостійний вид експертизи;

д) чи є експертиза досить складною процедурою, що має декілька стадій та достатньо нюансів, котрі вимагають значної уваги та відповідальності експерта?

10. Висновок гендерно-правової експертизи подається з:

- а) чинним нормативно-правовим актом;
- б) висновком експерта;
- в) доповідною запискою;
- г) заявою;
- д) проєктом нормативно-правового акта.

11. Щодо проєктів нормативно-правових актів, котрі передбачають або зумовлюють додаткові прибутки і видатки державного або місцевих бюджетів, проводиться:

- а) гендерно-правова експертиза;
- б) правова експертиза;
- в) науково-технічна експертиза;
- г) спеціальна експертиза;
- д) фінансово-економічна експертиза.

12. Гендерно-правова експертиза нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, нормативно-правові акти яких підлягають державній реєстрації, здійснюється:

- а) під час реєстрації структурними підрозділами апарату та територіальних органів Міністерства юстиції України, відповідальними за проведення державної реєстрації нормативно-правових актів;
- б) під час реєстрації органів Міністерства юстиції України;
- в) територіальними органами;
- г) органами місцевого самоврядування;

д) підрозділами державних органів.

13. Гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів проводиться:

- а) розробником проєктів актів; територіальним управлінням юстиції час проведення правової експертизи;
- б) територіальними органами;
- в) територіальним управлінням юстиції;
- г) органами місцевого самоврядування;
- д) підрозділами державних органів.

14. До якої дати щороку повинна проводитися гендерно-правова експертиза нормативно-правових актів:

- а) до 31 грудня;
- б) до 31 серпня;
- в) до 31 жовтня;
- г) до 31 травня;
- д) до 23 серпня.

15. Така експертиза проєктів актів проводиться з метою виявлення в них положень, що самотійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних із корупцією (корупціогенних чинників), та розроблення рекомендацій щодо їх усунення. Визначте, про який вид експертизи йде мова:

- а) гендерно-правова;
- б) науково-правова;
- в) науково-технічна;
- г) спеціальна;
- д) антикорупційна.

16. «Порядок проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції» прийнято:

- а) 28.08.2019;
- б.) 28.08.2018;
- в) 29.07.2020;
- г) 20.04.2019;
- д) 08.08.2019.

17. Який орган здійснює моніторинг актів законодавства, проєктів

актів, внесених на розгляд Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України, з метою виявлення в них корупціогенних норм:

- а) Національне агентство з питань запобігання корупції;
- б) Служба безпеки України;
- в) Спеціалізована антикорупційна прокуратура України;
- г) Національне агентство з питань запобігання корупції;
- д) Державне бюро розслідувань.

18. Національне агентство з питань запобігання корупції інформує відповідний комітет Верховної Ради України або Кабінет Міністрів України про проведення антикорупційної експертизи відповідного проекту акта, що є підставою для зупинення процедури його розгляду або прийняття, але на строк не більш ніж:

- а) 30 календарних днів;
- б) 20 календарних днів;
- в) 13 календарних днів;
- г) 10 календарних днів;
- д) 3 календарні дні.

19. Яка особа чи орган може інформувати комітет Верховної Ради України про проведення антикорупційної експертизи:

- а) голова Національного агентства з питань запобігання корупції;
- б) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;
- в) директор Державного бюро розслідувань;
- г) перший заступник директора Державного бюро розслідувань;
- д) керівник підрозділу центрального апарату Державного бюро розслідувань.

20. Днем початку строку проведення антикорупційної експертизи проекту акта вважається:

- а) той самий день;
- б) наступний календарний день;
- в) наступний календарний день за днем такого інформування;
- г) наступний календарний день за днем без такого інформування;
- д) через 2 календарні дні.

21. Антикорупційну експертизу проектів актів Національне агентство з питань запобігання корупції проводить відповідно до:

- а) Закону України «Про запобігання корупції»;
- б) Закону України «Про державне бюро розслідувань»;

в) Закону України «Про запобігання корупції» за методологією проведення антикорупційної експертизи, затвердженою Національним агентством з питань запобігання корупції;

г) Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»;

д) Закону України «Про Службу безпеки України».

22. До проведення антикорупційної експертизи проєктів актів залучаються представники:

а) громадської ради;

б) політичної ради;

в) Верховної Ради України;

г) ради громадського контролю;

д) ради безпеки.

23. Громадська рада надає обґрунтовані пропозиції Національному агентству з питань запобігання корупції в строк:

а) не пізніше ніж за 2 календарні дні до завершення строку проведення антикорупційної експертизи проєкту акта;

б) не пізніше ніж за 11 календарних днів до завершення строку проведення антикорупційної експертизи проєкту акта;

в) не пізніше ніж за 5 календарних днів до завершення строку проведення антикорупційної експертизи проєкту акта;

г) не пізніше ніж за 4 календарні дні до завершення строку проведення антикорупційної експертизи проєкту акта;

д) не пізніше ніж за 9 календарних днів до завершення строку проведення антикорупційної експертизи проєкту акта.

24. До проведення антикорупційної експертизи проєктів актів Національне агентство з питань запобігання корупції може залучати фахівців:

а) державних органів;

б) підприємств;

в) установ;

г) організацій;

д) державних органів, підприємств, установ, організацій, а також експертів міжнародних організацій, представників громадських об'єднань за їхньою згодою.

25. *Результати антикорупційної експертизи проєкту акта викладаються у висновку антикорупційної експертизи, в якому зазначаються (оберіть правильне визначення):*

а) повна назва проєкту акта, його реєстраційний номер (за наявності), дата та ініціатори внесення на розгляд Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України;

б) повна назва проєкту акта, його реєстраційний номер (за наявності), дата та ініціатори внесення на розгляд Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України; суть основних положень проєкту акта із переліком питань, котрі пропонується ним врегулювати; положення проєкту акта, що містять корупціогенні чинники, із наведенням відповідного обґрунтування, а також прогнозування можливих негативних наслідків реалізації таких положень; рекомендації щодо можливих способів усунення корупціогенних чинників, виявлених за результатами антикорупційної експертизи;

в) положення проєкту акта, що містять корупціогенні чинники, із наведенням відповідного обґрунтування, а також прогнозування можливих негативних наслідків реалізації таких положень;

г) рекомендації щодо можливих способів усунення корупціогенних чинників, виявлених за результатами антикорупційної експертизи;

д) суть основних положень проєкту акта із переліком питань, котрі пропонується ним врегулювати.

26. *Висновок антикорупційної експертизи підписує:*

а) голова Національного агентства з питань запобігання корупції;

б) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

в) директор Державного бюро розслідувань;

г) перший заступник директора Державного бюро розслідувань;

д) керівник підрозділу центрального апарату Державного бюро розслідувань.

27. *Висновки антикорупційної експертизи Національне агентство з питань запобігання корупції надсилає до відповідного комітету Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України (вказіть, у який строк):*

а) не пізніше наступного дня зі дня їх підписання;

б) не пізніше двох днів зі дня їх підписання;

в) не пізніше п'яти днів зі дня їх підписання;

г) не пізніше тридцяти днів зі дня їх підписання;

д) не пізніше одного дня зі дня їх підписання.

28. *Висновок антикорупційної експертизи підлягає оприлюдненню протягом:*

- а) наступного дня;
- б) двох днів;
- в) п'яти днів;
- г) тридцяти днів;
- д) одного дня.

29. *Які саме нормативно-правові акти обов'язково застосовуються під час проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства:*

- а) тільки Конституція України;
- б) Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- в) Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»;
- г) Закон України «Про протидію торгівлі людьми»;
- д) Конституція України, закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про протидію торгівлі людьми».

30. *Результати гендерно-правової експертизи нормативно-правового акта, поданого на державну реєстрацію, зазначаються у висновку про державну реєстрацію нормативно-правового акта за формою згідно з:*

- а) додатком 1 до Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5;
- б) додатком 2 до Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5;
- в) додатком 2 до Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5;
- г) додатком 4 до Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12

квітня 2005 р. № 34/5;

д) додатком 5 до Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5.

31. Використання принципу історизму у пізнанні гендерно-правової експертизи:

а) забезпечує можливість визначити причинно-наслідковий зв'язок демократичних трансформацій у суспільстві та виникнення гендерно-правової експертизи;

б) створює підстави для унеможливлення у результаті пізнання гендерно-правової експертизи отримати результати, висновки та пропозиції, які б суперечили одне одному;

в) передбачає розгляд різних аспектів цієї проблематики в точності, без застосування власних суб'єктивних оцінок, а з огляду на результати критичного дослідження різних матеріалів;

г) дозволяє визначити провідні властивості складових гендерно-правової експертизи з метою розкриття напрямів дії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства щодо якісної реалізації гендерно-правової експертизи;

д) вимагає досліджувати гендерно-правову експертизу, спираючись лише на дійсні обставини, історичні події, реальний зарубіжний досвід та національну практику.

32. Державна реєстрація нормативно-правового акта не може бути проведена без:

а) експертизи на відповідність його Конституції України;

б) експертизи на відповідність його Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

в) антикорупційної експертизи;

г) експертизи на відповідність його Конституції України та законодавству України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis EC), антикорупційної та гендерно-правової експертизи із урахуванням практики Європейського суду з прав людини, а також прийняття рішення про державну реєстрацію цього акта, присвоєння йому реєстраційного номера та занесення до Єдиного

державного реєстру нормативно-правових актів;

д) гендерно-правової експертизи.

33. Принцип детермінізму щодо гендерного-правової експертизи:

а) забезпечує можливість визначити причинно-наслідковий зв'язок демократичних трансформацій у суспільстві та виникнення гендерно-правової експертизи;

б) вимагає досліджувати гендерно-правову експертизу, спираючись лише на дійсні обставини, історичні події, реальний зарубіжний досвід та національну практику;

в) вимагає досліджувати цей об'єкт крізь призму більш складної системи через взаємозв'язок та взаємовплив її елементів (як-от: гендерна політика, рівність та свобод людини і громадянина, права жінок та чоловіків та ін.), а також у взаємозв'язку з елементами інших систем;

г) створює підстави для унеможливлення у результаті пізнання гендерно-правової експертизи отримати результати, висновки та пропозиції, які б суперечили одне одному;

д) дозволяє визначити провідні властивості складових гендерно-правової експертизи з метою розкриття напрямів дії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства щодо якісної реалізації гендерно-правової експертизи.

34. Застосування принципу несуперечливості щодо гендерного-правової експертизи:

а) забезпечує можливість визначити причинно-наслідковий зв'язок демократичних трансформацій у суспільстві та виникнення гендерно-правової експертизи;

б) створює підстави для унеможливлення у результаті пізнання гендерно-правової експертизи отримати результати, висновки та пропозиції, які б суперечили одне одному;

в) вимагає досліджувати цей об'єкт крізь призму більш складної системи через взаємозв'язок та взаємовплив її елементів (як-от: гендерна політика, рівність та свобод людини і громадянина, права жінок та чоловіків та ін.), а також у взаємозв'язку з елементами інших систем;

г) дозволяє визначити провідні властивості складових гендерно-правової експертизи з метою розкриття напрямів дії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства щодо якісної реалізації гендерно-правової експертизи;

д) вимагає досліджувати гендерно-правову експертизу, спираючись лише на дійсні обставини, історичні події, реальний зарубіжний досвід та

національну практику.

35. Принцип системності щодо гендерного-правової експертизи:

а) забезпечує можливість визначити причинно-наслідковий зв'язок демократичних трансформацій у суспільстві та виникнення гендерно-правової експертизи;

б) створює підстави для унеможливлення у результаті пізнання гендерно-правової експертизи отримати результати, висновки та пропозиції, які б суперечили одне одному;

в) вимагає досліджувати цей об'єкт крізь призму більш складної системи через взаємозв'язок та взаємовплив її елементів (як-от: гендерна політика, рівність та свобод людини і громадянина, права жінок та чоловіків та ін.), а також у взаємозв'язку з елементами інших систем;

г) дозволяє визначити провідні властивості складових гендерно-правової експертизи з метою розкриття напрямів дії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства щодо якісної реалізації гендерно-правової експертизи;

д) вимагає досліджувати гендерно-правову експертизу, спираючись лише на дійсні обставини, історичні події, реальний зарубіжний досвід та національну практику.

Словникова робота:

експертиза, правова експертиза, правотворчість, нормативно-правовий акт, принцип гуманізму, принцип законності, принцип науковості, антикорупційна експертиза, гендерно-правова експертиза, правовий моніторинг, реєстрація, реєстрація документів, підзаконний нормативно-правовий акт, Міністерство юстиції України, Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, правовий моніторинг, моніторингова експертиза, логічний аналіз.

Нормативні акти:

❖ Антикорупційна експертиза як засіб запобігання корупції : роз'яснення Міністерства юстиції України від 21.05.2012. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-12>.

❖ Деякі питання проведення антикорупційної експертизи : наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2015 № 383/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15#Text>.

❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

❖ Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки : схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00#Text>.

❖ Питання проведення гендерно-правової експертизи : постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. № 997. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#n14>.

❖ Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів в органах юстиції та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів : наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5.

❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

❖ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

❖ Про забезпечення реалізації Національним агентством з питань запобігання корупції повноважень щодо проведення антикорупційної експертизи : рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.12.2018 № 3223. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3223884-18#Text>.

❖ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

❖ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

❖ Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи : наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>.

❖ Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 20.10.2020 № 470/20. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/documents/nakaz-vid-20-10-2020-470-20-pro-zatverdzhennya-metodologiyi-provedennya-antykorrupsijnoyi-ekspertyzy-natsionalnym-agentstvom-z-pytan-zapobigannya-korrupsiyi/>.

❖ Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-п#Text>.

❖ Про затвердження Порядку проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.07.2020 № 325/20. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-20#Text>.

❖ Про затвердження форми висновку юридичної служби міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади та його територіальних органів, місцевих державних адміністрацій за результатами проведення юридичної експертизи проекту нормативно-правового акта : наказ Міністерства юстиції України від 06.07.2011 № 1805/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0826-11#Text>.

❖ Про здійснення експертизи проектів законів та проектів актів Кабінету Міністрів України, а також нормативно-правових актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, щодо відповідності положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини : наказ Міністерства юстиції України від 20.08.2008 р. № 1219/7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1219323-08#Text>.

❖ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

❖ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>.

❖ Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України : Указ Президента України від 15.11.2006 № 970/2006. URL : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/970/2006>.

❖ Про схвалення Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2010 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 липня 2006 р. № 384-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2006-р#Text>.

❖ Регламент розгляду Комітетом проектів нормативно-правових актів : затверджений рішенням Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики від 12.03.2020, протокол № 31. URL : https://crimecor.rada.gov.ua/news/Pravova_baza_diyalnosti_Komitetu/74140.html.

Спеціалізована література:

1. Богачова О. В. Сучасні реалії інституту експертизи законопроектів в Україні. *Право та управління*. 2012. № 2. С. 30–42.

2. Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 19 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

4. Гавриш С. Б. Стан та проблеми антикорупційної експертизи законодавства в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 3–10.
5. Дідич Т. О. Нормопроекування: питання теорії та методології. Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 160 с.
6. Єзеров А. Конфліктологічна експертиза актів конституційного законодавства. *Право України*. 2013. № 1–2. С. 275–283.
7. Жиленко Н. В. Еволюція законодавства, яке регламентує відносини, що виникають під час провадження процедур антикорупційної експертизи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 147–149. URL : http://www.lsej.org.ua/9_2021/37.pdf.
8. Загіней А. З. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 270–273.
9. Ключко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 18. С. 148–154.
10. Ковтун І. І. Словотвірна та структурно-семантична характеристика юридичної термінології. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 34. С. 229–236.
11. Корнієнко В. С. Правова експертиза як засіб забезпечення якості нормативно-правових актів. *Альманах права*. 2020. № 11. С. 122–127.
12. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки : монографія. Львів : Тріада-плюс, 2010. 212 с.
13. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. 568 с.
14. Кочан І. М. Юридична термінологія крізь призму лінгвістики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. № 32. Т. 3. С. 57–61.
15. Кравчук І. Контроль правотворчого процесу з метою адаптації права України до права ЄС. *Право України*. 2005. № 4. С. 75–77.
16. Купрій В., Паливода Л. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади : навч. посібник. Київ : Макрос, 2011. 192 с.
17. Левченко К. Б. До методології проведення гендерної експертизи українського законодавства. *Форум права*. 2008. № 1. С. 285–295.
18. Лисенко М. О. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів як засіб забезпечення законності в правотворчій діяльності органів виконавчої влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 125–133.
19. Мінкова О. Г. Поняття і соціально-юридична природа експертизи нормативно-правових актів. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 32–37.
20. Назимко Є. Правова експертиза як засіб подолання помилок у встановленні міри покарання в кримінально-правових санкціях. *Юридична*

Україна. 2012. № 2. С. 109–113.

21. Онищук І. Моніторингова експертиза нормативно-правових актів на наявність корупційних чинників: міжнародний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 72–81.

22. Онищук І. Моніторингова експертиза проектів нормативно-правових актів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 122–133.

23. Орлов Ю. В. Антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів як різновид кримінологічної практики: характеристика та шляхи удосконалення. *Форум права*. 2012. № 1. С. 697–705.

24. Палій Н. О. Гендерна правова експертиза. Сучасні виклики та завдання. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 226–231.

25. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25–31.

26. Погребняк Н. С. Експертиза у сфері законотворчості: на прикладі діяльності Апарату Верховної Ради України (теоретичний аспект). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 31. С. 39–51.

27. Предместніков О. Повноваження Міністерства юстиції України у сфері державної правової політики: нормотворчість і правова експертиза. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 56–61.

28. Рибікова Г. В. Поняття та ознаки правової експертизи нормативно-правових актів. *Молодий вчений*. 2015. № 4 (19). Ч. 2. С. 144–148.

29. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 28–32.

30. Рибікова Г. В. Принципи організації і проведення правової експертизи нормативно-правових актів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. Т. 3. С. 27–31.

31. Романюк М. В. Деякі питання антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 98–103.

32. Савченко Ю. С. Гендерно-правова експертиза: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2012. № 5. С. 29–35.

33. Семчик В. Науково-правова експертиза як форма доктринального тлумачення законодавства. *Право України*. 2013. № 5. С. 409–415.

34. Сербін М. М., Юнацький О. В. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів: характеристика та проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 272–278.

35. Сірко Л. П. Гендерно-правова експертиза в Україні: проблеми реалізації. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 лют. 2019 р.)* : у 2 ч. Дніпро : Біла К. О., 2019. Ч. 1. Гуманітарні виміри правової держави.

Кримінальна відповідальність та розслідування злочинів. С. 123–124.

36. Сірко Л. П. Гендерно-правова експертиза: теоретико-правова характеристика : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Дніпро, 2022. 216 с.

37. Сірко Л. П. Гендерно-правова експертиза як умова формування паритетної демократії. *Європейські перспективи*. 2021. № 3. С. 40–45.

38. Сірко Л. П. Громадська гендерно-правова експертиза: напрями вдосконалення правового регулювання. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 24-25 квіт. 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 55–59.

39. Сірко Л. П. Етапи реалізації гендерно-правової експертизи в Україні. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Ужгород, 15-16 лют. 2019 р.). Ужгород : Ужгородський національний університет, 2019. С. 26–29.

40. Сірко Л. П. Загальноправова характеристика етапів гендерно-правової експертизи: вітчизняна та зарубіжна практика. *Східноєвропейський журнал права*. 2019. № 65. С. 104–112.

41. Сірко Л. П. Міжнародний досвід правового регулювання гендерно-правової експертизи. *New challenges of legal science in Ukraine and EU countries : International scientific and practical conference* (Miskolc (Hungary), April 19-20, 2019). Miskolc : Baltija Publishing, 2019. P. 429–433.

42. Сірко Л. П. Поняття гендерно-правової експертизи: порівняльно-правовий аналіз. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. Part 2. С. 86–90.

43. Сірко Л. П. Правові засади проведення гендерно-правової експертизи в Україні. *Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage : International scientific and practical conference* (Arad (Romania), January 25-26, 2019). Arad : Baltija Publishing, 2019. P. 73–76.

44. Сірко Л. П. Проблеми правового регулювання гендерно-правової експертизи в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 2-1 (36). С. 18–21.

45. Сірко Л. П. Теоретико-правова характеристика етапів гендерно-правової експертизи: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Science and society : 12th International conference* (Hamilton (Canada), June 7, 2019). Hamilton : Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. P. 383–393.

46. Сірко Л. П. Теоретичні основи гендерно-правової експертизи: мета та завдання. *Advances of Science : Proceedings of articles the international scientific conference* (Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 27 June, 2019). Karlovy Vary ; Kyiv : MCNIP, 2019. P. 520–525.

47. Сірко Л. П. Удосконалення механізму реалізації гендерно-правової експертизи: теоретико-правовий аспект. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 7 бер. 2019 р.). Одеса : Гельветика, 2019. С. 24–26.

48. Скулиш Є. Д. Антикорупційна експертиза проектів нормативно-

правових актів. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 1. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18358/20Skulish.pdf?sequence=1>.

49. Філик Н. В., Рибікова Г. В. Процедура проведення правової експертизи нормативно-правових актів в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2 (43). С 59–64.

50. Фулей Т. Проведення експертизи проектів нормативно-правових актів з використанням методики вирішення проблем. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2013. 168 с.

51. Хворостянкіна А. В. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. *Міністерство юстиції України*. URL : <http://www.minjust.gov.ua/0/6669>.

52. Хомов С. М. Громадська антикорупційна експертиза як засіб запобігання корупції в діяльності Державної фіскальної служби України. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2015. Вип. 2. С. 278–283.

53. Шатрава С. О. Антикорупційна експертиза як засіб виявлення корупціогенних факторів у діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Право і безпека*. 2012. № 4. С. 109–112.

54. Юрчишин В. Д. Поняття та ознаки правової експертизи проектів нормативно-правових актів. *Держава і право*. 2011. № 51. С. 57–63.

55. Якимова С. В. Проблемні аспекти нормативно-правової регламентації антикорупційної експертизи в Україні. *Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії : тези Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 20-21 квіт. 2012 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 176 с.

56. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 99–103.

57. Petryshyna M. The features of the system of normative-legal acts of local self-government of Ukraine: a rejection of the Soviet Union postulates in favor of the European Union values. *Baltic Journal of European Studies*. Autumn 2019. Vol. 9. Issue 3. P. 286–310.

58. Petryshyna M. O. The system of normative-legal acts of local selfgovernment in Ukraine. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 145–150.

59. Sirko L. Public gender-legal expertise as a form of public control: theoretical and legal aspect. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. Special Issue № 1. P. 74–78.

60. Sirko L. Stages of Gender and Legal Expert Examination in Ukraine: Theoretical and Methodological Characteristics. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions : papers of the 8th International Scientific Conference* (Stuttgart (Germany), July 12, 2019). Stuttgart : ORT Publishing, 2019. P. 303–308.

Навчальне видання

ПРАКТИКУМ ІЗ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Колектив авторів

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Наливайко Лариси Романівни*

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуда*
Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 26.02.2024. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 24,77. Обл.-вид. арк. 26,63. Зам. № 12/24-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018